



Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Кафедра криміналістики
Національна академія правових наук України
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка
В.В. Сташиса Національної академії правових наук України
Харківський національний медичний університет

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА В ДОСЛІДЖЕННЯХ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ



Збірник матеріалів
Науково-практичної конференції
студентів та молодих учених
м. Харків, 29 травня 2025 року

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Кафедра криміналістики

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра судової медицини, медичного правознавства
імені засл. проф. М. С. Бокаріуса

КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА В ДОСЛІДЖЕННЯХ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

Збірник матеріалів
науково-практичної конференції

м. Харків, 29 травня 2025 року

Харків
«Право»
2025

*Рекомендовано до опублікування та поширення через мережу Інтернет
вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
(протокол № 7 від 1 липня 2025 р.)*

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я :

Дмитро Лученко – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; **Віктор Шевчук** – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України; **Інна Колеснікова** – кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; **Владислава Батиргарєєва** – доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

О р г а н і з а ц і й н и й к о м і т е т :

Віктор Шевчук – завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України; **Владислава Батиргарєєва** – директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, професор; **Олександр Дунаєв** – завідувач кафедри судової медицини, медичного правознавства імені засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету, доктор медичних наук, професор; **Василь Баранчук** – асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент; **Інна Колеснікова** – асистент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

*Матеріали викладено в авторській редакції з незначною коректурою.
Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність
у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію
для службового користування, несуть автори.*

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНІ СЛОВА УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ

Дмитро Лученко

Проректор з наукової роботи Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого 9

Владислава Батиргарєєва

Директор Науково дослідного інституту проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України 10

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Анна Амеліна

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
В СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 13

Іван Андріанов

ПРОФАЙЛІНГ СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ
КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 17

Олександр Андрусович

ВИДИ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ В СУДОВО-МЕДИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ 20

Юрій Бардінов

СИСТЕМА МЕТОДІВ КРИМІНАЛІСТИКИ: ДЕЯКІ ДИСКУСІЙНІ
ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ВИРІШЕННЯ 22

Катерина Бєлих

НАРКОЗАЛЕЖНІ У ФОКУСІ КРИМІНАЛІЗОВАНИХ
«РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ» СТРУКТУР 25

Діана Бондаренко

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИННИХ
ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 28

Данило Борухов

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОПАГАНДИ ВІЙНИ 31

Анастасія Буякова, Анна Левічева, Анна Соболь

РОЛЬ БОТАНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В СУДОВО-МЕДИЧНІЙ
ПРАКТИЦІ: ВИЯВЛЕННЯ ОТРУЙНИХ РОСЛИН 36

Сабріна Васіф кизи Аббасова	
ЗАБОРОНА ДВІЧІ ПРИТЯГУВАТИ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОДНОГО ВИДУ (NON BIS IN IDEM) У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	40
Андрій Горбатенко	
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІШ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ В КОНТЕКСТІ ЗДОБУТТЯ ОПЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ СПІВРОБІТНИКАМИ СБУ	43
Артур Громов	
ВИЯВЛЕННЯ DEERFAKE-КОНТЕНТУ: МЕТОДИ ТА ВИКЛИКИ В ЦИФРОВІЙ КРИМІНАЛІСТИЦІ	46
Вікторія Данилова	
ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ	49
Даніл Двояшкін	
ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА АНАЛІЗУ НАСЛІДКІВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ	52
Діана Дробенко, Софія Третяк	
ІШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	57
Данііл Дрозд	
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДЕРЖАВНОЮ РЕЄСТРАЦІЄЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	61
Аліна Дубова	
СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ.....	64
Олександр Дунаєв, Михайло Лютенко, Євгенія Громко	
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТІЛ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВИХ ЗА ДОПОМОГОЮ ДНК-ЕКСПЕРТИЗИ	69
Андрій Євтушенко	
РЕЙДЕРСЬКЕ ЗАХОПЛЕННЯ: ОЗНАКИ ТА ВИДИ	74
Анастасія Єгорова, Михайло Лютенко	
ВОГНЕПАЛЬНЕ УРАЖЕННЯ ГОЛОВИ: МЕДИКО- КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ПОГЛЯД	77
Анастасія Єгорова	
МЕТОДИКА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПО ЗУБАХ НЕОПІЗНАНИХ ТРУПІВ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВИХ ЗСУ, ПЕРЕДАНИХ В ПОРЯДКУ РЕПАТРІАЦІЇ.....	84

Кирило Зарубін	
СИТУАЦІЙНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ	
ПОЖЕЖ	88
Олександр Зерщиков	
РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У РОЗСЛІДУВАННІ	
ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ	91
Василь Йолохов	
ПІДСТАВА ПРОВЕДЕННЯ НС(Р)Д ЯК НЕОБХІДНА УМОВА	
ДОТРИМАННЯ ПРАВ ОСОБИ.....	94
Валерія Карпенко	
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ВБИВСТВ ЦИВІЛЬНОГО	
НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	97
Владислав Квашин	
РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ:	
НОВІТНІ ЗАСОБИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ.....	101
Юлія Козьміна	
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД СПІВІСНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ	
І ПРИВАТНИХ ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ: МОДЕЛІ	
РЕГУЛЮВАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	105
Анна Корніяш	
РОЛЬ КОГНІТИВНИХ СПОТВОРЕНЬ У ПРИЙНЯТТІ	
ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧИМ. ПСИХОЛОГІЧНА	
ПАСТКА ДОСВІДУ.....	110
Ельвіра Косинюк	
СУЧАСНІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА	
У БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	115
Сергій Котляр	
СПОСОБИ ПІДГОТОВКИ ДО ВЧИНЕННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ	118
Анастасія Мазурік, Марина Костенко	
ТАКТИКА ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ	122
Максим Марченко	
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОРДЕР НА АРЕШТ (ЕАВ)	
ЯК НАДНАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ КРИМІНАЛЬНОГО	
ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ТА ЙОГО КРИМІНАЛІСТИЧНЕ	
ЗНАЧЕННЯ.....	125
Владислав Мельниченко	
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАЬ ПІД ЧАС	
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ	
АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ.....	127

Дмитро Митчик	
ОГЛЯД РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ АДВОКАТА У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	130
Олександр Могилевський	
СПОСІБ ВЧИНЕННЯ, ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, НАПРАВЛЕНИХ НА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ.....	134
Вероніка Музика	
ДОСЛІДЖЕННЯ ЕНТОМОЛОГІЧНИХ МАРКЕРІВ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРВИННОГО МІСЦЯ ПОХОВАННЯ.....	138
Марія Пасат	
МОЖЛИВОСТІ БІОМЕТРИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	142
Єкатерина Полежаєва	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ПРИ ВІДСУТНОСТІ ТРУПА.....	147
Дарія Полосенко	
ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБРОЇ, ВИГОТОВЛЕНОЇ ЗА ДОПОМОГОЮ 3D-ПРИНТЕРА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	151
Діана Поповиченко, Маргарита Корольова	
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК ЕФЕКТИВНА МОДЕЛЬ ДОПИТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	154
Артем Работинський	
ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В ІТТ, СІЗО та УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ.....	158
Микита Радковський	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОДОРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	162

Злата Росомаха	
СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: КЛЮЧОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ	164
Аліна Ручко	
ВИКРИТТЯ НЕПРАВДИ В ПОКАЗАННЯХ: ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ.....	468
Олеся Савчук, Катерина Рубець	
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МОЛОДИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....	172
Марія Сапіга	
МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПОЧЕРКУ ОСІБ ІЗ ТРАВМАМИ, СПРИЧИНЕНИМИ ВОЄННИМИ ДІЯМИ, ТА ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ	176
Арсен Сапронов	
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ: КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ	180
Максим Слюсаренко	
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТИСК ПІД ЧАС ДОПИТУ: МЕЖА МІЖ ДОЗВОЛЕНИМ І КАТУВАННЯМ	183
Дарина Сокира	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ ВБИВСТВ.....	185
Валерія Соколова	
Професор М. М. БОКАРІУС І РОЗВИТОК СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ У ХХ СТОЛІТТІ.....	190
Анастасія Сосницька	
СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА У ВИПАДКАХ ЙМОВІРНОГО ОТРУЄННЯ СИНТЕТИЧНИМИ НАРКОТИКАМИ	194
Юліанна Тичинська	
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	196
Володимир Чеверда	
ВИКОРИСТАННЯ ДНК-ЛАБОРАТОРІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	198

Лілія Шнейдерович

РЕСТАВРАЦІЯ ПРЕПАРАТУ ВЕГЕТАТИВНОЇ НЕРВОВОЇ
СИСТЕМИ ПРОФЕСОРА М. С. КОНДРАТЬЄВА ЯК ЗРАЗКА
МОРФОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ В. П. ВОРОБІЙОВА..... 203

Віктор Шевчук, Віроніка Шарпацька

РОЛЬ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЙ У ЗБИРАННІ ЦИФРОВИХ
ДОКАЗІВ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ
НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ..... 205

ВІТАЛЬНІ СЛОВА УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ

Дмитро Лученко

проректор з наукової роботи

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор,

м. Харків, Україна

Шановні учасники конференції!

Радий всіх бачити, особливо радий бачити аспірантів та студентів, тому що це майбутнє нашої науки.

Хочу від ім'я нашого ректора, Анатолія Павловича Гетьмана, привітати вас всіх з цим святом. Тому що, дійсно, будь-яка науково-практична конференція є непересічним святом. Ти більше, коли вона проходить у Харкові.

Тому що достатньо не багато людей здатні знаходитися тут, займатися наукою попри всі обстріли і проблеми, які ми маємо. Хочу декілька слів сказати, стосовно того, щодо проведення на базі кафедри криміналістики науково-практичних конференцій, які орієнтовані на студентів, аспірантів, тобто на молодь.

Це взагалі стало такою гарною традицією, яку безумовно університет підтримує і дуже радіє з того, що кафедра криміналістики приділяє цьому достатньо увагу.

Декілька слів хотів сказати стосовно якраз про молодих вчених, першу чергу студентів, я сподіваюся, що з цей майданчик і подібні майданчики дадуть вам змогу визначитися з майбутнім, вашим майбутнім у науці. Це дуже важливо.

Тому звертаюся до вас, якомога частіше беріть учись у подібних конференціях не тільки з криміналістики, а й з інших предметів. Саме так ви знайдете ту галузь науки, яка вам буде найбільше цікавою і в якій ви станете видатними, знаними вченими.

Отже, я впевнений, що сьогодні будуть цікаві дискусії, я вас хочу попросити, щоб ви задавали один одному запитання, тому що саме в дискусіях народжуються нові ідеї, і я вам цього широко бажаю.

Дякую за увагу. Гарної вам конференції!

Владислава Батиргарєєва

*директор НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України, доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права»
Національної академії правових наук України,
м. Харків, Україна*

Доброго дня, шановні учасники цього славетного заходу, доброго дня організатори. Я всіх вас вітаю від наукової спільноти нашого Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України.

І сьогодні ми зібралися з вами на славетній кафедрі криміналістики, яка безсумнівно є одним із лідерів у формуванні молодого, нової генерації вчених.

Ми зібралися для того, щоб сьогодні обговорити актуальні проблеми, питання, які стосуються розвитку криміналістичної і судової експертизи.

Сьогодні криміналістика – це наука і судова експертиза, які динамічно розвиваються, а тому у нас завжди буде привід звертатися по це знання, яке сьогодні дуже і дуже загребуване у суспільстві. А так само сьогодні ми в цій події для того, щоб будь-який спосіб, попри все, заохоти молодих науковців, молоде покоління дослідників, до проведення наукових розвідок у цій важливій сфері криміналістики і в судовій експертизі.

І приємно те, що навіть під час війни колеги з криміналістики дбають про те, щоб зберегти наукові школи і щоб врешті-решт сформувати нову, сильну, гідну генерацію дослідників.

На мій погляд, криміналістика і судова експертиза завжди відігравала і відіграє ключову роль в забезпеченні законності, правопорядку і встановлення істини у кримінальних провадженнях. І в сучасному світі, що постійно змінюється і породжує все нові і нові виклики і в тому числі і науковому сегменті нашого буття, зростає відповідна потреба в інноваційних підходах, новітніх методиках та глибоких, унікальних дослідженнях у галузях криміналістики та судової експертизи.

Так на моє глибоке переконання саме криміналістична наука і судова експертиза стоять на передньому краю оборони нашого суспільства від злочинності. І якщо запитати, чи існують ідеальні злочини? Я відповім ні. Існують лише недосконалі методи розкриття злочинів.

Тому, напевно, мають рацію слова всесвітньо відомого дослідника епохи телеграфу і телефону Томаса Едісона про те, що кінцевою умовою прогресу людства є невдоволеність. Вочевидь і у сфері протидії злочинності саме не задоволеність станом боротьби зі злочинністю, з цим ганебним явищем і сприяє саме за провадження широкого кола інновацій. І це природно викладає бажання оптимізувати роботу органів трибунальної юстиції, підвищуючи ефективність розслідування злочинів і тим самим забезпечуючи невідворотність покарання злочинців.

В зв'язку з висловленим, сьогодні новою главою в історії криміналістики слід вважати саме провадження цифрових інформаційних технологій у протидію злочинності.

Важливість звернення, до так би мовити новинок технічного прогресу, підсилюється ще й тим, що злочинці в цьому плані модернізуються в лапках швидше, ніж відповідні можливості органів в криміналістиці. Тому повторюся, що для органів в криміналістиці залишаються актуальні проблеми використання новітніх технологій з метою виявлення, фіксації і збереження криміналістично-значущої інформації.

І водночас, останніми роками, науковці в галузі боротьби зі злочинністю, працюють над розв'язанням дуже цікавого і важливого завдання, що стосується запровадження електронних доказів у кримінальному процесі, як самостійного процесуального джерела. І сьогодні є дуже не простою справою визнати за цифрову інформацію самостійне доказове значення і в той самий час не порушити той непохитний баланс втручання в права особи, тобто в таку сферу як традиції особи. І зв'язку з цих, напевно настав час сказати вагоме слово молодим вченим і в галузі кримінального процесу, які генетично пов'язані з криміналістикою і саме фахівців, молодих фахівців з криміналістичної науки. Але все це, те що потребує практика, все це потребує одночасно і доктринальних розробок, щоб врешті-решт ці всі розробки були введені в практичну площину, і це, я вважаю справа молодих, талановитих, наполегливих вчених, в тому числі і молодих вчених з кафедри криміналістиками.

Я хочу відмітити, що в Науково-дослідному інституті, яких представлений на цій конференції, багато років, майже з самого дня створення інституту, а це 30 років, працює лабораторія «Використання сучасних досягнень науки техніки і у боротьбі зі злочинністю».

Сьогодні цей напрям, цей відділ очолює знана фахівчиня Галина Константинівна Авдеева. Але ж у нас зберігаються і традиції тих вчених,

які працювали з нами. Це відомі вчені криміналісти: Віолета Омелянівна Коновалова, Григорій Абрамович Матусовський, Михайло Васильович Салтевський, Валерій Юрійович Шрепілько, тобто всі ці люди, які чимало років готували криміналістичну зміну в нашому інституті, яка власне долучається сьогодні до проведення досліджень в криміналістиці.

Можна перелічувати багато тих криміналістичних технологій, новинок, які були створені в інституті, але я скажу одне. Сьогодні палітра, криміналістичних тематик, дуже-дуже широка. Ця палітра зумовлюється тими проблемами і викликами, які з'явилися в нашому суспільстві. І я говорю з впевненістю, що за криміналістикою майбутнє. Це наука, яка є форвардом в справі розслідування злочинів і встановлення істини.

Наш сьогоднішній захід одночасно і чудовий привид для популяризації криміналістичного знання, це є унікальний майданчик для обміну думками, досвідом, презентацій результатів наукових досягнень. В решті-решт налагодження контактів між молодими науковцями і знаними фахівцями в галузі криміналістики і судової експертизи.

І тому, я сподіваюсь, що ця конференція і такого роду заходи в подальшому стануть відчутним внеском у справи збереження наукової криміналістичної спадщини, стануть ваговим внеском у збереження зв'язків між поколіннями науковців особливо в умовах коли в Україні діє режим воєнного часу.

Але по за всі перепони кафедра криміналістики Національно юридичного університету робить все, щоб в майбутньому не залишалися жодного злочину, який не був би не розкритим. І я бажаю всім учасникам сьогоднішнього заходу і натхнення, цікавих ідей, дискусій і успішних нових звершень, і вникай ця конференція.

Шановні молоді колеги, хай ця конференція стане вагомим внеском до вашого професійного зростання і у вас буде відчуття, що ви обов'язково зробите свої відкриття в криміналістичній науці.

Дякую колеги. Плідної праці!

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Анна Амеліна

*кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри фінансових
розслідувань та економічної безпеки,
Навчально-науковий інститут економічної безпеки та митної справи
Державного податкового інституту,
м. Ірпінь, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вивчення матеріалів кримінального провадження про злочини у сфері економічної діяльності показало, що для участі в процесуальних та не-процесуальних діях вже залучаються фахівці із числа: співробітників судово-експертних підрозділів всіх рівнів та різної відомчої приналежності; компетентних працівників контролюючих органів; представників інших практичних, а також наукових та педагогічних колективів, які володіють глибокими знаннями у своїх областях діяльності; приватних осіб, що не входять до штату будь-яких структур.

Зазначені фахівці надають суб'єктам діяльності з виявлення, розкриття та розслідування злочинів в економічній сфері допомогу у формі консультацій, порад, рекомендацій, передачі довідкової інформації, участі в підготовці та проведенні різноманітних, не тільки слідчих чи судових дій, шляхом проведення лабораторних досліджень, обстеження підприємств, ділянок території та інших об'єктів, проведення контрольних перевірок та інших заходів. У розслідуванні злочинів в економічній галузі спеціальні знання доцільно використовувати шляхом залучення фахівців для участі в процесуальній та іншій діяльності; проведення судових експертиз, різних перевірок, обстежень; одержання довідок та консультацій; витребування та використання документів, які складаються такими особами під час їхньої службової діяльності; для допитів спеціалістів як свідків або судових експертів, якщо вони брали участь у проведенні судових експертиз [1, с. 60–61].

Податкові правопорушення мають низку специфічних рис, що відрізняють їх від інших видів злочинів. Насамперед, вони найчастіше скоюються в межах господарської діяльності юридичних осіб – підприємств, установ, організацій. Усі господарські операції в таких суб'єктах фіксуються у відповідній фінансовій, бухгалтерській та податковій документації. Саме ця обставина робить податкові злочини складними для виявлення без глибокого розуміння специфіки фінансового обліку та звітності. Отже, для якісного виявлення таких правопорушень, а також для їх належного документування з метою подальшого кримінального переслідування, необхідно залучати фахівців із відповідною підготовкою, які володіють спеціальними знаннями у сфері економіки.

Успішне розкриття злочинів, пов'язаних із ухиленням від сплати податків, фінансовими махінаціями або зловживаннями в обліковій сфері, безпосередньо залежить від здатності слідчих, прокурорів та інших учасників кримінального процесу правильно застосовувати знання у сферах бухгалтерського обліку, фінансової звітності, економіки підприємств, управління фінансовими потоками, податкового обліку та законодавства.

Наприклад, при огляді документів, за необхідності, слід використувати допомогу спеціаліста, що значно підвищує ефективність проведення даної слідчої (розшукової) дії. Участь спеціаліста дає змогу виявити й зафіксувати ознаки підроблення документів, внесення змін до окремих його частин тощо [2, с. 281]. Спеціаліст допомагає слідчому зорієнтуватись у складних специфічних питаннях під час огляду документів [2, с. 281].

Крім того, спеціаліст під керівництвом слідчого при безпосередньому огляді бухгалтерських документів, різного обладнання, технічних приладів може виявляти суттєві порушення та матеріальні сліди кримінального правопорушення, які можуть мати важливе значення у матеріалах кримінального провадження [3, с. 79]. Що стосується спеціаліста-економіста у процесуальних діях – то така необхідність виникає при виявленні, огляді та збиранні первинних документів, бухгалтерських і податкових реєстрів» [4, с. 17].

При цьому, спеціаліст-економіст повинен звести до мінімуму помилки, пов'язані з неправильним відбором документів, із тим, щоб до матеріалів кримінального провадження приєднати ті реєстри, документацію та форми звітності, які стосуються матеріалів кримінального провадження. Ці документи повинні дати повні та вичерпні відомості

про сутність та характерних операцій, які перевіряються і на підставі яких можна стверджувати про неправомірні дії з боку злочинців»[5, с. 17]. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить про те, що під час розслідування кримінальних правопорушень слід залучати і інших спеціалістів, наприклад товарознавців та ревізорів.

Особливістю розслідування податкових злочинів є те, що звичайних слідчих дій і правових знань у таких справах часто недостатньо. Багато порушень у сфері оподаткування можна виявити, проаналізувати і довести лише з використанням спеціальних знань, що дозволяють глибоко дослідити документацію, виявити приховані схеми ухилення від оподаткування, фіктивні операції, перекручення звітності тощо. У зв'язку з цим, участь експертів-бухгалтерів, фінансистів, аудиторів чи податкових консультантів є критично важливою на етапах досудового розслідування.

Вчені розрізняють та виділяють різні форми застосування спеціальних знань. Так, М. І. Скригонюк визначає, що спеціальні знання в кримінально-процесуальній діяльності застосовуються у двох формах. Перша форма передбачає використання слідчим знань спеціалістів у процесі провадження окремих слідчих (розшукових) дій під час пошуку і фіксації доказів. Друга форма реалізується слідчим в іншому процесуальному значенні – шляхом призначення і проведення експертиз під час розслідування матеріалів кримінального провадження [7, с. 219].

Приєднуємося до думки О. А. Марущака, що під час розслідування податкових злочинів основними напрямками використання спеціальних знань є: 1) безпосереднє провадження слідчими слідчих (розшукових) дій; 2) залучення спеціаліста; 3) проведення експертиз [7, с. 254].

Разом із процесуальною формою участі спеціалістів у процесі розслідування податкових злочинів широко використовується також непроцесуальна форма. Це, зокрема, консультації слідчого зі спеціалістом із питань, що потребують спеціальних знань [8, с. 108–109]. Спеціаліста варто відрізняти від тих осіб, спеціальні знання яких слідчий використовує у формі усних консультацій під час формулювання запитань експерту, визначенні завдання ревізорам, вивченні технічної, бухгалтерської й іншої документації тощо. Допомога цих осіб має позапроцесуальний характер і не відображається в матеріалах кримінального провадження. Під час розслідування ухилення від сплати податків консультації слідчому можуть надавати фахівці різних сфер діяльності: податкові інспектори, аудитори, ревізори, спеціалісти з оподаткування, бухгалтерського

обліку, фінансово-господарської діяльності тощо. Також серед консультантів можуть бути наукові працівники в галузі податкового, фінансового та господарського права, інших правових питань, та спеціалісти у сфері комп'ютерної інформації та техніки [7, с. 254].

Отже, після аналізу наведених положень можна дійти висновку, що спеціальні знання мають бути у фахівців, які беруть участь у кримінальному провадженні. Зокрема, експерт повинен володіти такими знаннями для підготовки експертних висновків, а спеціаліст – для надання усних консультацій або письмових пояснень у межах розслідування.

Досвід розслідування податкових злочинів свідчить, що фахівців у галузі оподаткування, а також бухгалтерського та податкового обліку залучають досить часто. При цьому знання в цих сферах використовуються в різний спосіб – як для аналізу документів, так і для надання консультацій чи підготовки експертиз.

Література:

1. Курилін І. Р. Наука і життя: українські тенденції, інтеграція у світову наукову думку. *Наука і життя: українські тенденції, інтеграція у світову наукову думку*: матеріали П'ятої всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 20–22 травня 2009 р.). К., 2009. С. 60–61.
2. Тимофєєва Н. В. Участь спеціаліста в огляді документів під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1(102). С. 278–286.
3. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монографія. К.: Національна академія внутрішніх справ України. 2002. 196 с.
4. Попова С. М. Особливості використання спеціальних знань при виявленні та усуненні правопорушень у податковій сфері. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 18 травня 2018 р.). У 2-х т. Т. 2. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2018. С. 18–22.
5. Бідняк Г. С. Участь спеціаліста у проведенні огляду документів під час розслідування шахрайств. *Криміналістичний вісник*. № 1(25). 2016. С. 162–166.
6. Скригонюк М. І. Криміналістика: підручник. К.: Атіка, 2005. 496 с.
7. Марущак О. А. Залучення спеціаліста при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). *Форум права*. 2014. № 2. С. 253–257. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_2_45.
8. Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології: монографія. Тернопіль: Крок, 2018. 262 с.

Іван Андріянов

*студент 4 курсу 2 групи факультету права та економічної безпеки,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ПРОФАЙЛІНГ СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У криміналістиці профайлінг (від англ. *profiling*) – це метод побудови психологічного, поведінкового та соціального портрета злочинця на основі аналізу слідів злочину, поведінки на місці події, а також типових моделей дій. Особливого значення цей інструмент набуває при розслідуванні серійних убивств, коли розуміння мотивів, стилю поведінки й особистісних рис злочинця може значно звузити коло підозрюваних.

Профайлінг злочинця як криміналістичний інструмент складається з кількох взаємопов'язаних компонентів: а) аналіз місця злочину: реконструкція дій злочинця, вивчення розташування тіла, характеру поранень, наявності/відсутності слідів боротьби, порядку у приміщенні тощо; б) характеристика жертви (victimology): вивчення звичок, способу життя, соціального оточення жертви для виявлення мотивів вибору конкретної жертви; в) оцінка *modus operandi* (способу злочину): чи злочинець діє з особливою жорстокістю, повторює певні ритуали, залишає підписи (signature); г) побудова психологічного портрета: прогноз щодо віку, статі, рівня освіти, наявності попередніх судимостей, способу життя та можливих психічних відхилень; ґ) соціальний та географічний профайлінг: визначення району проживання, соціального кола, роду занять.

Профайлінг як метод почав впроваджуватися у ФБР США в 1970-х роках, де працювала так звана Behavioral Science Unit. У 1980-х роках Джон Дуглас та Роберт Ресслер розробили типологію серійних убивць: організовані, неорганізовані та змішані типи. Як зазначає Дж. Дуглас: «*Кожна дія злочинця – це відображення його особистості. Ретельний аналіз цих дій дозволяє побачити за ними людину*» [1, с. 58].

В Україні проблематику профайлінгу досліджували зокрема О. Ю. Сапін, С. В. Лисенков та ін. О. Сапін зазначає, що профайлінг

«є поєднанням криміналістичного аналізу з психологічними методами прогнозування, що дає змогу вийти на новий рівень ідентифікації особи» [2, с. 102]. У той же час Ю. Сидоров висловлює скептичних погляд щодо значення профайлінгу для розслідування, зазначаючи, що «профайлінг не завжди є достатньо об'єктивним, оскільки багато висновків базуються на припущеннях та інтерпретаціях» [3, с. 49]. З нашої точки зору, суб'єктивність оцінки дійсно може призвести до помилкового профілювання, проте, досліджуваний метод може бути й ефективним для оперативного аналізу, якщо його поєднувати з іншими науково-практичними рекомендаціями розслідування кримінальних правопорушень.

Прикладом застосування профайлінгу в українських реаліях могла би стати справа Сергія Ткача – одного з найвідоміших серійних убивць в історії пострадянського простору, який упродовж 1980-х – 2000-х років вчинив щонайменше 37 вбивств дівчат віком від 8 до 18 років. Після його арешту у 2005 році, стало очевидним, що злочинця можна було зупинити значно раніше, якби використовувався профайлінговий підхід.

Так, профайлінг у цій справі міг би зосередитися на кількох ключових моментах: а) *modus operandi*: серійність, сексуальна мотивація, ритуальні елементи (душіння, гвалтування, покриття тіл ковдрами), обрання віддалених місць; б) типологія жертв: молоді дівчата з подібною зовнішністю, часто зі шкіл або просто на вулиці – це вказує на наявність фіксації на певному образі; в) поведінкові маркери: контрольованість, відсутність слідів боротьби, використання службового досвіду (Ткач був колишнім міліціонером, добре знав методи слідства); г) соціальний профіль: людина з технічною освітою, військовим або силовим минулим, з доступом до інформації про розслідування.

На основі цих даних, профайлінг дозволив би звужити коло підозрюваних до чоловіків 40–50 років із досвідом роботи в силових структурах, що мешкають у радіусі дій злочинця. Також профайлінг міг би виявити типovu для Ткача рису – повернення на місце злочину, що є поведінковим маркером «організованого» типу серійного вбивці. На жаль, замість використання профайлінгу, слідство багаторазово припускалося помилок, через що було засуджено понад 10 невинних осіб. Це є переконливим аргументом на користь впровадження методики профілювання у досудове розслідування кримінальних правопорушень та належної підготовкою профайлерів.

Профайлінг дозволяє встановити загальні риси серійного вбивці: імпульсивність чи раціональність дій, наявність сексуальної мотивації, розлади психіки, прив'язаність до певних територій, рівень соціалізації. Ці риси допомагають створити коло підозрюваних та запобігти наступним нападам. Відомий приклад – справа Теда Банді в США, де профайлінг дозволив спрогнозувати тип особистості й передбачити, де злочинець діятиме знову [5, с. 214].

На сьогодні правоохоронними органами в Україні почав використовуватися метод профілювання кримінальних правопорушників, однак нерідко слідчі та працівники оперативних підрозділів стикаються з численими перешкодами через відсутність єдиної бази профайлів, відсутність кваліфікованих кадрів або обмеженість технічних ресурсів. Тим не менш, профайлінг дедалі частіше застосовується в діяльності оперативно-слідчих підрозділів, особливо під час розслідування тяжких серійних злочинів, які викликають суспільний резонанс.

На нашу думку, профайлінг є надзвичайно важливим і перспективним методом розслідування кримінальних правопорушень, особливо в умовах стрімкої еволюції злочинності. Він поєднує криміналістичну точність та психологічну гнучкість. Попри критику щодо суб'єктивності, професійно проведене профілювання здатне надати цінні орієнтири слідству. На сьогодні вбачається важливим розвивати профайлінг як окрему галузь криміналістики. Важливо не лише адаптувати західні моделі, а й формувати власні методичні рекомендації, з урахуванням національного менталітету, особливостей злочинності та рівня технічного забезпечення правоохоронних органів.

Література:

1. Douglas J., Olshaker M. *Mindhunter: Inside the FBI's Elite Serial Crime Unit*. New York: Scribner, 1995. 384 p.
2. Сапін О. Ю. Психологічний портрет злочинця як інструмент криміналістики. *Вісник криміналістики*. 2020. № 2. С. 100–107.
3. Сидоров Ю. В. Профайлінг у діяльності правоохоронних органів: переваги та ризики. *Юридичний вісник України*. 2021. № 11. С. 48–51.
4. Лисенков С. В. Психологічні аспекти криміналістичного профілювання. // *Проблеми законності*. 2019. № 145. С. 129–135.
5. Ressler R., Burgess A., Douglas J. *Sexual Homicide: Patterns and Motives*. Lexington Books, 1988.

Олександр Андрусович
*аспірант кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ВИДИ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ В СУДОВО-МЕДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Біологічні зразки, а саме їх дослідження мають вирішальне значення не тільки для діагностики захворювань, а й для ідентифікації особи. В умовах сучасності судово-медичні дослідження біологічних зразків з кожним роком набувають актуальності. Вивчення та аналіз юридичної та медичної літератури дозволили нам виділити наступні групи біологічних зразків особи, які найчастіше є об'єктами судово-медичних досліджень: перша група біологічних зразків – рідини. До біологічних рідин належать: кров; слина; мазки (ротіві, назальні, вагінальні рідини); сеча; піт; сперма тощо; друга група біологічних зразків – тканини, які відібрані з певного органу або частини ділянки тіла (волосся, частинки шкіри, нігті тощо); третя група біологічних зразків – це ті, що екстрагуються/готуються з біологічних рідин, тканин або клітинних зразків (наприклад, ДНК).

Зазначений розподіл біологічних зразків особи демонструє, що вони є об'єктами не тільки судово-медичної експертизи як зазвичай прийнято вважати. Судово-медична експертиза у даному випадку витупає узагальнюючим поняттям. Самі ж біологічні зразки певних груп досліджуються різними видами медичних експертиз. Так, наприклад зразки біологічних рідин досліджуються при проведенні імунологічної експертизи. Основними завданнями імунологічної експертизи є: встановлення наявності, видової і групової належності крові (її зразків та в слідах); встановлення наявності, видової і групової належності виділень (сперми, слини, поту, сечі); встановлення можливості походження слідів біологічного походження від потерпілої (підозрюваної) особи. Імунологічна експертиза розв'язує різні категорії питань. Так, для встановлення наявності, видової і групової приналежності крові, вирішуються наступні питання: До якої групи відноситься кров потерпілої (підозрюваної) особи? Чи наявна на представлених об'єктах кров? Кому належить кров: людині чи тварині? Якщо тварині, то якій? Якщо кров належить людині,

то яка її групова приналежність? Кому з осіб, які проходять по справі, вона може належати? В свою чергу для встановлення наявності і групової приналежності виділень, вирішуються наступні питання: До якої групи відноситься кров потерпілої (підозрюваної) особи? Чи наявна на представлених об'єктах слина (піт, сперма)? Яка групова належність слини (поту, сперми)? Чи співпадає групова належність слини (поту), на знайдених та вилучених з місця події предметах, з групою крові підозрюваного або інших осіб? Чи можуть сліди сперми належати підозрюваній особі [1]?

Зразки, що екстраговані з біологічних рідин, тканин або клітинних зразків досліджуються при проведенні молекулярно-генетичної експертизи. До основних завдань, що розв'язує молекулярно-генетична експертиза належать: ідентифікація особи методом ДНК-аналізу, в т.ч.: встановлення приналежності об'єктів біологічного походження (кров, сперма, слина, волосся, м'язова та кісткова тканини) певній особі; встановлення слідів біологічного походження конкретної особи у змішаних слідах; встановлення ідентичності останків у випадках розчленування трупа та ідентифікації жертв катастроф, коли живі близькі родичі; визначення спадковості певних генетичних ознак людини (біологічна спорідненість) – встановлення батьків дитини у випадках спірного батьківства, дітовбивства, крадіжки, підміни дітей [2]. При проведенні молекулярно-генетичної експертизи вирішуються наступні питання: Чи збігаються генетичні ознаки зразка букального епітелію особи (X) з генетичними ознаками клітин (слідів крові людини, сперми тощо), виявлених на об'єкті (Y) встановлених у висновку експерта? Чи збігаються домінуючі генетичні ознаки клітин виявлені на об'єкті (Y) встановлених у висновку експерта з генетичними ознаками зразка букального епітелію особи (X)? Чи містяться генетичні ознаки зразка букального епітелію особи, серед змішаних генетичних ознак клітин (або слідів крові людини, сперми тощо), виявлених на об'єкті (Y) встановлених у висновку експерта? Чи може бути невстановлена особа, генетичні ознаки фрагмента кістки (або зразка крові тощо) якої встановлено у висновку експерта біологічним батьком (або матір'ю, або дитиною) особи (X) [3]?

Отже, при необхідності дослідження зразків біологічного походження призначаються різні види судово-медичних експертиз. Для кожного окремого виду судових експертиз (наприклад, нами зазначених – імунологічна та молекулярно-генетична) характерні свої методи та технології

дослідження. Оскільки кожний біологічний зразок має надзвичайно складний склад із численними заважаючими компонентами, широким діапазоном молекулярної маси та різним вмістом окремих речовин.

Література:

1. Про можливості імунологічної експертизи. Офіційний сайт Житомирського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. URL: <https://www.ndekc.zhitomir.ua/pro-mozhlivosti-imunologichno%D1%97-ekspertizi>
2. Види судових експертиз, які проводяться у лабораторії біологічних досліджень та питання які вони вирішують: Інформаційний лист. ДНДЕКЦ МВС України, Київський НДЕКЦ МВС України, 2017. URL: https://ndekc.kiev.ua/wpcontent/uploads/2017/02/Інф.лист_ДНК-2017.pdf
3. Судова біологічна експертиза за експертною спеціальністю «Молекулярно-генетичні дослідження» URL: <https://ndekc.gov.ua/ekspertyzy/628>

Юрій Бардінов

*здобувач I курсу магістерського рівня факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

СИСТЕМА МЕТОДІВ КРИМІНАЛІСТИКИ: ДЕЯКІ ДИСКУСІЙНІ ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Криміналістика, як наука про методи, засоби та технології розслідування кримінальних правопорушень, є самостійною галуззю спеціальних юридичних наукових знань, що має свій предмет, систему, науково обґрунтовані методи, прийоми та засоби розв'язання наукових і практичних завдань. Більшістю науковців прийнято виокремлювати три рівні методів у криміналістиці: діалектичної та формальної логіки, загальнонаукові та спеціальні методи криміналістики [1, с. 24; 4, с. 59; 7, с. 75]. Вбачається, що система методів криміналістики є фундаментальною складовою науки криміналістики, що забезпечує ефективне розслідування кримінальних правопорушень та встановлення істини у кримінальних провадженнях. Водночас, дослідження системи методів криміналістики має низку дискусійних проблем, вирішення яких є важливим завданням криміналістичної науки.

Аналізуючи систему методів криміналістичної науки, перш за все слід відзначити *методи діалектичної та формальної логіки*. Відомо, що філософською основою криміналістики є діалектична логіка, на базі якої розробляють методи криміналістики, створюють окремі теорії, що обґрунтовують ці методи і вказують шляхи їх запровадження у практику криміналістичного дослідження як пізнавальної діяльності [6, с. 37]. Криміналістика використовує логічні закони тотожності, суперечності та виключення зайвого третього й такі прийоми логічного пізнання, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування [3].

Важливого значення у наукових пошуках та практичній діяльності набувають *загальнонаукові методи*, оскільки вони являють собою фундамент усіх криміналістичних досліджень [1, с. 26]. Зазначені методи є спільними для всіх наук та можуть застосовуватись для наукового дослідження в абсолютно різних галузях наукових знань. До таких методів можна віднести спостереження, опис, порівняння, експеримент, вимірювання тощо. Застосування цих методів у криміналістичних наукових дослідженнях та практичній діяльності слідчих, детективів, прокурорів та інших суб'єктів кримінального провадження набуває своєї специфіки, що зумовлює необхідність подальших розробок та наукових пошуків у цій сфері наукових знань і практичних рекомендацій.

У системі методів криміналістики особливе місце займають власне *спеціальні методи криміналістики*, оскільки вони сформовані та започатковані криміналістикою або іншими науками, у яких вони запозичені. До спеціальних можна віднести методи, які використовуються і процесі доказування під час розслідування кримінальних правопорушень для встановлення істини. Наприклад, судово-експертні дослідження можна віднести до спеціальних методів криміналістики, що включає різні види досліджень, такі як судова фотографія, судова балістика, дактилоскопічна або трасологічна експертиза тощо.

Так, наприклад, судова балістика широко застосовується криміналістами для дослідження траєкторії руху снарядів у повітрі, чинники, які на нього впливають, а також досліджується вогнепальна зброя, сліди її використання та механізмів пострілу [2, с. 3]. Інтеграція сучасних технологій, таких як 3D-моделювання та комп'ютерний аналіз, дозволяє значно підвищити точність балістичних досліджень.

Судова фотографія є невід'ємним інструментом слідства, що дозволяє зафіксувати первинний стан місця події та доказів, а також допомагає

відтворити об'єктивну картину кримінального правопорушення. Застосування цифрових технологій та комп'ютерного моделювання значно розширює можливості судової фотографії, роблячи її ще більш точною та ефективною у криміналістичних дослідженнях.

Трасологічна експертиза як одна з галузей криміналістичної техніки активно використовується для дослідження слідів, що залишаються на місці скоєння кримінального правопорушення. Ці сліди можуть включати сліди взуття, сліди коліс транспортних засобів, сліди знарядь вчинення кримінального правопорушення тощо. Трасологічна експертиза включає в себе дактилоскопічне дослідження [3, с. 616]. Дактилоскопічна експертиза спрямована на дослідження відбитків пальців та долонь, які залишаються на різних поверхнях. Це дослідження можна віднести до спеціального методу криміналістики – ідентифікації, який застосовують для встановлення особи (ідентифікації) за відбитками пальців.

З огляду на викладене, варто зауважити, що система методів криміналістики виступає комплексним інструментом, який забезпечує ефективне розслідування кримінальних правопорушень. Загальнонаукові методи формують основу для наукового пізнання у криміналістиці, спеціальні методи дозволяють проводити експертні дослідження з високою точністю, а окремі методики деталізують застосування наукових знань у практиці розслідування кримінальних правопорушень. Завдяки системному підходу до використання методів криміналістики можна отримати об'єктивну та достовірну інформацію під час здійснення кримінального провадження.

З розвитком технологій криміналістика активно інтегрує новітні підходи до дослідження доказів, що впливає на формування новітніх методів криміналістики, як під час наукової діяльності, так і у практичній діяльності суб'єктів застосування криміналістичних знань під час кримінального провадження. Використання інноваційних методів, таких як цифрова трасологія, штучний інтелект у дактилоскопії та балістичний аналіз із застосуванням комп'ютерних технологій, сприяє підвищенню ефективності слідчих (розшукових) дій та вирішенню криміналістичних завдань. У майбутньому розвиток криміналістичних методів дозволить ще точніше встановлювати факти злочинної діяльності, що позитивно вплине на рівень розкриття кримінальних правопорушень та забезпечення справедливості правосуддя.

Література:

1. Журавель В. Методи в криміналістиці. *Теорія і практика судової експертизи та криміналістики*. 2019. № 19(1). С. 21–31. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.02>.
2. Борисенко І. В. Використання можливостей судових експертиз при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я. *Проблеми правового забезпечення економічної та соціальної політики в Україні: матеріали наук.-практ. конф.* (м. Харків, 24–25 трав. 2005 р.). Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2005. С. 3–7.
3. Борисенко І. В. Застосування криміналістичних методів у судовій діяльності. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_62.
4. Коновалова В. О. Проблеми методології галузевих наук (кримінальне право, кримінально-процесуальне право, криміналістика, судова експертиза). *Право та інновації*. № 4 (12). 2015. С. 58–64.
5. Костенко М. В. Озброєність як ознака злочинної організації: роль судової балістики при розслідуванні бандитизму. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2 (6).
6. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підруч. К.: Кондор, 2005. 588 с.
7. Шевчук В. М. Актуальні проблеми методології криміналістики. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів міжнар.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса* (м. Харків, 10–11 жовт. 2018 р.). Х.: Право, 2018. С. 74–76.

Катерина Бєлих

студентка 3 курсу 9 групи факультету юстиції

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

НАРКОЗАЛЕЖНІ У ФОКУСІ КРИМІНАЛІЗОВАНИХ «РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ» СТРУКТУР

У сучасних умовах проблема наркотичної залежності набуває особливої гостроти, охоплюючи не лише медичну та соціальну, а й правову площину. Із зростанням кількості осіб, які потребують фахової допомоги, з'являється все більше зловживань у цій сфері – з боку так званих «реабілітаційних центрів», котрі діють поза межами закону. У гонитві за при-

бутком вони ігнорують етичні та правові стандарти, прикриваючись благими намірами. Подібна практика не лише не сприяє одужанню, а й грубо порушує основоположні права людини, зокрема ті, що гарантовані ст.2 (Право на життя), ст.3 (Заборона катування), ст.4 (Заборона рабства і примусової праці) та ст.5 (Право на свободу та особисту недоторканність) ЄКПЛ. [1] У результаті замість реабілітації наркозалежні особи часто потрапляють у пастку насильства, експлуатації та приниження, що вимагає не лише суспільної уваги, а й адекватного правового реагування.

Кримінально-правовий вимір цієї проблеми є вкрай важливим, адже діяльність тіньових «реабілітаційних» структур часто супроводжується вчиненням кримінальних правопорушень, зокрема шахрайства (ст.190 КК), незаконного позбавлення волі або викрадення людини (ст.146 КК), катувань (ст.127 КК) тощо. Такі дії становлять небезпеку не лише для постраждалих, а й для суспільства загалом. [2] Водночас проблема має й економічний аспект, адже нелегальні заклади отримують прибуток, експлуатуючи вразливих осіб, що шкодить як самим залежним, так і дискредитує легальні реабілітаційні програми, ускладнюючи формування ефективної системи допомоги.

В умовах повномасштабного вторгнення проблема наркозалежності на теренах нашої країни загострилася. Порівняно з довоєнним періодом спостерігається зростання кількості залежних осіб, що зумовлено загальним стресом, психологічними травмами, активізацією незаконного обігу наркотиків та підвищеним попитом на сильнодіючі препарати (опіоїдні анальгетики), зокрема серед військових та цивільних осіб.

У цілому, наркоманія – це група захворювань, які виявляються протягом до постійного прийому у зростаючій кількості наркотичних лікарських засобів та наркотичних речовин у наслідок стійкої психічної й фізичної залежності від них із розвитком абстиненції при припиненні їх прийому, що, у свою чергу, призводить до глибоких змін особистості та інших розладів психіки, а також до порушень функцій внутрішніх органів. [3]

У середньому щомісяця в Україні виявляють від 3 до 5 і більше нелегальних «реабілітаційних» центрів, що загалом дає до тисячі випадків на рік. У 2021–2023 роках зростання таких викриттів пов'язане з активізацією правоохоронних органів, реформами у сфері протидії наркозлочинності та увагою медіа. Після початку повномасштабного вторгнення кількість подібних структур збільшилася через зростання числа вразливих осіб і використання шахраями воєнної нестабільності. Ця тенденція є три-

вожним сигналом про те, що вразливі верстви населення залишаються без належного захисту, а держава потребує більш ефективних механізмів контролю та профілактики. За даними МВС, смертність у цих закладів може сягати 15–20%, що підкреслює нагальну потребу у системному підході до виявлення, припинення діяльності та попередження створення таких центрів, а також у розвитку прозорих і ефективних механізмів підтримки осіб з наркозалежністю, що дозволить не лише захистити їхні права, а й також зменшити соціальну шкоду від цієї проблеми. [4]

Нелегальні реабілітаційні центри в Україні активно поширюються на фоні зростання даної проблеми. Такі установи часто працюють без відповідних ліцензій та дозволів, ігноруючи законодавчі норми та права пацієнтів. Практика показує, що в цих закладах застосовують насильницькі методи лікування, пацієнтів ізолюють від зовнішнього світу, обмежуючи зв'язок з родичами. Крім того, антисанітарні умови перебування і відсутність професійної медичної допомоги створюють значну загрозу для здоров'я та життя залежних. Відомі факти функціонування таких центрів у різних регіонах України, зокрема на Донеччині, Рівненщині, Київщині та Дніпропетровщині, свідчать про масштабність проблеми. Однак через воєнний стан офіційна статистика щодо діяльності таких закладів наразі закрыта, що ускладнює повну оцінку масштабу явища. Ці заклади не лише не надають якісної допомоги, а й часто погіршують фізичний та психологічний стан пацієнтів. Відсутність належного лікування призводить до ризику передозування, інтоксикації, розвитку хронічних хвороб та ушкоджень внутрішніх органів. Для боротьби з цим явищем необхідно посилити державний контроль за діяльністю реабілітаційних установ та вдосконалити законодавство, що регулює їх роботу. Особливо важливим є належне документування випадків насильства та тілесних ушкоджень серед пацієнтів – це є ключовим доказом для кримінальних проваджень та притягнення винних до відповідальності. Такий комплексний підхід допоможе захистити права наркозалежних, забезпечити їхню безпеку і покращити ефективність системи реабілітації загалом.

Таким чином, комерційна експлуатація наркозалежних – це серйозна проблема, яка виходить за межі етичних норм і є прямим порушенням конституційних та міжнародних стандартів захисту прав людини. Наркозалежна особа не повинна розглядатися як джерело прибутку чи об'єкт контролю, а як людина, котра заслуговує на повагу, підтримку та захист. Усвідомлення системної природи цієї проблеми є необхідною умовою для реформування існуючої моделі та забезпечення ефективного, гуман-

ного та правозахисного підходу до осіб із залежністю. Вирішення проблеми нелегальних реабілітаційних центрів та експлуатації наркозалежних в Україні вимагає системного підходу. Зокрема, необхідно встановити чіткі механізми державного контролю, забезпечити прозорість діяльності таких установ, подолати суспільну стигматизацію та мінімізувати корупційні ризики у ланках, покликаних захищати права громадян. Лише поєднання правових, організаційних та просвітницьких заходів дозволить створити гуманну та ефективну систему підтримки людей із залежністю, яка ґрунтуватиметься на принципах гідності, поваги та реабілітації, а не ізоляції чи примусу.

Література:

1. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 22.05.2025)
2. Кримінальний кодекс України від 05.01.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 22.05.2025)
3. Судова медицина та психіатрія: підручник/Т. А. Білецька. – Харків: Право, 2018. – 376 с.:іл. (дата звернення 22.05.2025)
4. Національний звіт щодо наркотичної ситуації в Україні 2024 (за даними 2023 року). Центр громадського здоров'я МОЗ України. 21.01.2025. URL: <https://phc.org.ua/news/nacionalniy-zvit-schodo-narkotichnoi-situacii-v-ukraini-2024-za-danimi-2023-roku> (дата звернення 22.05.2025)

Діана Бондаренко

*студентка 4 курсу 5 групи факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИННИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Згідно зі статистичними даними, проблема скоєння дорожньо-транспортних пригод (ДТП) набула особливої гостроти з початку повномасштабної збройної агресії рф проти України. Кількість ДТП у цей період

досягла свого пікового рівня. Варто зазначити, що ці показники сформовані без урахування даних з тимчасово окупованих або прифронтових територій, де ведуться активні бойові дії, що, у свою чергу, унеможливає повноцінне збирання та обробку відповідної статистики. У контексті воєнного стану особа винного у вчиненні ДТП набуває особливого кримінально-правового значення. Зокрема, обставини, що супроводжують злочин, можуть свідчити про підвищену суспільну небезпеку діяння, а також впливати на ступінь вини, мотиви та мету злочину. Постає абсолютно логічне питання стосовно того, які фактори є ключовими у погіршенні статистики щодо скоєння ДТП у період з 2022 по 2025 роки.

З моєї точки зору, однією з перших причин є те, що воєнний стан значно ускладнює загальну дорожню обстановку. Тут є низка факторів: наявність блокпостів, вимкнення світлофорів, обмеження пересування, нестача пального та погіршення психоемоційного стану громадян – усе це спричиняє підвищений ризик порушення правил дорожнього руху. У таких умовах особа, яка свідомо порушує правила, діючи необережно або зі злочинною самовпевненістю, демонструє низький рівень правової свідомості, відсутність адаптації до умов підвищеної небезпеки, а іноді – й умисне ігнорування загрози для життя інших осіб.

Крім цього, особливий акцент я би хотіла зробити безпосередньо на військовослужбовцях, які визнаються винними у скоєнні ДТП.

Дорожньо-транспортна пригода за участю військовослужбовця – це подія, що сталася під час руху військового чи приватного (цивільного) ТЗ, як під керуванням військовослужбовця, так і будь-яких інших цивільних осіб, внаслідок якої загинули або поранені люди, у тому числі військовослужбовці чи завдані матеріальні збитки. За даними поліції протягом 2022 та 2023 років темпи зростання кількості таких інцидентів за два роки війни становить +134% [1].

У цьому контексті цікавим є соціально-психологічний портрет та кримінологічна характеристика такої особи. Звісно, першочергово варто враховувати психологічні та морально-етичні характеристики. Зокрема, мова йде про підвищений рівень психоемоційного навантаження через бойові дії, втрати побратимів, тривалу ізоляцію або втому; наявність посттравматичного стресового розладу, депресій, тривожних розладів; знижений рівень самоконтролю, емоційної стабільності, порушення мислення внаслідок хронічного стресу; вживання алкоголю чи психоактивних речовин як спосіб так званого «виходу» з бойового стану.

Не менш показовими є і поведінкові реакції військовослужбовців. Досить часто на практиці спостерігається демонстративна поведінка, пов'язана з відчуттям соціальної значущості або потребою «довести» свою мужність чи силу. Також поширеною і взаємопов'язаною з попередньо зазначеним фактором характеристикою є нехтування правилами дорожнього руху через відчуття власної безкарності або «особливого статусу» у суспільстві.

Малодослідженим у доктрині, але водночас достатньо вагомим є питання регіональних особливостей розподілу кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту. Слушною є думка Новікова О. В., який вказує наступне: «На регіональні особливості розподілу порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України) комплексно впливають кількість населення регіону, кількість наявних транспортних засобів, вантажообіг та пасажирообіг автомобільного транспорту, протяжність доріг, витрати регіону на благоустрій доріг, пересікання регіону міжнародними та національними автомобільними дорогами державного значення» [2]. Я би ще хотіла додати, що в контексті повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави особливо негативною є практика безкарності щодо вчинення військовослужбовцями кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України: «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами» [3]. Це пов'язано із об'єктивною неможливістю належного відправлення правосуддя на окремих територіях.

Таким чином, вплив зовнішніх стресових факторів, підвищеного рівня тривожності, військових ризиків, а також соціально-психологічна напруга сприяють зростанню кількості правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху. Особливої уваги заслуговує категорія військовослужбовців як суб'єктів ДТП – через притаманні їм психологічні та поведінкові особливості, зумовлені участю у бойових діях, носінням зброї, емоційним вигоранням і, подекуди, зниженим рівнем правосвідомості.

Кримінально-правова політика в цій сфері має враховувати як необхідність забезпечення невідворотності покарання, так і потребу в індивідуальному підході до оцінки поведінки правопорушника з урахуванням воєнного контексту. Ефективна профілактика ДТП за участю військових повинна ґрунтуватися на системній психологічній підтримці, контролі

з боку командування та формуванні стійкої правової культури навіть у кризових умовах.

Література:

1. Веселов, М. Ю., Марценишин, Ю. І., & Приходько, А. О. (2024). Аналіз стану дорожньо-транспортної аварійності за участю військовослужбовців в Україні. *Правовий часопис Донбасу*, (2), 14–20. URL: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-87-14-20>. <https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/252> (дата звернення: 13.05.2025).
2. Новіков О. В. Регіональні особливості розподілу порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України). *Journal «ScienceRise: Juridicial Science»*. 2022. № 2 (20). С. 50–58. URL: https://journals.urau.ua/sr_law/article/view/259681/256535 (дата звернення: 13.05.2025).
3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України № 2341-III від 05.04.2001/ станом на 13 травня 2025 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (дата звернення: 13.05.2025).
4. За матеріалами ДБР судитимуть військовослужбовця, який скоїв смертельну ДТП на Донеччині. (13.02.2025). URL: <https://dbr.gov.ua/news/za-materialami-dbr-suditimut-vijskovosluzhbovcya-yakij-skoiv-smertelnu-dtp-na-donechchini> (дата звернення: 13.05.2025).

Данило Борохов

аспірант кафедри криміналістики,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОПАГАНДИ ВІЙНИ

У криміналістичній характеристиці пропаганди війни особливе значення займають сліди кримінального правопорушення, адже саме вони дозволяють встановити факт розповсюдження ідей, спрямованих на підбурювання до розв'язування воєнного конфлікту, їх джерела, способи та засоби поширення. За своєю природою кожне кримінальне правопорушення залишає після себе зміни в матеріальному середовищі та ідеальні відображення, які виникають внаслідок події кримінального правопорушення та містять інформацію про слідову картину та злочинний

результат. Швидкий темп цифровізації всіх аспектів життєвої діяльності спричинив перехід злочинності в бік цифрового середовища. У зв'язку з цим, поруч із традиційними слідами усе більшого значення набувають цифрові сліди. Однією з особливостей дослідження цифрових слідів є те, що в законодавстві ЄС та України наразі відсутнє їх нормативне визначення. У науковій літературі паралельно вживаються різні поняття, зокрема: «цифрові сліди», «електронні сліди», «комп'ютерні сліди», «віртуальні сліди», а також комбіновані варіанти такі як «електронні (цифрові) сліди».

На думку Г. К. Авдєєвої найбільш вдалим є саме термін «цифрові сліди», оскільки він найбільш точно відображає сутність слідів, що виникають у цифровому середовищі. Дослідниця визначає цифрові сліди як невидимі матеріальні сліди, які містять у собі криміналістично значущу інформацію, яка відтворюється у цифровій формі на матеріальних носіях та може бути виявлена за допомогою спеціальних криміналістичних знань [1, с.91]. Відповідні сліди, що виникають під час кримінальних правопорушень у цифровому середовищі, становлять доказову базу для правоохоронних органів, оскільки допомагають зрозуміти, як саме було скоєно кримінальне правопорушення.

Слід погодитися з позицією Є. Є. Демидової, яка зазначає, що цифрові сліди виникають у результаті безпосереднього використання цифрових технологій (наприклад, завантаження контенту до мережі), так і внаслідок формування даних без активного втручання з боку користувача (зокрема, створення метаданих або фіксація відеоспостереженням). Таким чином, цифрові сліди можуть утворюватися як в онлайн, так і в офлайн середовищі [2, с.72]. З огляду на це, доцільним є використання терміна «цифрові сліди» як найбільш універсального, що відображає як технічну, так і криміналістичну природу відповідних об'єктів.

У цьому контексті заслуговує на увагу підхід І. А. Колеснікової, яка акцентує увагу на специфічних властивостях цифрових слідів. Вона зазначає, що цифрові сліди характеризуються відсутністю нерозривного зв'язку з матеріальним носієм, динамічністю, можливістю їх моментального знищення як внаслідок дій користувача, так і під впливом програмних засобів, а також можливістю створення ідентичних копій, що значно ускладнює встановлення оригіналу [3, с.473].

Таким чином, цифрові сліди становлять особливу форму криміналістично значущої інформації, яка, попри свою невидимість і мінливість,

здатна відігравати ключову роль у виявленні, фіксації та доказуванні фактів вчинення кримінальних правопорушень, зокрема пропаганди війни. Водночас слід зауважити, що ці сліди можуть бути пов'язані з конкретними діями особи правопорушника – створенням текстових, аудіо чи відеоматеріалів, їх редагуванням, завантаженням до мережі або передачею через комунікаційні платформи. Цифрові сліди можуть мати як безпосередньо, так і опосередковане походження (наприклад, автоматично згенеровані метадані чи log-файли). Джерелами цифрових слідів, які можуть бути використані для фіксації та аналізу, є мобільні телефони, персональні комп'ютери фізичних осіб та організацій, сервери, хмарні сховища та інші системи зберігання даних. Значну роль відіграють мережеві платформи для голосових і відеозв'язків (зокрема Telegram, Viber, WhatsApp, Zoom), а також записи з систем відеоспостереження, що перебувають у розпорядженні державних або комерційних структур. Серед важливих джерел цифрових слідів варто назвати також веб-браузери, поштові сервіси, месенджери, онлайн-сховища та локальні мережі [4, с. 37–39].

Значну доказову цінність становлять також документи в електронній формі, які містять відповідний контент – статті, пости, відеозаписи, інтерв'ю, звернення тощо. У цих випадках критично важливим є аналіз не лише змісту, а й супутньої технічної інформації – часу створення, IP-адреси, ідентифікаторів пристрою та даних про автентичність матеріалу. Саме ці елементи цифрового сліду дозволяють встановити справжнє джерело походження інформації, відстежити ланцюг її передачі та ідентифікувати особу правопорушника. Аналіз цифрових слідів дає змогу відтворити послідовність дій: від створення контенту, що містить такі заклики до пропаганди війни – до його публікації або розповсюдження.

Цей аналіз дає змогу виявити ознаки цілеспрямованої кампанії, яка має ознаки пропаганди війни, зокрема з використанням сітки акаунтів, бот-мереж чи автоматизованих сервісів. Отже, цифрові сліди у справах про пропаганду війни становлять багаторівневу й динамічну систему інформаційних слідів, що охоплюють як змістове наповнення пропагандистських матеріалів, так і технічні відомості про обставини їх створення та поширення. Їх виявлення, фіксація, збереження та аналіз становлять один із найважливіших етапів у формуванні доказової бази.

Одним із практичних прикладів дослідження цифрових слідів матеріалів, що містять пропаганду війни у цьому контексті становить досліджен-

ня Н. О. Стеблини, яка проаналізувала цифрові сліди проросійської пропаганди в телеграм-каналах Одещини, використовуючи метод фрейм-аналізу. Зокрема, авторка продемонструвала, що навіть на перший погляд «нейтральні» дописи можуть містити приховані пропагандистські меседжі, коли за допомогою специфічного підбору лексики, структури повідомлення чи тематичних акцентів створюється викривлене уявлення про суспільно-політичну ситуацію в Україні. У дослідженні було застосовано словникову ідентифікацію певних фреймів, зокрема: фрейм «російська агресія» – згадки про війну, окупацію, політичних в'язнів Кремля, військові операції; фрейм «незручність» – підкреслення негативних наслідків українських реформ (мовної, декомунізаційної тощо); фрейм «взаємодія» – апеляції до «спільного коріння» чи «єдності народів» [5, с.83–84].

Така аналітика дозволяє виявити структурні елементи цифрових слідів пропаганди війни, що проявляються у вербальному контенті: системність, повторюваність тем, маніпулятивне навантаження на текст. А сама платформа Telegram, з огляду на специфіку своєї конфіденційності й політики щодо контенту, стає зручним інструментом для поширення таких наративів. Таким чином, цифрові сліди фіксуються у вигляді текстових повідомлень, пов'язаних із конкретними акаунтами, каналами, часом публікацій, технічними параметрами експорту (наприклад, ID користувача, хеші повідомлень, лог-файли), що мають криміналістичну цінність як докази участі у поширенні ідеологічно вмотивованого ворожого контенту.

Слід звернути увагу, що для підвищення ефективності розслідування цифрових слідів необхідно забезпечити підготовку та залучення фахівців у галузі цифрової криміналістики й кібербезпеки. Їх діяльність дозволить не лише забезпечити якісне вилучення доказового матеріалу, а й провести глибокий аналіз відповідних матеріалів. У цьому контексті показовою є позиція В. Ю. Шепітько та М. В. Шепітько, які підкреслюють, що цифрова криміналістика може розглядатись як стратегічний напрям у розвитку криміналістичної науки та правозастосовної практики. За їхнім підходом, розвиток цієї галузі відбувається у трьох основних напрямках: по-перше, як формування окремої наукової підгалузі в межах криміналістики; по-друге, як практичне застосування спеціальних знань під час виявлення, фіксації та дослідження цифрових доказів; і по-третє – як напрям проведення спеціалізованих судових експертиз, зокрема комп'ютерно-технічної [6, с.20–21].

Зі свого боку, В. М. Шевчук послідовно розглядає цифрову криміналістику як один із провідних напрямів сучасної криміналістичної науки, що має стратегічне значення в умовах трансформації способів вчинення кримінальних правопорушень. Він акцентує увагу на широких можливостях цифрових інструментів, які можуть бути ефективно використані для виявлення та розслідування цифрових слідів кримінальних правопорушень. До таких інструментів належать: пошук за ключовими словами та хештегами, аналіз супутникових знімків, геолокаційних міток, дослідження відкритих джерел, використання технологій обробки великих даних (Big Data), аналіз цифрових зображень, розпізнавання облич (зокрема, за допомогою таких інструментів, як Clearview AI), а також аналіз даних з електронних пристроїв та навіть ігрових систем. Ці можливості цифрової криміналістики набувають особливої ваги в контексті воєнного стану, коли цифрові сліди можуть містити докази міжнародних злочинів, у тому числі злочинів проти людяності [7, с.35–36].

Таким чином, з урахуванням зазначеного підходу, розвиток цифрової криміналістики може стати одним із пріоритетних напрямів, що дозволить ефективно здійснювати розслідування цифрових слідів, пов'язаних із пропагандою війни. З огляду на те, що матеріали, які містять елементи пропаганди війни, сьогодні активно розповсюджуються через цифрові платформи – соціальні мережі, месенджери, відеохостинги – саме цифрова криміналістика здатна забезпечити виявлення джерел контенту, фіксацію виправдання збройної агресії та закликів до її ведення.

Література:

1. Авдєєва Г. К. Сліди злочинів у сфері використання інформаційних технологій: способи виявлення. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 30. С. 88–98.
2. Демидова Є. Є. Цифрові сліди кримінального правопорушення: поняття та особливості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 85, С. 71–75.
3. Колеснікова І. А. Цифрові сліди: поняття та їх значення при розслідуванні кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 472–475.
4. Матулене С., Шевчук В., Балтрунене Ю. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: український та європейський досвід. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С. 12–46.

5. Стеблина Н. Виявлення проросійської пропаганди у найпопулярніших телеграм-каналах Одещини (аналіз фреймів). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2022. № 12. С. 95–102.

6. Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 12–27.

7. Шевчук В. М. Цифрова криміналістика: воєнні виклики та нові завдання у сучасних умовах. *Правові виклики сучасності: матеріали круглого столу (м. Харків, 20 грудня 2022 р.)*. Харків: ДБТУ, 2022. С. 35–39

Анастасія Буякова

*студентка 1 курсу медичного факультету,
Харківський національний медичний університет,
м. Харків, Україна*

Анна Левічева

*студентка 1 курсу медичного факультету,
Харківський національний медичний університет,
м. Харків, Україна*

Анна Соболь

*студентка 1 курсу медичного факультету,
Харківський національний медичний університет,
м. Харків, Україна*

РОЛЬ БОТАНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В СУДОВО-МЕДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ: ВИЯВЛЕННЯ ОТРУЙНИХ РОСЛИН

Вступ: У складному світі криміналістики та судової медицини, де встановлення істини часто залежить від ретельного аналізу найдрібніших деталей, особливе місце займає ботанічна експертиза. Серед різноманітних завдань, що постають перед фахівцями цієї галузі, виявлення отруйних рослин набуває критичного значення. Випадкові чи навмисні отруєння рослинного походження можуть мати серйозні наслідки, аж до летальних, а їх своєчасна та точна ідентифікація є ключем до встановлення причин події, надання належної медичної допомоги та здійснення правосуддя.

Актуальність: Точна ідентифікація отруйних рослин допомагає встановити причину смерті чи захворювання, відтворити обставини події (наприклад, випадкове потрапляння або навмисне отруєння), а також надати важливі свідчення для слідства та судового розгляду.

Мета: метою дослідження є демонстрація практичного застосування ботанічної експертизи через аналіз змодельованих випадків отруєння, висвітлення методологічних аспектів проведення експертизи та окреслення сучасних проблем і перспектив розвитку цієї галузі в судово-медичній практиці.

Матеріали та методи: Дослідження використовує наукову літературу, законодавство та змодельовані ситуації для аналізу ролі ботанічної експертизи у виявленні отруйних рослин за допомогою описового та аналітичного методів.

Виклад основного матеріалу: Ботанічна експертиза у справах про отруєння є комплексним процесом, що включає декілька послідовних етапів, спрямованих на ідентифікацію рослинного матеріалу та оцінку його потенційної токсичності. Першим етапом є збір та належне документування всіх знайдених рослинних об'єктів на місці події, а також біологічних зразків потерпілого чи підозрюваного [2]. Точність та ретельність на цьому етапі мають ключове значення для збереження цілісності доказової бази.

Наступним кроком є макроскопічне дослідження, що передбачає візуальний огляд зразків для визначення основних морфологічних ознак: форми та розміру листя, стебла, квіток, плодів, насіння [2]. Для детальнішого аналізу застосовується мікроскопічне дослідження, яке дозволяє вивчати анатомічну будову рослинних тканин на клітинному рівні, виявляючи специфічні характеристики, що є унікальними для певних видів [1, с.59]. У деяких випадках застосовується палінологічний аналіз для ідентифікації рослин за морфологією пилкових зерен [1, с.217].

Суттєву роль у ботанічній експертизі відіграють хімічні методи аналізу, спрямовані на виявлення та ідентифікацію специфічних токсичних сполук, характерних для отруйних рослин (алкалоїдів, глікозидів, сапонінів тощо) [3]. Сучасні методи, такі як хроматографія та спектрометрія, забезпечують високу точність і чутливість цих досліджень. У складних випадках, особливо при дослідженні фрагментованих або деградованих зразків, може застосовуватися ДНК-аналіз для встановлення видової належності рослини на генетичному рівні [1, с.151].

Завершальним етапом стає порівняльний аналіз отриманих даних із науковою літературою, гербарними колекціями та спеціалізованими базами даних отруйних рослин, а також формулювання обґрунтованого висновку експерта, що містить ідентифікацію рослини, інформацію про її токсичність та можливу роль у настанні події [2].

Для ілюстрації практичної цінності ботанічної експертизи розглянемо її роль у змодельованих сценаріях отруєнь:

Вбивство шляхом отруєння (олеандр): У випадку підозри на вбивство, виявлення фрагментів олеандра (*Nerium oleander*) у склянці або інших ємностях, а також у травному тракті жертви, є критично важливим [3]. Ботанічна експертиза не лише ідентифікує рослину до виду, але й може встановити місцевість походження (наприклад, якщо олеандр росте лише у певних регіонах), що звужує коло підозрюваних. Паралельно, токсикологічна експертиза, орієнтуючись на інформацію від ботаніків, цілеспрямовано шукає серцеві глікозиди (наприклад, олеандрин, неріантин), які є характерними для олеандра [3]. Їхня присутність у біологічних зразках жертви (кров, сеча, тканини) у летальних концентраціях, у поєднанні з ботанічними знахідками, формує потужний доказ умисного вбивства. Додатково, криміналісти досліджують місце події на наявність слідів, що вказують на спосіб введення отрути, а також мотиви злочину, які могли б пояснити вибір саме цієї отруйної рослини.

Самогубство через отруєння (блекота чорна): При розслідуванні випадку самогубства, виявлення насіння блекоти чорної (*Hyoscyamus niger*) поруч із тілом або в особистих речах померлого є суттєвим індикатором [3]. Ботанічна експертиза підтверджує ідентифікацію насіння, а також може надати інформацію щодо його обробки (наприклад, чи було воно подрібнене). Токсикологічна експертиза, спираючись на висновки ботаніків, фокусується на виявленні тропанових алкалоїдів, таких як атропін та скополамін, які є основними токсичними компонентами блекоти [3]. Їхня значна концентрація в біологічних рідинах та тканинах жертви, поряд з обставинами виявлення тіла (наприклад, відсутність ознак боротьби, наявність прощальної записки), свідчить на користь навмисного самоотруєння. Важливо також враховувати психологічний портрет особи та її можливі наміри.

Нещасний випадок – отруєння дітей у дитячому садку (вовче лико): У ситуації з отруєнням дітей, швидкість та точність ідентифікації є вирішальними. Вовче лико (*Daphne mezereum*) є дуже отруйною рослиною, яка може приваблювати дітей своїми яскравими ягодами [3]. Ботанічна експертиза терміново ідентифікує рослину за знайденими фрагментами (листя, кора, ягоди) на місці події або в блювотних масах дітей. Ця інформація негайно передається медикам, що дозволяє їм оперативно застосувати специфічні антидоти або провести симптоматичне лікування, тим самим врятувавши життя дітей. Для криміналістів, швид-

ка ідентифікація дозволяє встановити джерело отрути (наприклад, чи росло вовче лико на території дитячого садка, чи було принесено ззовні), а також провести розслідування щодо відповідальності адміністрації закладу за дотримання безпеки та належне доглядання за територією.

Нещасний випадок – отруєння дорослого (беладонна): У ситуації нещасного випадку з отруєнням дорослого, особливо якщо підозрюється помилкове вживання рослини, ботанічна експертиза беладонни (*Atropa belladonna*) є ключовою [3]. Часто беладонну плутають з іншими рослинами, що мають схожий вигляд або використовуються як лікарські трави. Ідентифікація беладонни за знайденими залишками (частини рослини, настої, відвари) дозволяє токсикологам цілеспрямовано шукати її активні компоненти – атропін та скополамін. Виявлення цих речовин у біологічних зразках жертви, поряд з анамнезом та свідченнями про обставини вживання, допомагає встановити, що отруєння сталося внаслідок нещасного випадку, а не навмисних дій. Це також інформує медичний персонал про необхідність застосування специфічних протоколів лікування. Криміналісти ж у цьому випадку можуть розслідувати обставини, що призвели до помилки, наприклад, відсутність належного маркування або необережність.

У кожному з цих сценаріїв ботанічна експертиза виступає не лише як інструмент ідентифікації, але й як важливе джерело інформації про потенційну токсичність виявленої рослини, характерні симптоми отруєння та можливі шляхи потрапляння отрути в організм.

Ефективність ботанічної експертизи значно зростає у тісній співпраці з іншими галузями судової медицини та криміналістики, зокрема з токсикологією, судовою хімією та гістологією. Обмін інформацією та глибокий аналіз зібраних даних сприяють формуванню ціліснішого уявлення про подію та ухваленню більш аргументованих висновків. Наприклад, результати ботанічної експертизи щодо ідентифікації конкретної отруйної рослини є ключовими для токсикологічного аналізу, який спрямовується на пошук специфічних токсинів. У свою чергу, дані токсикологічного дослідження можуть підтвердити або спростувати висновки ботаніка. Гістологічні дослідження тканин органів можуть виявити характерні зміни, спричинені дією певних рослинних отрут, що також корелюється з даними ботанічної експертизи. Таким чином, інтегрований підхід, що поєднує знання та методи різних галузей науки, є запорукою успішного розслідування випадків отруєнь небезпечними рослинами.

Висновок: Ботанічна експертиза відіграє незамінну роль у судово-медичній практиці, особливо у випадках, пов'язаних з отруєннями отруйними рослинами. Завдяки комплексному застосуванню морфологічних, анатомічних та хімічних методів, експерти-ботаніки здатні точно ідентифікувати рослини або їх фрагменти, виявляти наявність токсичних речовин та надавати об'єктивну науково обґрунтовану інформацію для слідчих органів та суду. Своєчасне та якісне проведення ботанічної експертизи є важливим елементом встановлення істини у справах про отруєння та сприяє справедливому вирішенню юридичних питань. Подальший розвиток методів ботанічної експертизи та розширення міждисциплінарної співпраці з судовими медиками, токсикологами та криміналістами сприятиме підвищенню ефективності розслідування злочинів, пов'язаних з використанням отруйних рослин.

Література:

1. Coyle, H. M. (Ред.). (2005). *Forensic Botany: Principles and Applications to Criminal Casework* (346 стор.). Boca Raton, FL; London; New York; Washington, D. C.: CRC Press LLC.
2. Судова ботанічна експертиза – Юридична енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidru4niki.com/74951/pravo/sudovo-botanichna_ekspertiza
3. Pharmencyclopedia. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/>

Сабріна Васіф кизи Аббасова

*студентка 3 курсу, 07мп-22–01 групи факультету міжнародного
та європейського права,*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ЗАБОРОНА ДВІЧІ ПРИТЯГУВАТИ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОДНОГО ВИДУ (NON BIS IN IDEM) У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Якщо особа вже була засуджена або виправдана за певний злочин, її не можна повторно судити за ті самі факти. Принцип «non bis in idem»

(лат. «не двічі за те саме») є однією з основних гарантій прав людини, закріплених у міжнародному праві, і він має велике значення в контексті правового захисту особи від зловживань з боку держави. Відсутність належних механізмів запобігання цьому явищу дозволить владі використовувати закон у політичних чи особистих цілях, порушуючи право на справедливий суд і право на правову визначеність. І, звичайно, Європейський суд з прав людини сприймає це серйозно.

Також важливі питання цієї проблеми розглядалися в працях аспірантів, кандидатів юридичних наук, учених, зокрема, Дроздов О. М., Донцов Д. Ю., Павич Х. М., Орловська Н. А. та інших.

Право не бути притягненим до суду або покараним двічі за одне й те саме діяння закріплено в ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «1. Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави». [1].

У рішенні «Franz Fischer v. Austria» ЄСПЛ встановив, що головна мета ст. 4 Протоколу № 7 полягає в забороні повторного кримінального процесу, який вже був завершений прийняттям остаточного рішення. [2]. Проте, у рішенні справи «Радчиков проти РФ» Суд зазначив, що повторний розгляд справи відповідно до закону та правил кримінального судочинства відповідної держави не є порушенням статті, крім випадків, коли є дані про нові або нововиявлені обставини, а також істотні порушення, допущені під час попереднього судового розгляду, які вплинули на результат справи.

ЄСПЛ зазначає, що практика застосування ним статті Протоколу до Конвенції є непослідовною та в деяких випадках навіть суперечливою. Слід також зазначити, що в судовій практиці принцип поширюється лише на сферу кримінального права, межі якої Суд розуміє значно ширше, ніж національна юрисдикція держав-членів Ради Європи. Наприклад, у справі «Marguš проти Хорватії» щодо засудження за військові злочини солдата, якого раніше було амністовано, Суд встановив, що стаття 4 з протоколу не застосовується. Заявника, який був частиною хорватської армії, було звинувачено у вбивстві та інших тяжких злочинах у 1991 році під час війни в Хорватії. Спочатку деякі звинувачення були зняті, а в 1997 році справу закрили відповідно до Закону «Про загальну амністію».

У 2007 році Верховний суд Хорватії скасував амністію, посиляючись на відсутність злочинів, пов'язаних з війною, і заявник був засуджений за військові злочини в іншому кримінальному процесі. ЄСПЛ постановив, що відмова прокурора у розгляді справи не є засудженням і тому не підпадає під дію цього принципу. Крім того, амністія була неправильно застосована до серйозних порушень прав людини, таких як катування та вбивства, що забороняються міжнародним правом [3].

Також цікавим є те, що Європейський суд з прав людини проводить розмежування складів злочинів, а в деяких випадках і відмежування від інших видів правопорушень.

Так у справі «Ponsetti та Chesnel проти Франції» було вирішено, що навмисне неподання декларації про доходи як фінансове правопорушення та ухилення від сплати податків не є порушенням принципу. Суд роз'яснив, що ці порушення є різними за характером. Заявник був оштрафований на підставі ст. 1728 Загального податкового кодексу Франції, що передбачає фінансові санкції, включаючи збільшення податкових сум через штрафи та пені. Було підкреслено, що навіть якщо одне діяння призводить до кількох правопорушень, це не суперечить статті 4 Протоколу № 7. Таким чином, поняття «ідеальної сукупності порушень» (коли одне діяння може мати кілька юридичних наслідків) узгоджується з «не двічі за те ж саме» [4]. Серед схожих результатів, є справи від 20 травня 2014 р. «Глантц (Glantz) проти Фінляндії», «Häkkinen проти Фінляндії», «Nykänen проти Фінляндії» та «Pirttimäki проти Фінляндії», а також від 10 грудня 2015 р. «Kiiveri проти Фінляндії» та «Österlund проти Фінляндії»).

Отже, аналізуючи практику ЄСПЛ, можна зробити висновок, що положення ст. 4 Протоколу до ЄКПЛ залишається неоднозначною, але логічною. ЄСПЛ оцінює ситуацію за алгоритмом: чи була первісна справа злочином, чи правопорушення однакові, чи має місце дублюванню справи та інше. І принцип «non bis in idem» застосовується лише тоді, коли попереднє рішення стає остаточним.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. CASE OF FISCHER v. AUSTRIA. (Application no. 16922/90). JUDGMENT. STRASBOURG. 26 April 1995. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-59475%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-59475%22]})

3. Case of Marguš v. Croatia [Ukrainian Translation] summary by the COE Human Rights Trust Fund . – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150996>

4. Case of «Ponsetti and Chesnel v. France». 14 September 1999 (decision on the admissibility) – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-563>

5. Дроздов О. М. Non bis in idem – європейський орієнтир для забезпечення сталості та єдності судової практики Верховним Судом (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Право України*. 2017. № 6. С. 110–132. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001431843>

Андрій Горбатенко

Викладач ВСП «Фаховий коледж Інформаційних технологій»

НУ «Львівська політехніка»,

м. Львів, Україна

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ШІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ В КОНТЕКСТІ ЗДОБУТТЯ ОПЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ СПІВРОБІТНИКАМИ СБУ

Відповідно до сучасних реалій забезпечення державної безпеки, сформованих внаслідок повномасштабної агресії російської федерації проти України, виникає потреба в оновленні підходів до здобуття оперативної інформації та впливу на об'єкти оперативного інтересу.

В сучасних умовах, особливої ваги набувають методи соціальної інженерії та технології штучного інтелекту, зокрема в комплексі з інструментами OSINT (розвідки з відкритих джерел). Комплексне поєднання цих інструментів дозволяє співробітникам Служби безпеки України реалізовувати ефективні оперативні комбінації, орієнтовані на превенцію вчинення правопорушень як громадянами України, так і на здобутті інформації при роботі з фігурантами оперативного інтересу з боку російської федерації (військовослужбовцями та особами, що співпрацюють з військовими формуваннями рф, державними службовцями, громадськими діячами тощо) та впливати на їх поведінку.

Використання відкритих джерел інформації дозволяє швидко збирати дані про цільових осіб, включаючи їх персональні дані, психологічні

портрети, коло контактів, місця перебування, цифрові сліди, ідеологічні настанови, а також хронологію подій, пов'язаних із їхньою поведінкою в мережі.

Інструменти аналітичного аналізу типу Maltego, Analyst's Notebook, Social Links та XM Cyber дають змогу автоматизувати процес виявлення вразливостей у цифровій поведінці об'єктів, ідентифікувати приховані зв'язки між ними, формувати розгорнуті цифрові портрети. У свою чергу, технології штучного інтелекту дозволяють масштабувати ці дані: здійснювати автоматичну ідентифікацію осіб за фото, зіставлення контенту з геолокаційною інформацією, відстеження синхронності дій у мережі, моделювання поведінкових патернів.

Штучний інтелект в цілому суттєво розширює можливості аналізу інформації, дозволяючи не лише швидко опрацьовувати великі масиви даних з різноманітних джерел, виявляючи приховані закономірності та взаємозв'язки, які складно помітити людині, але й ідентифікувати потенційні загрози, зокрема завдяки функціоналу розпізнавання обличчя [1, с. 460; 2, с. 91].

Отримана аналітична база слугує основою для створення віртуального образу – віртуального, «підставного» облікового запису у соціальних мережах або месенджерах, який ведеться відповідно до психологічного профілю цільової особи. Для цього використовуються генератори фото-реалістичних зображень (до прикладу, Midjourney, DALL·E, Stable Diffusion), засоби синтезу голосу (наприклад, ElevenLabs, Descript Overdub, FakeYou, VoiceLab), а також великі мовні моделі, здатні підтримувати текстову комунікацію з урахуванням контексту, стилю та емоційної напруги діалогу. Таким чином створюється умовно автономна цифрова особа, яка стає інструментом проникнення у цифрове середовище противника, отримання довіри, залучення до розмови та ініціювання витоку оперативної значущої інформації.

Комунікація вибудовується з використанням перевірених прийомів соціальної інженерії: формування довірливих відносин, апеляція до емоцій, імітація екстремальних або драматичних обставин, симуляція групової належності («волонтерка з рф», «родич загиблого», «колишній побратим» тощо).

Ці методи дозволяють не тільки отримати надзвичайно важливу інформацію, таку як логіни, паролі, фото документів, номери телефонів, місцезнаходження підрозділів, службові графіки чи плани, а й мотиву-

вати особу до подальшої активної взаємодії, передачі інформації або навіть до переходу на бік України. З огляду на глибоку цифрову інтегрованість військового персоналу країни-агресора, такі комбінації можуть мати суттєвий оперативний і контррозвідувальний ефект. В окремих випадках досягається рівень, коли фігурант під впливом цифрового контакту погоджується на співпрацю, надає внутрішню інформацію, компрометує себе або своїх колег, що відкриває додаткові можливості для подальшого використання цієї взаємодії в інтересах державної безпеки.

З криміналістичної точки зору такі форми взаємодії потребують обов'язкової фіксації. Йдеться про збереження чатів, аудіоповідомлень, відео, метаданих та інших цифрових слідів, які можуть підтвердити факт комунікації, верифікувати особу, з якою здійснюється комунікація та встановити послідовність подій. Зазначена інформація має фіксуватися в такий спосіб, щоб вона могла бути в подальшому використана в рамках кримінального провадження. У разі потреби доцільним є залучення експерта, висновок якого забезпечує належну фіксацію, ідентифікацію джерела, авторства, часу публікації та технічної достовірності отриманих даних.

Проведене дослідження мало на меті концептуально обґрунтувати доцільність і потенціал інтеграції штучного інтелекту, методів соціальної інженерії та інструментів OSINT в оперативну діяльність Служби безпеки України. Основну увагу зосереджено на окресленні ключових стратегічних підходів, здатних забезпечити якісно новий рівень превентивної та контррозвідувальної роботи в умовах сучасної гібридної війни. Комплексне застосування зазначених інструментів дозволяє не лише виявляти загрози й здобувати оперативно значущу інформацію, а й активно проникати в інформаційне поле противника, впливати на його поведінку, провокувати деструктивні рішення, ініціювати збої в координації та поширювати дезінформацію. У перспективі технології генеративного ШІ та соціального моделювання повинні стати повноцінним інструментом оперативної роботи – за умови належного правового регулювання, технічної контрольованості та процесуальної допустимості результатів. Аналіз практичних кейсів, прикладних моделей і тактик заслуговує на окремий фаховий розгляд у рамках подальших досліджень.

Література:

1. Коновалова Д. О. Особливості використання розвідки на основі відкритих джерел (OSINT) у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електро-*

Артур Громов

*студент 4 курсу 4 групи факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ВИЯВЛЕННЯ DEERFAKE-КОНТЕНТУ: МЕТОДИ ТА ВИКЛИКИ В ЦИФРОВІЙ КРИМІНАЛІСТИЦІ

Зростання популярності технологій deepfake створює нові виклики для цифрової криміналістики. У цифрову епоху дипфейки стали значною загрозою для оригінальності онлайн-контенту.

Deepfake – це синтетичний контент (відео, зображення або аудіо), створений із використанням технологій штучного інтелекту, зокрема глибокого навчання [1]. Ці складні відео, створені за допомогою штучного інтелекту, можуть переконливо імітувати реальних людей, через що стає все важче відрізнити правду від вигадки. Deepfake-контент використовується у фішингових атаках, політичних маніпуляціях, порушеннях приватності та дискредитації осіб. Deepfake стає серйозною загрозою як для цифрової безпеки, так і для репутації людей. Саме тому його виявлення – актуальне завдання для цифрової криміналістики, яка має адаптуватися до нових викликів цифрової епохи.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю розробки ефективних методів виявлення та протидії deepfake. Тому у міру розвитку технології створення deepfake з'явилися інструменти та методи, призначені для їх виявлення. Розглянемо окремі найкращих методи і інструменти виявлення deepfake, доступні сьогодні.

Аналіз візуальних артефактів. Одним із перших етапів у виявленні deepfake-контенту є аналіз візуальних і звукових артефактів, які залишають ШІ-моделі при генерації синтетичного зображення або відео. Візуальними ознаками deepfake є:

1. Аномалії в очах. Ранні deepfake-алгоритми не вміли якісно відтворювати моргання, через що людина в відео могла «не моргати» або

робити це неприродно. Сьогодні алгоритми вдосконалилися, але при повільному або покадровому перегляді ця проблема все ще іноді виявляється.

2. Нерівномірне освітлення. Освітлення на обличчі не відповідає загальному освітленню сцени – можуть бути відсутні тіні або вони розміщені неприродно.

3. Спотворення обличчя: нечіткі контури, «злиття» елементів (вуха, зуби, волосся); нестабільність між кадрами; у відео можуть спостерігатися легкі «стрибки» у положенні частин обличчя [2].

Машинне навчання та глибокі нейронні мережі. Deepfake-відео створюються за допомогою генеративних змагальних мереж (GAN), які, попри свою складність, залишають візуальні артефакти, які можна виявити шляхом ретельного аналізу. Оскільки deepfake-контент створюється з використанням складних алгоритмів штучного інтелекту – зокрема генеративних змагальних мереж (GAN) – логічно, що для боротьби з ним застосовуються аналогічно потужні AI-методи. Сучасні системи глибокого навчання (deep learning) тренуються на величезних наборах як справжнього, так і фейкового контенту. Це дозволяє їм виявляти навіть найменші відмінності між справжніми й синтетичними медіа [3].

Біометричні методи. У цифровій криміналістиці дедалі більшої популярності набувають біометричні та поведінкові методи виявлення deepfake, адже вони дозволяють розпізнати фейк не лише за візуальним чи технічним аналізом, а й за індивідуальними характеристиками людини, які важко зімітувати навіть найсучаснішому ШІ. Біометрія – це аналіз унікальних фізичних параметрів людини, які важко або майже неможливо підробити. Зокрема, використовуються аналіз зображення за наступними основними ознаками: мікровирази обличчя (microexpressions); ритм моргання та руху очей; Симетрія та стабільність обличчя; Теплові сигнатури (у професійних системах) [4].

Поведінкові тести. Останні базуються на аналізі типових рухів, мови, стилю спілкування або навіть міміки конкретної особи.

Біометричні та поведінкові тести найефективніші, коли поєднуються з візуальними або AI-аналізами. Наприклад: AI-модель визначає ймовірність фейку. Біометричний модуль перевіряє рух очей. Поведінкова модель порівнює жести з історичними відео цієї ж особи.

Це створює багаторівневу систему цифрової автентифікації, яка унеможливує підробку на одному рівні.

Окрім аналізу вмісту зображення чи відео, одним із ключових інструментів у цифровій криміналістиці є робота з метаданими та водяними знаками – інформацією, прихованою в самих файлах або впровадженою спеціально для підтвердження автентичності. Метадані (metadata) – це службова інформація, що зберігається всередині цифрового файлу (фото, відео, аудіо).

В Україні відсутній окремий закон, що регулює створення, розповсюдження або кримінальну відповідальність за deepfake-контент. Кримінальний кодекс частково охоплює проблему через інші статті (наприклад, ст. 182, 190, 301), але немає чіткої кваліфікації deepfake як цифрового злочину [5]. Це ускладнює розслідування і створює прогалини в судовій практиці. Брак потужних вітчизняних інструментів для аналізу медіа на deepfake – більшість розслідувань змушені покладатися на відкриті зарубіжні сервіси або ініціативи, як-от InVID, Microsoft Video Authenticator, Reality Defender. Відсутність централізованої державної платформи для автоматичної верифікації відео/аудіо у медіапросторі.

Виявлення deepfake-контенту є критично важливим завданням цифрової криміналістики. В контексті розв'язання проблематики боротьби з останнього з нашого погляду необхідний комплексний підхід, що включає технічні, правові та освітні заходи. Подальші дослідження технологій мають бути спрямовані на адаптацію методів виявлення до нових типів deepfake та забезпечення їхньої ефективності в реальному часі.

Література:

1. Алгоритми виявлення deepfake: аналіз і методи захисту. (15.03.2025) <https://mindua.org/tips/alhorytmy-vyivlennia-deepfake-analiz-i-metody-zakhystu.html> (дата звернення: 27.05.2025).
2. 7 найкращих інструментів і методів виявлення Deepfake (травень 2025 р.). <https://www.unite.ai/uk/найкращі-інструменти-та-методи-виявлення-глибоких-фейків/> Marturana, Fabio & Tacconi, Simone & Italiano, Giuseppe. (2015). Handbook of Digital Forensics of Multimedia Data and Devices. https://www.researchgate.net/publication/280086464_Handbook_of_Digital_Forensics_of_Multimedia_Data_and_Devices (дата звернення: 27.05.2025).
3. Mohammed Zakariah, Muhammad Khurram Khan, Hafiz Malik. Digital multimedia audio forensics: past, present and future. https://faculty.ksu.edu.sa/sites/default/files/digital_multimedia_audio_forensics.pdf
4. Ionescu, Bogdan & Kordopatis-Zilos, Giorgos & Popescu, Adrian & Cuccovillo, Luca & Papadopoulos, Symeon. (2022). MAD '22 Workshop: Multimedia AI against Disinformation. 688–689. 10.1145/3512527.3531440. <https://www.researchgate.net/>

5. Центр з прав людини: Юридична школа Каліфорнійського університету в Берклі, «Нова криміналістика: використання інформації з відкритих джерел для розслідування тяжких злочинів» (2017). https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2018/02/Bellagio_report_2018_9.pdf

Вікторія Данилова

студентка 2 курсу 1 групи факультету слідчої та детективної діяльності,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Світ ХХІ століття, на жаль, часто стає свідком збройних конфліктів, де гинуть люди і порушуються всі можливі стандарти прав людини. Злочини, скоєні під час війни – це особлива категорія, яка вимагає справедливого покарання для кожного винного. Воєнні злочини, як грубі порушення міжнародного гуманітарного права, становлять серйозну загрозу міжнародному миру та безпеці, а їхнє безкарне вчинення підриває основи правопорядку. У цьому зв'язку, дослідження механізмів та принципів притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні таких злочинів, є надзвичайно важливим. Одним із ключових принципів кримінального права, що має особливе значення при розгляді справ про воєнні злочини, є принцип індивідуалізації відповідальності. Цей принцип, закріплений у численних міжнародних та національних нормативно-правових актах, передбачає, що відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення несе конкретна фізична особа, а покарання має бути справедливим та пропорційним її особистій участі та ступеню вини.

Однак, застосування принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності до воєнних злочинів є складним завданням, що зумовлюється специфікою збройних конфліктів, ієрархічною структурою військових формувань, контекстом масових злочинів та труднощами у встановленні індивідуальної причетності. У зв'язку з цим виникає низка науково-прак-

тичних питань щодо ефективних шляхів реалізації цього принципу при кваліфікації воєнних злочинів, визначенні міри покарання та врахуванні пом'якшуючих і обтяжуючих обставин, пов'язаних із умовами збройного конфлікту.

У частині 2 статті 8 Римського статуту Міжнародного Кримінального суду міститься перелік злочинів, які визначаються саме як воєнні [1]. Професор В. М. Лисик визначає воєнний злочин як діяння, що вчиняється суб'єктом міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту (комбатантом) та особами, які до них прирівнюються, або ж щодо них цивільними особами. Сутність такого діяння полягає у грубому порушенні норм міжнародного гуманітарного права, що виражається в масовому та грубому порушенні прав і свобод осіб, які беруть участь у збройному конфлікті, або осіб, які не є комбатантами, але перебувають у зоні бойових дій [2, с. 120].

Індивідуалізація кримінальної відповідальності за воєнні злочини є фундаментальним принципом кримінального права, що набуває особливої значущості в контексті збройних конфліктів. Принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності, що є фундаментальним при його призначенні, знаходить своє відображення у нормах кримінального законодавства. Сутність цього принципу полягає в імперативному врахуванні судом індивідуальних особливостей особи, щодо якої ухвалюється обвинувальний вирок. Зокрема, відповідно до пункту 3 частини першої статті 65 Кримінального кодексу України, при визначенні міри покарання суд зобов'язаний брати до уваги ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особистість винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання [3]. Цей принцип, закріплений у міжнародному кримінальному праві та національному законодавстві, зокрема у Кримінальному кодексі України, передбачає персональну відповідальність фізичної особи за вчинені нею кримінальні правопорушення. Застосування цього принципу до воєнних злочинів, визначених у Розділі XX Особливої частини КК України, є складним завданням, що зумовлюється специфікою збройних конфліктів та контекстом масових злочинів.

Однією з ключових проблем є встановлення індивідуальної причетності особи до вчинення воєнного злочину, що особливо ускладнюється специфікою підпорядкування та командної відповідальності у військових структурах. Доведення наявності умислу, усвідомлення протиправності

діяння та контролю над ситуацією є важливими елементами для притягнення до відповідальності. Стаття 28 КК України визначає форми співучасті у злочині, що є релевантним для розуміння ролі різних осіб у вчиненні воєнних злочинів, від безпосереднього виконавця до організатора та підбурювача [3]. Індивідуалізація також охоплює процес призначення покарання. Стаття 65 КК України встановлює загальні засади призначення покарання, серед яких врахування ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання [3]. У контексті воєнних злочинів, такими обставинами можуть бути виконання злочинного наказу (частина 4 статті 41 КК України) або ж вчинення злочину щодо беззахисних осіб, що можуть розглядатися як обтяжуюча обставина. Або, наприклад, надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, що може виступати як пом'якшуюча обставина.

Сучасний контекст збройної агресії проти України актуалізує питання ефективного застосування принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності за воєнні злочини, вчинені на території держави. Збір доказів, ідентифікація винних осіб та забезпечення справедливого судового розгляду є ключовими викликами. Міжнародні зусилля, спрямовані на документування та розслідування цих злочинів, також підкреслюють важливість встановлення індивідуальної вини. Проблеми індивідуалізації кримінальної відповідальності за воєнні злочини включають складність доведення командної відповідальності, визначення меж відповідальності за злочинні накази та забезпечення прав жертв у кримінальному процесі. Тобто, індивідуалізація кримінальної відповідальності за воєнні злочини є складним, але необхідним принципом для забезпечення справедливого правосуддя. Його ефективна реалізація вимагає ретельного дослідження індивідуальної ролі кожного учасника злочину, врахування специфічних обставин збройного конфлікту та послідовного застосування норм національного та міжнародного кримінального права. Подальші наукові дослідження та удосконалення законодавства є необхідними для більш ефективної реалізації принципу індивідуалізації для даного питання.

Література:

1. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 21.05.2025).

2. Репецький В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів Альманах між-народного права. 2009. Вип. 1. С. 120–125.

3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 №2341-III : станом на 9 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 21.05.2025).

Даніл Двояшкін

*студент 4 курсу 5 групи факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА АНАЛІЗУ НАСЛІДКІВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Збройна агресія російської федерації проти України супроводжується масштабним використанням як звичних, так і новітніх засобів ведення воєнних дій. Документування наслідків таких злочинів стає нагальною потребою для майбутнього притягнення винних до відповідальності. Правоохоронні органи, активісти, дослідники та журналісти дедалі активніше використовують розвідку з відкритих джерел (OSINT) – зокрема відео і фото з соціальних мереж, комерційні супутникові знімки та інші цифрові дані – для фіксації подій і збору доказів можливих воєнних злочинів. Водночас в українській практиці електронними доказами вважаються фото-, відео- та аудіозаписи, веб-сайти, мультимедійні повідомлення, метадані, бази даних тощо, які можуть зберігатися на мобільних пристроях, серверах чи в інтернеті [1, с. 5]. Однак через високу змінність і вразливість цифрових даних виникають серйозні питання автентичності та допустимості таких доказів у кримінальному процесі.

Сучасні цифрові технології розширили можливості криміналістики в умовах війни. З одного боку, доступність мобільних телефонів і камер дозволила пересічним громадянам фіксувати наслідки обстрілів та злочинів агресора в реальному часі. З іншого боку, правоохоронні органи застосовують спеціалізовані засоби: наприклад, в Україні створюються криміналістичні центри з безпілотними літальними апаратами. Дрони дозволяють знімати місця подій згори, а програмне забезпечення з еле-

ментами штучного інтелекту автоматично виявляє на фото і відео докази, які можуть залишитися непоміченими людині. Так, у Харківській області правоохоронці використовують квадрокоптери зі спеціальними камерами для детальної фіксації результатів російських обстрілів, із їхніх записів отримують докази пошкоджень цивільних об'єктів та навіть масові поховання жертв [2]. Завдяки такому фіксуванню криміналісти отримують можливість вивчити місця злочину з різних ракурсів і передати зібрані матеріали до суду.

Супутникові знімки високої роздільності стають незамінним джерелом інформації для документування руйнувань у віддалених регіонах. Наприклад, знімок із супутника Махаг показує масштаб руйнувань у Бучі після окупації: на фото видно зруйновані будинки і пошкоджені вулиці [3]. Аналіз супутникових зображень дозволяє виявити зміни ландшафту і руйнувань у часі (наприклад, до і після обстрілів), відстежувати переміщення військової техніки та ідентифікувати цілі. На їхній основі правоохоронці виокремлюють схеми систематичних руйнувань і порушень законів війни. Такі дані можуть бути представлені як доказ у судах, адже вони підтверджують факти знищення об'єктів цивільної інфраструктури і допомагають довести причетність конкретних військових підрозділів чи командування до злочинів. У поєднанні з місцевими доповідями журналістів та свідченнями очевидців використання супутникових знімків значно підвищує повноту зібраних доказів.

Крім апаратних носіїв інформації, важливою складовою є дані із соціальних мереж і месенджерів. Доступ до публічних постів, фотографій та відео корисний для OSINT-розслідувань. Наразі створюються цілі аналітичні бази, що поєднують ці дані для перевірки подій. Соціальні платформи часто містять відео і фото «з місця подій», пости свідків або навіть заяви самих військових (наприклад, у Telegram-каналах). Відкриті джерела стають цінними свідченнями, оскільки вони фіксують інформацію «у реальному часі» і можуть містити координати чи часові мітки [4].

Так, британський журналіст із організації Global Rights Compliance розповідав, що для фіксації воєнних злочинів вони використовували супутникові знімки разом із контентом з соцмереж (найчастіше Telegram, X, VK) і верифікували ці дані за геолокацією та часовими позначками [5]. Зокрема зображення чи відео, що пройшли перевірку геолокації, можуть слугувати безпосереднім доказом. В окремих випадках масовий

аналіз відкритих даних дозволяв виявити ланцюги постачань зброї чи припаси, що підтверджують, наприклад, воєнні злочини геноциду (як-от документування вивезення продовольства з окупованих територій)

Загалом цифрові джерела мають високу криміналістичну значущість. Вони фіксують безпосередні сліди злочинів, доповнюючи класичні речові докази. Експерти відзначають, що фотографії, відеозаписи та звукові записи, отримані під час воєнних дій, можуть свідчити про факт порушень законів війни (обстріл житлових кварталів, тортури цивільних тощо), а метадані цих файлів (час, координати GPS, налаштування камери) допомагають встановити точний час і місце подій.

Згідно з українським законом, цифрові дані вважаються електронними доказами, причому до них належать фотографії, відео- та звукозаписи тощо, що містять значущі для справи обставини. Носіями таких даних можуть бути мобільні телефони, безпілотники, сервери чи інтернет-ресурси, тож криміналісти нерідко вилучають пристрої та проводять судову цифрову експертизу. Відмінністю електронних доказів є те, що вони невидимі без спеціальних засобів і водночас можуть бути змінені чи знищені (наприклад, втратити метадані) під час експлуатації чи під впливом фізичних факторів. Тому для збереження їхню допустимості слід дотримуватися суворого ланцюга зберігання та експертизи.

Процесуальні критерії допустимості цифрових доказів у кримінальному провадженні зафіксовані в Кримінальному процесуальному кодексі України. Так, стаття 86 КПК України наголошує, що доказ визнається допустимим лише якщо його отримано в установленому законом порядку [6]. Зокрема, якщо цифрові дані вилучаються чи копіюються поза межами слідчих дій, або якщо під час збирання таких доказів не дотримуються процесуальні вимоги – такий доказ може бути визнаний недопустимим. При цьому Верховний Суд України вже неодноразово підкреслював: форма доказу (електронна чи паперова) не може сама по собі бути підставою для відмови в його оцінці. Важливою вимогою є перевірка цілісності та походження матеріалів, суди мають з'ясовувати, чи не було втручання в цифровий доказ, і з якого джерела він отриманий [7]. У цьому їм допомагають міжнародні рекомендації – зокрема «Керівні принципи щодо електронних доказів» Ради Європи, які закликають фіксувати весь шлях збору даних, аби довести їхню законність і достовірність.

У судовій практиці України вже є численні приклади використання цифрових джерел. Зокрема сформовано спільні об'єднані слідчі групи для розслідування воєнних злочинів РФ, до яких входять не лише Україна, а й Литва, Польща, Естонія, Латвія, Словаччина, Румунія тощо [8, с. 46]. У рамках таких груп та національних проваджень широко застосовують дані OSINT, наприклад використовують злітні журнали та відеозаписи з безпілотників «Байрактар», супутникові знімки Maxar і Airbus, а також дані з українських офіційних Telegram-каналів. Дрони моделі Bayraktar TB2, що активно використовуються силами безпеки та оборони України, нерідко знімають кадри, які пізніше дослідники філюмують і зберігають як докази обстрілів російських позицій або злочинів проти цивільних. Навіть у світовій практиці кримінальні суди починають визнавати такі джерела: приміром, спроби використовувати супутникові знімки для підтвердження фактів знищення цивільних об'єктів розглядаються в Міжнародному кримінальному суді.

Однак використання цифрових доказів не позбавлене проблем. Електронні дані легко піддаються маніпуляціям, їх може пошкодити програмне забезпечення чи залити рідина, а метадані – бути стерті чи сфальсифіковані. Крім того, збір інформації з відкритих джерел пов'язаний із ризиком порушення принципу приватності. Наприклад, автоматизований збір даних про місцеперебування людей чи їхні приватні месенджери може порушувати закон про захист персональних даних. Експерти OSINT також вказують на складнощі верифікації інформації, алже необхідно перевірити свідчення з кількох незалежних джерел, що може займати багато часу і ресурсів. Особливим викликом є дотримання процедур зберігання доказів. Таким чином, законодавство та практика має забезпечувати ретельний контроль за походженням і цілісністю цифрових доказів, щоб запобігти підробкам і гарантувати їхню допустимість у суді.

Отже, цифрові технології сьогодні є критично важливими для криміналістичного документування наслідків воєнних злочинів, скоєних РФ в Україні. Завдяки фото- та відеоматеріалам, знятим людьми на місцях, а також знімкам дронів і супутників, слідчі отримують безпосередні докази масштабних руйнувань і воєнних злочинів. Соціальні мережі та месенджери додатково розширюють таку джерельну базу, надаючи інформацію про очевидців та хронологію подій. Водночас важливим є вдосконалення процедур, суди та слідчі повинні застосовувати між-

народні стандарти фіксації та аналізу електронних доказів (як-от рекомендації Ради Європи) і підвищувати цифрову компетентність експертів і суддів. Необхідно також розвивати технологічні засоби автентифікації доказів (шифрування, блокчейн-реєстри тощо) та гнучкі правові механізми для їх легітимного використання в умовах воєнного стану. Загалом, інтеграція OSINT і передових досягнень криміналістики створює нові можливості для справедливого розслідування злочинів агресора, а системна робота над покращенням доказової бази стане запорукою притягнення до відповідальності винних і відновлення справедливості для жертв війни.

Література:

1. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях [Текст]: метод. реком. / [М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та ін.] ; за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ: Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с.
2. Дрони допомагають знаходити докази злочинів РФ в Україні: як це відбувається. *Фокус*. 18 січня 2023. URL: <https://focus.ua/uk/digital/545814-drony-pomogayut-nahodit-dokazatelstva-prestupleniy-rf-v-ukraine-kak-eto-proishodit>
3. Watching from space, satellites collect evidence of war crimes. *NBC News*. May 3, 2022. URL: https://www.nbcnews.com/science/science-news/ukraine-satellites-war-crimes-rcna26291#new_tab
4. Vladyslav Bilous, Dmytro Bodnenko, Oleksii Khokhlov, Oleksandra Lokaziuk, and Iryna Stadnik. Open Source Intelligence for War Crime Documentation. 2024. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3654/short3.pdf>
5. Ukraine conflict: How can open-source intelligence help prove war crimes? *Context*. February 21, 2024. URL: <https://www.context.news/ai/how-can-open-source-intelligence-help-prove-war-crimes>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88
7. Суддя ВС проаналізувала критерії допустимості й достовірності електронних доказів у кримінальному процесі. *Судова влада України*. 06 лютого 2025. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1751426/>
8. Білоус В. Особливості проведення емпіричних досліджень при написанні дисертацій з криміналістики в умовах воєнного стану. *Використання цифрових технологій у криміналістиці та судовій експертизі: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу*, м. Харків, 11 груд. 2023 р.: електрон. наук. вид. / [редкол.: В. Ю. Шепітько, Г. К. Авдєєва]; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків: Право, 2024. С. 45–50.

Діана Дробенко
викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1,
Донецький Державний університет внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна,
Софія Третьак
курсант 2 курсу факультету № 1,
Донецький Державний університет внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Україна активно впроваджує цифрові технології в різні сфери життя, що підтверджується запуском «Дії», «eМалятко», окремих сервісів «Електронного суду», «EasyCon», системи електронного кримінального провадження, затвердженням Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери та іншими ініціативами, спрямованими на розвиток цифрової економіки та інформаційного суспільства. Як бачимо, стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту проникає в усі сфери суспільного життя, і кримінальне судочинство не є винятком. Сьогодні ми спостерігаємо лише перші кроки на шляху інтеграції ШІ в діяльність правоохоронних та судових органів, проте вже зараз очевидний значний потенціал цих технологій для оптимізації процесів, підвищення ефективності розслідування та прийняття обґрунтованих рішень[1, с. 554].

Особливої актуальності цифровізація набуває у кримінальному судочинстві, зокрема у зв'язку з документуванням та розслідуванням численних воєнних злочинів, скоєних після повномасштабного вторгнення РФ (станом на 17 травня 2025 року зафіксовано понад 168280) [2]. Обробка такого значного обсягу даних вимагає застосування цифрових інструментів для оперативного та ефективного розслідування. Одним із перспективних напрямів є використання штучного інтелекту, можливості та ризики впровадження якого в національне кримінальне судочинство активно обговорюються серед юристів та науковців, що, однак, не зменшує важливості подальших досліджень у цій сфері, включаючи порівняльний аналіз міжнародного досвіду застосування ШІ[1, с. 555].

У грудні 2018 Європейською комісією з ефективності судочинства у складі Ради Європи було затверджено Етичну хартію щодо використання ШІ в судовій системі та її середовищі. Згідно з цією хартією, потрібно дотримуватися тих 5 принципів, які в ній закріплені :

1. При використанні штучного інтелекту варто дотримуватися основних прав людини;
2. Запобігати проявам будь-якої дискримінації;
3. Безпечно та якісно обробляти судові рішення ;
4. Принцип «під контролем користувача», тобто всі процесуальні рішення мають бути викладені зрозумілою мовою та відповідати статті 6 Європейської конвенції з прав людини[3].

У світовій практиці вже існують успішні приклади законодавчого врегулювання та практичного застосування штучного інтелекту в досудовому розслідуванні. Сполучені Штати Америки є показовим прикладом, де нормативно-правова база дозволяє використовувати системи ШІ для автоматизованого аналізу комунікацій, зокрема телефонних розмов та електронного листування, що значно підвищує ефективність розслідування злочинів. Законодавство США, що регулює використання ШІ для автоматичного аналізу комунікацій, включає низку ключових законів, серед яких Electronic Communications Privacy Act (ECPA), Foreign Intelligence Surveillance Act (FISA) та USA PATRIOT Act. Закон ECPA 1986 року є основним нормативним актом, що визначає правові рамки доступу правоохоронних органів до даних телефонних розмов та електронної пошти під час розслідування злочинів, одночасно забезпечуючи гарантії приватності. Доступ до цих даних можливий лише за умови дотримання встановлених законом процедур та обмежень. Закон FISA 1978 року створює правову основу для збору розвідувальної інформації про іноземних суб'єктів в інтересах національної безпеки, де технології ШІ можуть застосовуватися для автоматизованого аналізу відповідних комунікацій. Патріотичний акт США, прийнятий у 2001 році, розширив повноваження правоохоронців у сфері боротьби з тероризмом, надаючи спеціальні можливості для доступу до електронних даних, включаючи перехоплення комунікацій, де ШІ активно використовується для аналізу великих обсягів даних з метою виявлення потенційних терористичних загроз. У рамках цього закону правоохоронні органи можуть отримувати судові ордери на перехоплення електронних комунікацій для

збору інформації про можливу терористичну діяльність, а ІІІ допомагає автоматично аналізувати ці дані для виявлення підозрілих елементів. У законодавстві США існує система контролю за використанням ІІІ при аналізі електронних даних у кримінальному провадженні. Попри широкі повноваження, закон встановлює чіткі обмеження та процедури контролю, включаючи обов'язкове отримання судового дозволу та функціонування спеціальних наглядових органів, що забезпечує баланс між ефективністю правоохоронної діяльності та захистом прав громадян. Судовий контроль здійснюється через механізм судового санкціонування, де суд перевіряє обґрунтованість запитів на використання ІІІ для аналізу даних. Парламентський нагляд здійснюють спеціалізовані комітети Конгресу, які контролюють дотримання законодавства та розглядають можливі порушення. Внутрішньовідомчий контроль забезпечується спеціальними підрозділами в правоохоронних органах, такими як Офіс генерального інспектора ФБР, який здійснює незалежний нагляд за використанням ІІІ.

В Україні юридична спільнота лише починає обговорювати можливості використання штучного інтелекту в судовій системі. Попри активну цифровізацію різних сфер життя, правоохоронні органи, що проводять досудове розслідування, дещо відстають від сучасних тенденцій, особливо в питанні застосування ІІІ в кримінальному судочинстві, зокрема в контексті оцифрування досудового етапу. Певних успіхів у цьому напрямку досягло Національне антикорупційне бюро України, впровадивши телекомунікаційну систему «eCase», призначену для оптимізації досудового розслідування корупційних злочинів. Ця система інтегрована з Єдиним реєстром досудових розслідувань та судовими системами, забезпечуючи онлайн-взаємодію між НАБУ, САП та ВАКС, що має прискорити та покращити якість досудового розслідування. На початкових етапах регулювання використання ІІІ в судочинстві, за прикладом країн-партнерів, Вища рада правосуддя або Верховний Суд могли б надавати роз'яснення та рекомендації щодо його застосування.

Слід підкреслити, що штучний інтелект не призначений і не може підміняти собою прийняття процесуальних рішень, однак його застосування здатне оптимізувати процес пошуку інформації, що має значення для кримінального провадження, суб'єктами такого провадження. Водночас, впровадження технологій штучного інтелекту може сприяти зменшенню випадків суб'єктивних коливань та сумнівів при встановлен-

ні наявності елементів складу кримінального правопорушення в діях окремих осіб, особливо на етапі первинної реєстрації відповідних повідомлень в інформаційно-телекомунікаційних системах правоохоронних органів[5, с. 637–638].

Таким чином, можемо зробити висновок, що питання використання штучного інтелекту в процесі досудового розслідування є предметом особливого інтересу наукової спільноти з огляду на його актуальність та відсутність усталеної практики застосування зазначених технологій у діяльності вітчизняних правоохоронних інституцій. Важливу роль у структурі досудового розслідування відіграють інформаційні та телекомунікаційні системи, і інтеграція в них технологій штучного інтелекту є необхідним кроком на шляху впровадження технічного прогресу в даний процес, що є невід’ємною вимогою сучасності, яка характеризується стрімким технологічним розвитком, ключовим елементом якого є технології штучного інтелекту. Аналіз існуючих практик, зокрема досвіду зарубіжних країн, демонструє як успішні приклади застосування ШІ для аналізу даних та підтримки слідчих дій, так і необхідність розробки чіткої нормативно-правової бази, яка б регулювала використання цих технологій, забезпечуючи при цьому захист прав і свобод людини.

Література:

1. Демура М. І., Клепка Д. І. Перспективи застосування штучного інтелекту у галузі кримінального судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 554–558. URL: http://lsej.org.ua/5_2022/133.pdf
2. Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/>
3. Роль штучного інтелекту в модернізації судової системи: інструменти для суддів. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/shtuchnyi-intelekt-sud/>
4. Белова М. В., Белов Д. М., Рушак І. В. Штучний інтелект у досудовому розслідуванні кримінальних справ: окремі питання міжнародної практики. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 1. С. 818–824. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/138.pdf>
5. Рогальська В., Руденко А. Штучний інтелект в процесі здійснення досудового розслідування: можливості та проблематика. *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС) Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти*. 2024. С. 636–638. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13377/1/296.pdf>

Даніїл Дрозд
*аспірант кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м.Харків, Україна*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДЕРЖАВНОЮ РЕЄСТРАЦІЄЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1. Реалії сьогодення постають новими викликами перед нашою державою. Широке використання різних організаційно-правових форм ведення бізнесу призвело до появи нових схем вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності (протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій; легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом тощо). Одним з негативних проявів сучасної злочинності в цій сфері є саме – підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (ст. 205–1 КК України). Так, за даними Генеральної прокуратури України за 2024 рік було вчинено 5139 кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності, з яких 239 це підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (ст. 205–1 КК України); у період з січня по вересень 2025 року було вчинено 4236 кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності, з яких 145 це підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (ст. 205–1 КК України) [1].

Необхідно зазначити проте, що фактично ст. 205–1 КК України «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців» прийшла замість ст. 205 КК України «Фіктивне підприємництво», яка була декриміналізована законодавцями у вересні 2019 року. В цьому розумінні, неправдиві відомості, внесені шляхом підроблення документів відображають саме відсутність наміру в майбутньому здійснювати реальну підприємницьку діяльність.

Підроблення документів становить серйозну загрозу відносинам у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності суб'єктів господарювання. Така ситуація вимагає упорядкованих, систематизованих відомостей про особливості розслідування зазначених кримінальних правопорушень. Відсутність упорядкованих, систематизованих відомостей про особливості розслідування зазначеного злочину негативно впливають на виявлення й розкриття розглядуваних злочинів. Це дозволяє віднести зазначену проблематику до актуальної.

2. Відповідно до ст. 205–1 КК України під підробленням документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців законодавець розуміє саме внесення в документи, які подаються для проведення державної реєстрації суб'єктів господарювання, завідомо неправдивих відомостей, а також умисне подання для проведення такої реєстрації документів, які містять завідомо неправдиві відомості. Серед кваліфікуючих ознак передбачено вчинення таких дій повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища.

3. Розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців пов'язано з необхідністю проведення комплексів негласних слідчих (розшукових) дій і слідчих (розшукових) дій, специфічністю умов їх розкриття. Це обумовлює й розробку та дослідження криміналістичної характеристики підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців.

Криміналістична характеристика є ключовим, відправним моментом у формуванні методичних рекомендацій розслідування та спряє розробці системи типових слідчих версій й визначенню напрямків розслідування. Ознаками злочину, на наше переконання є: 1) невиконання та/або імітація відповідної діяльності новоствореним суб'єктом господарювання (діяльності з виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг); 2) вчинення суб'єктом господарювання дій, спрямованих на досягнення злочинних результатів; 3) настання негативних наслідків в межах незаконної діяльності суб'єкта господарювання; 4) державна реєстрація суб'єктів господарювання здійснюється за підробними документами. Мова йде про документи, передбачені Розділом IV «ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ» ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [2].

4. В юридичній літературі приділялась певна увага дослідженню сутності та змісту (складових елементів) «криміналістичної характеристики злочину», місця та ролі, функцій та ін. Проте, найбільш усталеним є поняття криміналістичної характеристики як системи узагальнених даних (відомостей) про найбільш типові криміналістично значущі ознаки певного виду (групи) злочинів, яке запропоновано саме основоположниками даної категорії криміналістики [3].

Особливості та зміст вчинення саме підроблення документів, пов'язаних з державною реєстрацією суб'єктів господарювання досліджувалось такими вченими, як Білоус В. В., Дудоров О. О., В. А. Журавель, Коновалова В. О., Матусовський Г. А., Каменський Д. В., М. І. Бажанов, Титаренко С. С., Нестеренко О. М., В. Ф. Кириченко, Чигрина Г. Л., Шевчук В. М., Шепітько В. Ю. та ін. Водночас питання, стосовно особливостей та змісту криміналістичної характеристики злочину, передбаченого ст. 205–1 КК України, в криміналістиці приділено недостатньо.

На наше переконання, серед елементів криміналістичної характеристики необхідно виокремити наступні елементи, які містять криміналістично значущі дані:

1) *способи вчинення кримінального правопорушення*. Саме спосіб злочину містить найбільший обсяг інформації про злочин. Визначення під час досудового розслідування можливих ознак підроблення документів слугує основою для висунення версій та планування й організації подальшого досудового розслідування. Поширеними способами підроблення документів є: підроблення підпису уповноваженої особи, відбитків печаток і штампів; повне або часткове підроблення тексту та реквізитів документів, пов'язаних з державною реєстрацією суб'єктів господарювання тощо. У кримінально-правовому аспекті об'єктивна сторона злочину (ст. 205–1 КК України) передбачає вчинення таких дій: внесення до документів, які подаються для державної реєстрації завідомо неправдивих відомостей; подача документів для державної реєстрації, в які внесені завідомо неправдиві відомості;

2) *обстановка вчинення кримінального правопорушення*. В цьому розумінні, обстановка вчинення злочину зумовлює саме обрання злочинцем способів вчинення кримінального правопорушення;

3) *типові сліди*. Типові сліди відіграють особливу роль у формуванні уявлення про спосіб безпосереднього вчинення злочину, а також характеристику особи злочинця. На вчинення злочину перш за все вказує

інформація, що міститься в документах створених під час утворення (реєстрації) суб'єктів господарювання підприємства. Мова звісно йде про різного характеру матеріально-фіксовані сліди злочину, що залишаються в оточуючому середовищі.

4) *особа злочинця*. Саме результати злочинної діяльності особи злочинця містять відомості про соціально-психологічні властивості та якості особи; злочинний досвід; спеціальні знання та навички; службове становище; посадові обов'язки; соціальні зв'язки і прояви; психологічні особливості та ін. У кримінально-правовому аспекті суб'єкт злочину за ст. 205–1 КК України загальний, тобто осудна фізична особа, яка на момент його вчинення досягла шістнадцятирічного віку.

Отже, з огляду на зазначене, запропоновані елементи криміналістичної характеристики підроблення документів, пов'язаних з державною реєстрацією суб'єктів господарювання відображають на нашу думку, в повній мірі механізм вчинення досліджуваного злочину.

Література:

1. Офіс Генерального прокурора <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
2. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України, Документ 755-IV, (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 31–32, ст.263) UBL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>
3. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. – Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 92 с.

Аліна Дубова

здобувачка I курсу магістерського рівня

Навчально-наукового інституту права,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

Потреба у застосуванні методів і засобів цифрової криміналістики зросла в останні роки через широке використання технологій у повсяк-

денному житті. У зарубіжних джерелах новий напрям криміналістики часто має назву «кіберкриміналістика» [1]. Використання саме такого терміну пов'язано з тим, що специфічні інструменти криміналістики у цифровій сфері часто відіграють вирішальну роль у розслідуванні кіберзлочинів.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що наразі все більше сфер нашого життя переміщується в Інтернет, через що злочинна діяльність також прогресує, користується вразливими місцями в комп'ютерних системах і мережах. Кіберзлочини характеризуються глобальним охопленням, швидким поширенням та складністю розслідування. У зв'язку з цим, кримінальний процес повинен адаптуватись до нових злочинних форм, розробити ефективні методи розслідування та судочинства. Проникнення цифрових технологій у більшість суспільних процесів створює значну кількість електронного доказового матеріалу, який може бути використаний у кримінальному процесі, наприклад, електронні повідомлення, метадані, відеозаписи, фотографії тощо. Однак, їх збір та аналіз потребує спеціальних знань, якими володіють цифрові криміналісти [2].

Серед напрямів кіберкриміналістики можна виділити наступні:

1) комп'ютерна криміналістика – ця галузь передбачає дослідження комп'ютерів, зокрема, оперативної пам'яті, для ідентифікації, аналізу та дослідження цифрових даних шляхом проведення експертиз в лабораторіях цифрової криміналістики;

2) мережева криміналістика – у цій галузі досліджується мережева діяльність, наприклад, використання Інтернету, повідомлення та електронна пошта;

3) криміналістика мобільних пристроїв – у цьому напрямку кіберкриміналістики основна увага приділяється таким засобам, як мобільні телефони та планшети, досліджуються внутрішня пам'ять та можливості зв'язку;

4) криміналістична експертиза баз даних – техніка, що передбачає дослідження доступу до баз даних і звітування про зміни, внесені в дані, зокрема, щоб ідентифікувати сфери шахрайських транзакцій;

5) криміналістична експертиза електронної пошти – техніка, яка використовується для розслідування кіберзлочинів, що вчиняються шляхом надіслання підозрілої пошти, фішингових листів та інших методів [3].

Надалі пропонуємо звернути увагу на сам процес здійснення цифрової криміналістичної експертизи. Зрозуміло, що він може змінюватися

залежно від особливостей і складності справи, але зазвичай складається з чотирьох основних етапів: збирання, дослідження, аналіз та звітування.

Етап збору полягає в отриманні цифрових доказів, шляхом вилучення матеріальних носіїв, таких як: комп'ютери, жорсткі диски або телефони. Дуже важливо переконатися, що дані не будуть втрачені або пошкоджені під час процесу переміщення. Етап дослідження включає ідентифікацію та вилучення даних. Під час ідентифікації потрібно визначити, які саме фрагменти даних мають відношення до розслідування. Етап аналізу передбачає використання зібраних даних для підтвердження або спростування тез, побудованих експертами. Етап звітності передбачає синтез даних і аналіз у форматі, який буде зрозумілим для неспеціалістів.

Досить специфічними є інструменти, якими послуговуються фахівці з цифрової криміналістики у своїй діяльності. Пропонуємо розглянути ті, що найбільш відомі світовій криміналістичній практиці: Bulk Extractor, COFEE, Digital Forensics Framework, DumpZilla, EnCase, MAGNET RAM Capture, Wireshark [4].

Bulk Extractor використовується для обробки практично будь-яких цифрових носіїв: жорстких дисків, карт, камер, смартфонів та оптичних приводів. Цей інструмент дозволяє досить швидко виконувати експертизу соціальних мереж і отримувати адреси, номери кредитних карток, URL-адреси та інші типи інформації для подальшого використання у якості цифрових доказів.

Computer Online Forensic Evidence Extractor це набір інструментів, розроблений корпорацією Microsoft, який допомагає дослідникам комп'ютерної криміналістики вилучати докази з комп'ютера Windows. Встановлений на флеш-накопичувач USB або інший зовнішній диск, він діє як автоматизований криміналістичний засіб під час аналізу в реальному часі.

Digital Forensics Framework є платформою комп'ютерної криміналістики з відкритим кодом, що створена на основі спеціального інтерфейсу прикладного програмування. Її можна застосовувати для дослідження жорстких дисків і енергонезалежної пам'яті, а також для створення звітів про систему та діяльність користувача на відповідному пристрої.

DumpZilla призначений для аналізу браузерa, дозволяє візуалізувати та налаштовувати пошук і вилучення файлів cookie, завантажень, історії, закладок, кешу, доповнень, збережених паролів і даних сеансу. Інструмент доступний безкоштовно на веб-сайті розробника.

EnCase вважається золотим стандартом під час судових розслідувань у сфері кіберзлочинності. З 1998 року EnCase пропонує програмне забезпечення для судової експертизи, яке допомагає професіоналам знаходити доказовий матеріал у кримінальних справах про порушення кібербезпеки шляхом відновлення й аналізу файлів на жорстких дисках, мобільних телефонах.

MAGNET RAM Capture дає змогу дослідникам кіберкриміналістики відновлювати та аналізувати цифрові дані, що зберігаються в пам'яті комп'ютера. Докази, які можна знайти за допомогою цього інструмента, включають процеси та програми, запущені в системі, мережеві підключення, сліди вторгнення зловмисного програмного забезпечення, імена користувачів і паролі, розшифровані файли та ключі, а також докази активності, які зазвичай не зберігаються на локальному жорсткому диску. Цей безкоштовний інструмент підтримує кілька версій операційних систем Windows.

Wireshark є проектом, запровадженим у 1998 році, засоби якого дають змогу аналізувати мережеві протоколи, дозволяє користувачеві бачити, що відбувається в мережі на мікроскопічному рівні. Перехоплюючи мережевий трафік, користувачі можуть сканувати пристрої на наявність шкідливих дій. Він використовується урядами, корпораціями та науковими установами по всьому світу. Програми Wireshark активно застосовуються і в цифрових криміналістичних дослідженнях.

Наведені вище інструменти є досить необхідними у боротьбі з кіберзлочинністю, оскільки за допомогою них експерти з цифрової криміналістики мають змогу ефективно виявляти й аналізувати необхідні для розслідування докази.

Варто згадати про те, що технологія штучного інтелекту наразі швидко розвивається і застосовується у багатьох сферах, зокрема, і в цифровій криміналістиці. Великий масив даних, пов'язаних з розслідуванням злочинів, є однією з таких ситуацій, у яких ШІ може продемонструвати свою ефективність [5].

Проте, важливо вказати, що експерти з цифрової криміналістики на практиці можуть стикатися з певними проблемами. Зокрема, складні методи шифрування та функції безпеки для захисту даних можуть перешкодити фахівцям отримати до них доступ. Велика кількість даних створює проблеми з їх збереженням, аналізом та фільтрацією. Крім цього, технології з кожним днем змінюються, з'являються нові функції,

операційні системи, програми, які потребують відповідно оновлених методів і засобів дослідження.

Слід окремо звернути увагу на проблеми впровадження інструментів штучного інтелекту у процес криміналістичного дослідження під час кримінального розслідування. Зокрема, моделі штучного інтелекту можуть бути важкими для розуміння, що ускладнює пояснення того, як був отриманий певний висновок. Даний аспект може знайти свій прояв у судовій медицині, де результати повинні бути прозорими і здатними витримати юридичну перевірку. Також під час застосування ШІ можуть виникнути проблеми щодо конфіденційності, зокрема, у випадках аналізу технологією особистої інформації людини без її згоди. Крім цього, занепокоєння викликає відсутність чітких правових норм й етичних стандартів, які регулюватимуть використання інструментів технології штучного інтелекту у вітчизняній криміналістиці [6].

Отже, засоби цифрової криміналістики мають вирішальну роль у реагуванні на нові виклики сьогодення, що пов'язані з розслідуванням кіберзлочинів, притягненням до відповідальності правопорушників і захистом від нових злочинних загроз. Специфічні інструменти цифрової криміналістики дозволяють належним чином збирати, аналізувати й інтерпретувати електронні докази, щоб досягти справедливого правосуддя. Проте, вище наведений аналіз свідчить, що наявні певні проблеми у використанні цих новітніх технологій, що потребують подальшого дослідження та вирішення.

Література:

1. Navigating the Digital Crime Scene: The Role of Cyber Forensics in Investigating Cyber Crimes, February 20, 2024 p. URL: <https://63sats.com/blog/cyber-forensics-and-information-security/>
2. Солдатенко О. А., Трансформація кримінального процесу в епоху цифрових технологій: виклики та перспективи / О. А. Солдатенко // Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 08 грудня 2023 р.). – Дніпро: ДДУВС, 2024. – С. 269–272. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/14693>
3. Understanding Digital Forensics: Process, Techniques, and Tools, BlueVoyant Cyber Defense Platform. URL: <https://www.bluevoyant.com/knowledge-center/understanding-digital-forensics-process-techniques-and-tools>

4. Matt Zbrog, A Guide to Digital Forensics and Cybersecurity Tools, March 14, 2024 p. URL: <https://www.forensicscolleges.com/blog/resources/guide-digital-forensics-tools>

5. Dunsin, D., Ghanem, M. C., Ouazzane, K., & Vassilev, V., A comprehensive analysis of the role of artificial intelligence and machine learning in modern digital forensics and incident response, 2024 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/378241312_A_comprehensive_analysis_of_the_role_of_artificial_intelligence_and_machine_learning_in_modern_digital_forensics_and_incident_response

6. Колодіна А. С., Проблемні питання використання новітніх технологій та штучного інтелекту в криміналістиці, 2024 р. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/147.pdf

Олександр Дунаєв

*доктор медичних наук, професор кафедри судової медицини, медичного
правознавства ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса,
Харківський національний медичний університет,
м. Харків, Україна*

Михайло Лютенко

*асистент кафедри анатомії людини,
Харківський національний медичний університет,
м. Харків, Україна*

Євгенія Громко

*студентка 4 курсу 3 групи І медичного факультету,
Харківський національний медичний університет,
м. Харків, Україна*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТІЛ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВИХ ЗА ДОПОМОГОЮ ДНК- ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

Вступ. Повномасштабна військова агресія проти України спричинила безпрецедентне зростання кількості загиблих та осіб, зниклих безвісти, що зумовило критичну актуальність проблеми ідентифікації тіл військовослужбовців [2]. За офіційними даними, станом на осінь 2024 року в Єдиному реєстрі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, було зареєстровано близько 55 тисяч осіб, тоді як кількість тіл, залишених

без упізнання, перевищувала 2400 одиниць [4]. У бойових умовах, коли внаслідок вибухів, пожеж або тривалого перебування тіл у несприятливому середовищі відбувається суттєва деструкція біологічних структур, застосування традиційних методів ідентифікації (візуальне впізнання, аналіз особистих речей, антропометричні показники) втрачає ефективність. За таких обставин молекулярно-генетичні дослідження, зокрема ДНК-експертиза, набувають статусу провідного засобу встановлення особи. Завдяки цим методам в Україні вже вдалося встановити особи понад 8,5 тисяч загиблих, які в іншому разі залишилися б невпізнаними [5]. Водночас проведення ДНК-ідентифікації в умовах збройного конфлікту супроводжується рядом організаційних, технічних та етичних труднощів, що зумовлює потребу в їх системному аналізі та окресленні напрямів удосконалення експертної практики.

Мета дослідження. Проаналізувати основні проблеми та особливості проведення ДНК-експертизи з метою ідентифікації тіл загиблих військовослужбовців в умовах воєнного конфлікту в Україні.

Методи дослідження. У зв'язку з нестачею достатньої кількості фахових наукових публікацій на цю тему в умовах триваючої війни, аналіз здійснюється переважно на основі публічно доступних звітів, повідомлень офіційних джерел, аналітичних матеріалів журналістських розслідувань та коментарів експертів, які безпосередньо залучені до процесу ідентифікації загиблих.

Результати дослідження. В Україні нормативно закріплено обов'язковість проведення молекулярно-генетичної експертизи щодо всіх тіл військовослужбовців, репатрійованих із зони бойових дій, незалежно від ступеня їх збереженості [1]. Виняток становлять лише випадки, коли анатомічна цілісність тіла дозволяє здійснити достовірне впізнання з використанням традиційних криміналістичних методів. Відповідний підхід імплементовано шляхом внесення змін до чинного законодавства, зокрема до Закону України «Про поховання та похоронну справу» у 2022 році. Згідно з оновленими процедурами, рештки осіб, ідентифікація яких не є завершеною, не підлягають похованню як невстановлених, а зберігаються у спеціалізованих охолоджувальних сховищах до завершення молекулярно-генетичної експертизи. Процедура ідентифікації регламентована в межах кримінального провадження: слідчий призначає відповідне судово-медичне дослідження, отримує експертний висновок

та забезпечує офіційне інформування родичів загиблого [3]. Така модель сприяє інтеграції процесу ідентифікації у правове поле та забезпечує контроль з боку уповноважених органів, що, своєю чергою, підвищує рівень прозорості та правової визначеності процедури.

З початком повномасштабних бойових дій суттєво зросло навантаження на інфраструктуру лабораторій ДНК-аналізу. Функціональна модель, сформована в умовах мирного часу, була орієнтована на обробку поодиноких випадків, тоді як в умовах збройного конфлікту потреба в ідентифікації тіл сягнула сотень на тиждень. За інформацією Міністерства внутрішніх справ України, на початку 2022 року в державі функціонували лише 9 повнопрофільних лабораторій із відповідним оснащенням та близько 160 сертифікованих фахівців з молекулярної ідентифікації [5]. За таких обставин спостерігається перенавантаження існуючих потужностей, що зумовлює необхідність стратегічного посилення кадрового та технічного потенціалу судово-експертних установ.

Особливу складність становить робота з біологічним матеріалом, зазнавшим значної деградації. У значній частині випадків тканини або кісткові рештки загиблих є настільки ушкодженими внаслідок вибухів, термічного чи хімічного впливу, що виділення якісного ДНК-профілю потребує численних повторних процедур. Так, у межах ідентифікації осіб, загиблих на території заводу «Азовсталь», для отримання репрезентативного профілю фахівцям доводилося проводити до десяти повторних експертиз, а також повторно вилучати біоматеріал у різних локусах одного тіла [4]. Додаткові труднощі створюють так звані змішані останки – залишки тіл, які опинилися в одному просторі внаслідок спільного поховання або руйнування, що вимагає застосування комплексних методів диференціації. Важливими чинниками, що впливають на якість результатів, є також умови, в яких перебувало тіло: наявність вологи, високих температур, тривалий час дії зовнішніх середовищних факторів [6].

Ідентифікація можлива лише за наявності еталонного генетичного профілю, отриманого з ДНК родичів або особистих речей загиблого. На практиці частою є ситуація, коли такі зразки неможливо отримати вчасно через відсутність близьких родичів або їхнє перебування за межами країни. У разі неможливості отримання зразків кровних родичів використовуються предмети особистого вжитку (зубні щітки,

гребінці, одяг), однак цей шлях часто пов'язаний із технічними складнощами та ризиком контамінації. В Україні за останні роки ініційовано зміни до законодавства з метою створення централізованої бази геномної інформації, а також впровадження обов'язкової процедури попереднього забору біоматеріалу у військовослужбовців певних категорій [4]. Ухвалено Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», що надає правову основу для функціонування відповідних державних реєстрів. Додатково реалізовано механізми дистанційного відбору ДНК у родичів, які тимчасово перебувають за кордоном, що розширює можливості зіставлення зразків у рамках національної бази [1].

В умовах збройного конфлікту в Україні ДНК-експертиза зазнала істотного інституційного посилення. У 2023 році розпочав функціонування Єдиний електронний реєстр геномної інформації людини, адміністрований ДНДЕКЦ МВС, який акумулює генетичні профілі як невпізнаних тіл, так і родичів зниклих безвісти [5]. Завдяки автоматизованій системі зв'язки даних стало можливим щоденне оновлення та оперативне виявлення збігів, що суттєво скорочує час на ухвалення слідчих рішень. У 2025 році ініційовано створення Єдиного центру ідентифікації загиблих – міжвідомчого комплексу на базі патологоанатомічної установи, діяльність якого має забезпечити координацію дій між МОЗ, МВС та Міноборони [4]. Запровадження централізованої системи нумерації тіл та залучення міжнародної технічної допомоги (зокрема від ICMR та МКЧХ) стали важливими кроками у формуванні сталої, ефективної та прозорої моделі ідентифікації загиблих військовослужбовців в Україні.

Висновки. Ідентифікація тіл загиблих військовослужбовців засобами молекулярно-генетичної експертизи в умовах збройного конфлікту постає як пріоритетний напрям діяльності, що інтегрує гуманітарні, правові та високотехнологічні складові криміналістичної практики. Аналіз актуального стану цієї сфери в Україні виявив низку системних проблем, серед яких – надмірне навантаження на судово-експертні установи, обмеженість матеріально-технічної бази, низька якість біологічного матеріалу у багатьох випадках, складність отримання референтних зразків ДНК від родичів, а також фрагментарність нормативного регулювання процедури відбору біоматеріалу у військовослужбовців. Водночас спостерігається позитивна динаміка: модернізовано законодавче

забезпечення, створено єдиний електронний реєстр геномної інформації, збільшено кількість акредитованих лабораторій та сертифікованих експертів, активізовано співпрацю з міжнародними організаціями, а також запроваджено новітні технології аналізу деградованих зразків. Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням алгоритмів судово-медичної ідентифікації, підвищенням ефективності обробки ДНК-профілів у масових випадках та розбудовою інтегрованої системи генетичної експертизи в умовах воєнних викликів.

Література:

1. Коломієць Д. *«Забрали майже всі тіла з «Азовсталі», але труднощі з ідентифікацією»*. Чому аналіз ДНК деяких загиблих триває місяцями [Електронний ресурс] // Суспільне Новини. – 31.07.2024. – Режим доступу: <https://suspilne.media/803007-zabrali-majze-vsi-tila-z-azovstali-ale-trudnosi-z-identifikacieu-comu-analiz-dnk-deakih-zagiblih-trivae-misacami/> (дата звернення: 22.05.2025).
2. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні досягнення в судово-медичній експертизі та їх впровадження в експертну практику. Актуальні організаційні питання роботи обласних бюро судово-медичної експертизи», 23–25 квітня 2025 р., м. Ужгород. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2025.
3. Мірошніченко С. *У роботі на ідентифікацію загиблих і зниклих безвісти військових та інших осіб понад 12 тисяч ДНК-експертиз – МВС* [Електронний ресурс] // Медійна ініціатива за права людини. – 09.01.2025. – Режим доступу: <https://mipl.org.ua/u-roboti-na-identyfikacziyu-zagyblyh-i-znyklyh-bezvisty-vijskovykh-ta-inshykh-osib-ponad-12-tysyach-dnk-ekspertyz-mvs/> (дата звернення: 22.05.2025).
4. Смачило Л., Белячкова О., Мірошніченко С. *Як пришвидшити ідентифікацію загиблих, зниклих безвісти на війні* [Електронний ресурс] // Медійна ініціатива за права людини (mipl.org.ua). – 30.09.2024. – Режим доступу: <https://mipl.org.ua/yak-pryshvydshyty-identyfikacziyu-zagyblyh-znyklyh-bezvisty-na-vijni/> (дата звернення: 22.05.2025).
5. Укрінформ. *Експерти МВС ідентифікували 8,5 тисячі тіл жертв російської агресії* [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 07.02.2025. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3957508-eksperti-mvs-identifikuvali-85-tisacitil-zertv-rosijskoi-agresii.html> (дата звернення: 22.05.2025).
6. Шевчук А. *В Україні створюють Єдиний центр ідентифікації тіл загиблих* [Електронний ресурс] // Korrespondent.net. – 07.03.2025. – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4761927-v-ukraini-stvoriat-yedynyi-tsentr-identyfikatsii-til-zahybylykh> (дата звернення: 22.05.2025).

Андрій Євтушенко
аспірант кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

РЕЙДЕРСЬКЕ ЗАХОПЛЕННЯ: ОЗНАКИ ТА ВИДИ

В умовах економічної кризи, яка охопила країну, проблема рейдерства набрала нових масштабів і форм. Зміна ціннісних орієнтирів у суспільстві, послаблення влади як на центральному рівні, так і на місцях, часті кадрові перестановки та невдалі реформи правоохоронних органів і судової системи сприяють значному зростанню цього виду кримінальних правопорушень. Аналіз судової та слідчої практики свідчить, що цілі рейдерів змінюються – захоплення нерухомості більше не є їхньою основною чи кінцевою метою.

Головна проблема у боротьбі з рейдерством полягає в тому, що наразі жоден нормативно-правовий документ не містить чіткого юридичного визначення цього суспільно небезпечного явища. Поняття «рейдерство» відсутнє в Кримінальному кодексі України (ККУ), через що більшість рейдерських схем залишаються безкарними. Відповідно, статистичні дані зі судової та слідчої практики щодо «рейдерських» злочинів є умовними та приблизними. Очевидно, що відсутність чітких критеріїв для віднесення певного кримінального правопорушення до категорії «рейдерського» негативно впливає на статистику, ускладнює об'єктивне вивчення цього явища та розробку ефективних криміналістичних заходів боротьби з такими правопорушеннями. Водночас Кримінальний кодекс України містить кілька статей, які частково охоплюють склад кримінальних правопорушень, пов'язаних з рейдерськими атаками. Зокрема, вони передбачають відповідальність за незаконне заволодіння майном, хоча поняття «рейдерство» є значно ширшим. В Україні рейдерство трактують як незаконний спосіб набуття права власності на чуже майно через використання корупційних зв'язків, підробку документів, шахрайство та застосування силових методів. Здебільшого до рейдерських захоплень належать наступні кримінальні правопорушення передбачені такими статтями Кримінального кодексу України (надалі ККУ): ст.205–1 ККУ – підробка документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи; ст. 206 ККУ – протидія законній

господарській діяльності; ст. 206–2 ККУ – протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації.

Аналіз юридичної літератури з цієї проблематики дозволяє стверджувати, що науковці визнають існування поняття рейдерства, і більшість із них схильні визначати його як встановлення контролю над юридичною особою всупереч волі її власників шляхом неправомірних дій. Передумовами такого явища є перерозподіл власності, недосконалість законодавства, відсутність спеціального закону, корупція, неоднозначне тлумачення норм, проблеми в структурі корпоративного управління, політична нестабільність, висока прибутковість рейдерських захоплень та можливість уникнення відповідальності. Науковці називають багато причин і підстав, деякі з яких досі викликають суперечки, але одне є беззаперечним – рейдерство в Україні є не лише наслідком слабкості державної влади, а й недосконалості законодавчої бази. Це також інструмент для наживи і навіть елемент міжнародної політики. Водночас серед широкого загалу досі існує стереотип, що рейдерство – це лише фізичне захоплення підприємства людьми спортивної зовнішності. Проте це більше про 90-ті, сьогодні рейдерство найчастіше відбувається за допомогою реєстраторів, нотаріусів, посадовців та органів правопорядку [1].

Аналіз позицій авторів надає нам можливість охарактеризувати рейдерство як багатоступінчате, складне явище, що складається з низки послідовних дій, вкладених у єдиний злочинний результат.

Ознаками рейдерського захоплення є те, що воно як правило реалізується за допомогою реприватизації, навмисного чи фіктивного банкрутства та корпоративного шантажу. Так, сутність реприватизації полягає у судовому скасуванні приватизації та її подальшому перегляді. Позов може подаватися як міноритарними акціонерами, так і представниками держави з метою подальшого перерозподілу власності. Відмінними ознаками навмисного або фіктивного банкрутства є порушення законодавства про банкрутство, штучне накопичення податкових або кредиторських боргів, а також нав'язування власного конкурсного керуючого. Метою корпоративного шантажу є швидке та легке отримання коштів. На першому етапі рейдери проникають у компанію-жертву, купуючи міноритарний пакет акцій, який надає право голосу на зборах акціонерів, право вимагати скликання позачергових зборів, а також звертатися до суду з позовами проти керівництва компанії щодо заподіяння шкоди акціонерам. На другому етапі вони здійснюють низку заходів

для дискредитації керівництва компанії та блокують її нормальну діяльність. При цьому дії рейдерів залишаються в межах правового поля, що можна розглядати як спосіб приховування фактичного рейдерського захоплення – кінцевої мети їхніх дій.

В юридичній літературі науковці виділяють три види рейдерства:

«Біле» рейдерство – чітко сплановане поглинання компанії, яке здійснюється всупереч волі власника, але на законних підставах. Зазвичай цей вид поглинання застосовується до компаній з неефективним корпоративним управлінням та фінансовими проблемами. Захист від «білого» рейдерства, як правило, здійснюється через судові та адміністративні інстанції.

«Чорне» рейдерство – незаконне захоплення власності, що здійснюється з використанням кримінальних методів, таких як підробка документів, підкуп чиновників (суддів, працівників правоохоронних органів тощо), шантаж, шахрайство та інші. Йдеться про кримінальні дії, спрямовані на заволодіння майном із застосуванням корупційних зв'язків і силових методів за участі органів місцевого самоврядування, реєстраторів, нотаріусів, суддів і правоохоронців. Цей вид рейдерства може бути спрямований на будь-яку компанію, але здебільшого – на непублічні підприємства.

«Сіре» рейдерство – поглинання компанії, яке здійснюється з використанням формально законних методів. На перший погляд, у таких випадках застосовуються прийоми «білого рейдерства», проте в сукупності вони утворюють схему шахрайства, подібну до методів «чорного рейдерства». Цей вид рейдерства досить поширений і може бути спрямований на будь-які компанії. Його схеми настільки складні, що навіть досвідченому фахівцю важко їх розпізнати. Фактично це комплекс дій, спрямованих на захоплення майна, які зовні виглядають законними, але при цьому містять ознаки кримінальних правопорушень. Протидія «сірому рейдерству» є вкрай складною, оскільки «сірі рейдери» рідко притягуються до кримінальної відповідальності через труднощі доведення злочинного умислу, прихованого за легальним фасадом їх дій [2, с. 212–213].

Отже, рейдерське захоплення це системна злочинна діяльність багатьох суб'єктів, що включає в себе вчинення кримінальних правопорушень в сфері економічної та службової діяльності, а також кримінальні правопорушення проти правосуддя.

Література:

1. Кошик М. Відсутність у КК поняття рейдерства значно ускладнює покарання рейдерів, що є одним із факторів процвітання рейдерства в Україні. URL: <https://www.uaa.org.ua/novyny/novyny-partneriv-aa/vidsutnist-u-kk-ponyattya-reyderstva-znachno-uskladnyuye-pokarannya-reyderiv-shcho-ye-odnym-iz-fakto/>

2. Колесник Є. Г., Солодкий В. С. Рейдерство як сучасна загроза економічній безпеці підприємства. Економіка та управління підприємствами. 2018. Вип. 6 (17). С. 210–216. С.212–213. URL: https://www.easterneuropeebm.in.ua/journal/17_2018/40.pdf

Анастасія Єгорова

студентка 2 курсу ст-24–241 групи

стоматологічний факультет

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Михайло Лютенко

асистент кафедри анатомії людини,

Харківський національний медичний університет,

м. Харків, Україна

ВОГНЕПАЛЬНЕ УРАЖЕННЯ ГОЛОВИ: МЕДИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ПОГЛЯД

«Коли куля розриває тишу, анатомія починає говорити. Її мова – це нерви, судини і кров, що промовляють правду там, де вже немає голосу.»

Актуальність теми. Вогнепальні ушкодження голови належать до найтяжчих травм, несумісних із життям у більшості випадків. Голова – це не лише центр фізіологічного контролю, а й місце, де зосереджена особистість, пам'ять і свідомість. Тому кожне поранення черепа – це не просто анатомічна подія, а трагедія цілісної людини. Зі збільшенням кількості військових і цивільних конфліктів, а також випадків насильницької смерті у мирний час, кількість вогнепальних травм мозку зростає в десятки разів. За даними судово-медичних звітів України за останні роки, близько 30–35% усіх летальних вогнепальних поранень при-

падає саме на ділянку голови та шиї, при цьому переважають проникаючі пошкодження з руйнуванням мозкових структур. Вогнепальне ураження голови – це завжди межа між клінічною медициною та судовою експертизою. Для хірурга – це боротьба за секунди, для судового медика – за істину. Такий міждисциплінарний випадок вимагає глибокого анатомічного розуміння, точного судово-медичного опису, оперативної оцінки та криміналістичної реконструкції. Саме тому дослідження, яке поєднає анатомію, судову медицину, оперативну хірургію та криміналістику на прикладі реального випадку, має надзвичайну актуальність. Це не лише науковий аналіз, а й етична місія – зрозуміти, як тіло говорить, коли людина вже не може.

Мета дослідження. Метою цієї роботи є комплексне міждисциплінарне вивчення вогнепального поранення голови із позицій анатомії, судово-медичної експертизи, оперативної хірургії та криміналістики, а також встановлення морфофункціональних механізмів смерті при проникаючому кульовому пораненні мозку. Завдання дослідження: провести анатомо-топографічний аналіз шляху кулі та визначити, які структури були уражені; вивчити патофізіологічний механізм настання смерті при ураженні життєво важливих центрів мозку; змодельовати хірургічну тактику можливого порятунку – описати доступ, етапи операції, можливості виживання; охарактеризувати судово-медичні ознаки кульового поранення при розтині, визначити маркери прижиттєвості; розглянути криміналістичну значимість знахідок – траєкторію, балістику, дистанцію пострілу, доказову цінність анатомічних даних; показати значення міждисциплінарної взаємодії анатома, судового медика, хірурга і криміналіста у встановленні істини.

Матеріали та методи дослідження. Дослідження ґрунтується на аналізі реального випадку вогнепального проникаючого поранення голови, зафіксованого у Дніпровському районному суді м. Києва (справа №26229172, 2012 р.), а також на порівняльному аналізі даних судово-медичних звітів, оперативних протоколів і наукових джерел. Методи: анатомо-топографічний аналіз – просторове моделювання траєкторії кулі та визначення уражених структур мозку (*lobus frontalis*, *capsula interna*, *truncus encephali*); патофізіологічний метод – вивчення послідовності розвитку ішемії, вклинення та зупинки життєвих функцій; судово-медичний опис – аналіз макроскопічних і мікроскопічних ознак прижиттєвості, типу гематоми, характеру перелому; оперативно-хірургічне моде-

лювання – опис послідовності краніотомії (*craniotomia frontotemporalis*), евакуації гематоми та гемостазу (*haemostasis*); криміналістичний метод – реконструкція дистанції, напрямку та кута пострілу, зіставлення морфологічних і балістичних даних; порівняльно-аналітичний метод – узагальнення літературних джерел, судових матеріалів і клінічних спостережень. Джерельна база включає: відкриті веб-ресурси медичних баз даних, українські судово-медичні матеріали, а також офіційні рекомендації AANS (American Association of Neurological Surgeons) щодо ведення пацієнтів із тяжкою черепно-мозковою травмою. Усі дані оброблені якісно-описовим методом з урахуванням клінічної та морфологічної достовірності.

Результати дослідження. Вогнепальне поранення голови – це не просто травма. Це момент, у якому стикаються анатомія, фізіологія, судова медицина, хірургія і право. У ньому немає часу на емоції, але саме він показує, як тонка межа між життям і смертю проходить через кілька сантиметрів кістки, мозку й судин. Для анатома – це поле руйнування, для судового патологоанатома – документ істини, для хірурга – відлік секунд, для криміналіста – послідовність доказів, а для потерпілої людини – межа. Сьогодні, у світі, де звук пострілу став частиною реальності, знання про те, що відбувається в тілі після кульового удару, набуває не лише медичного, а й етичного значення. Анатомія стає мовою правди, а тіло свідком [1] [2].

Клінічний випадок. 12 листопада 2012 року. Місто Київ. Вечірній виклик – повідомлення про знайдене тіло чоловіка у квартирі на третьому поверсі старої п'ятиповерхівки. На місці – тіло чоловіка 34 років, сидить під стіною, трохи нахилене вперед. На лобі – невеликий отвір, діаметром близько 0,8 см, краї темні, злегка обвуглені, пояском зсаджено. Кров підсохла, але ще волога на скроні. На підлозі – одна гільза, поруч – пістолет «Форт-12». Вихідного отвору не виявлено. Руки потерпілого чисті, без слідів кіптяви чи порохових частинок. На дверній коробці – сліди влучання дрібних дерев'яних фрагментів, ніби куля пройшла крізь перешкоду. На стіні за тілом – кілька дрібних кров'яних бризок у вигляді конуса. Патруль фіксує: самогубство виглядає малоімовірним. Але лише тіло може сказати правду [3] [4].

Анатомо-фізіологічний розбір пострілу. Вхідна рана розташована у правій лобовій ділянці (*regio frontalis dextra*), 25 мм вище надбрівної дуги (*arcus superciliaris*), ближче до серединної лінії (*linea mediana*).

Саме тут розташована лускова частина лобової кістки (*pars squamosa ossis frontalis*), товщиною близько 6–8 мм. Куля пробила її, створивши дирчатий перелом – отвір із конусоподібною формою, вершиною оберненою всередину черепа. Це класична ознака вхідного отвору. Під кісткою – тверда мозкова оболона (*dura mater*), за нею – передня черепна ямка (*fossa cranii anterior*), де розміщені лобові частки головного мозку (*lobi frontales cerebri*). Саме вони – анатомічний центр особистості, поведінки, волі й руху. Тут, у передніх ділянках, розташовані поля Бродмана № 8, 9, 10, 11 – префронтальна кора, центр планування дії, контроль емоцій. Трохи глибше – моторна кора (*area 4*), звідки починаються пірамідні шляхи (*tractus corticospinales*). Вони, мов дроти, проводять імпульси від кори до спинного мозку, забезпечуючи кожен довільний рух. Куля, пройшовши через лобову кістку, пронизала ці ділянки, утворивши канал руйнування – шлях повного анатомічного знищення нейронних зв'язків. Мікросекунди після цього – втрата свідомості, бо префронтальна кора втрачає електричну активність, а нейрони, які керують увагою та моторикою, миттєво гинуть. Далі куля потрапляє у внутрішню капсулу (*capsula interna*). Це місце – найтонша, але найважливіша ділянка мозку: вузька смуга білої речовини між хвостатим ядром (*nucleus caudatus*) і таламусом (*thalamus*). Через неї проходять головні нервові шляхи – *corticospinales* (до м'язів тіла) і *corticobulbares* (до черепних нервів). Їх розрив рівнозначний відключенню людини від власного тіла. Жодна операція не може «зшити» ці провідні волокна. Далі енергія кулі передається як гідродинамічна хвиля, спричиняючи кавітацію – миттєве розширення і колапс мозкової тканини навколо каналу. Це створює вторинні мікропошкодження, навіть там, де куля не пройшла. Сотні мікророзривів судин призводять до масивної внутрішньомозкової кровотечі. На своєму шляху куля зачіпає середню оболонкову артерію (*a. meningea media*). Її розрив викликає епідуральну гематому (*haematoma epidurale*) – скупчення крові між кісткою й твердою мозковою оболonoю. Кров, не маючи куди подітися, стискає мозок, зсуваючи його. Мозкові структури зміщуються донизу і назад – виникає вклинення мозку (*herniatio cerebri*). При цьому мигдалики мозочка (*tonsillae cerebelli*) втискаються у великий потиличний отвір (*foramen magnum*), де проходить стовбур мозку (*truncus encephali*).

Саме в ньому містяться життєво важливі центри:

- дихальний центр (*centrum respiratorium*);
- серцево-судинний центр (*centrum cardiacum*);

– *formatio reticularis* (ретикулярна формація), що підтримує свідомість.

Здавлення або руйнування цих структур призводить до миттєвого припинення дихання, зупинки серця й смерті. Тіло ще кілька секунд може залишатися у вертикальному положенні, але життя вже пішло. Це – центральний тип смерті, коли «вимикається» сама система керування життям [4–6].

Оперативно-хірургічний аспект (якби життя ще трималося). Іноді вогнепальні рани голови не призводять до миттєвої смерті. Якщо б у даному випадку серце продовжувало битися хоча б кілька хвилин, а потерпілого доставили до лікарні, перед нейрохірургами постала б боротьба з часом і фізикою. Першим кроком у прийимальному відділенні було б забезпечення прохідності дихальних шляхів (*intubatio tracheae* – інтубація трахеї). У таких випадках пацієнт не здатен самотійно дихати, бо пошкоджений *truncus encephali* (стовбур мозку) більше не посилав імпульси до дихальних м'язів. Після інтубації – штучна вентиляція легень (ШВЛ), контроль артеріального тиску, катетеризація вен для введення препаратів. Одразу проводиться комп'ютерна томографія (КТ) головно-го мозку. Знімок показує те, що бачив би й хірург: чітку тінь *haematoma epidurale* (епідуральної гематоми), відтиснення середньої лінії мозку (так званий *midline shift*), уламки кістки, фрагменти кулі. На основі цих даних приймається рішення: якщо об'єм гематоми > 30 мл, а зміщення більше 5 мм – операція негайно. Пацієнта готують до лобно-скроневої краніотомії (*craniotomia frontotemporalis*) – розтину кістки у місці ураження. Хірург робить дугоподібний розріз шкіри від лінії волосся до скроні, зупиняє поверхневу кровотечу, відсуває м'які тканини. Під ними – *os frontale* (лобова кістка) з переломом, часто зі зміщеними уламками. Кістковий клапоть обережно відпилюють і знімають. Під ним видно – густу темно-червону кров, яка під тиском виступає назовні. Це епідуральна гематома. Після евакуації згустків хірург бачить джерело кровотечі – розірвану *a. meningea media* (середню оболонкову артерію), яка живить тверду мозкову оболону. Вона пульсує, виплескуючи нові порції крові. Її коагулюють або перев'язують, зупиняючи потік. Якщо гематома велика – оболону (*dura mater*) розтинають хрестоподібно, щоб перевірити, чи не розповсюдилася кров під неї, у *spatium subdurale* (субдуральний простір). У глибині видно канал кулі – *canalis vulneris*, вузький, заповнений желеподібною тканиною, де мозок перетворився на суміш крові та нейронних

уламків. Хірург видаляє доступні фрагменти кістки й металу, не торкаючись глибоких ділянок, бо будь-який рух може пошкодити життєво важливі судини. У випадку набряку мозку застосовують декомпресивну кранієктомію (*craniectomy decompressiva*) – частину кістки не повертають на місце, залишаючи простір для розширення тканини. Також виконують *ventriculostomia* – установлення дренажу в боковий шлуночок для вимірювання внутрішньочерепного тиску (ICP – intracranial pressure) і видалення ліквору (*liquor cerebrospinalis* – спинномозкова рідина). Якби пацієнт вижив, його чекали б тяжкі наслідки: параліч усіх кінцівок, втрата мовлення, сліпота на одне око через ураження зорового шляху. Проте в даному випадку – пошкодження *capsula interna* і *truncus encephali* було настільки глибоким, що жодна операція не могла повернути життя [7–10].

Патологоанатомічна сцена: тіло, що говорить. На секційному столі тіло чоловіка виглядало спокійно, ніби він заснув. Але щелепні м'язи були зведені – посмертна ригідність, що свідчить про миттєву смерть. Шкіра бліда, відсутні синці на руках чи грудях, що виключає боротьбу. Після розтину черепа експерт побачив: під скальпом – підшкірні крововиливи у зоні лоба; у кістці – конусоподібний дефект з гладенькими краями, вершина конуса звернена всередину. Під кісткою – лінзоподібне скупчення темної крові: епідуральна гематома. Її об'єм – понад 100 мл. Саме вона, разом із руйнуванням мозку, зумовила компресію. Тверда мозкова оболона (*dura mater*) напружена, під нею – згустки. Мозок – набряклий, блискучий, важчий від норми, що вказує на гострий набряк (*oedema cerebri*). У зоні лобної частки – канал, заповнений темною рідиною, із уламками металу й кістки. У мозковому стовбурі – дрібні крововиливи, що свідчать про вклинення. Мікроскопічне дослідження тканин показало: в навколишній зоні – розірвані капіляри, нитки фібрину, нейтрофіли – ознаки прижиттєвої реакції. Це доводить, що постріл стався за життя, а не після смерті. Хімічний аналіз тканин показав мідь і цинк – типові для оболонки кулі. Отже, постріл зроблено з пістолета калібру 9 мм з мідною кулею. Патологоанатом у своєму висновку записав:

«Смерть настала миттєво від тяжкої черепно-мозкової травми, спричиненої вогнепальним проникаючим пораненням з ушкодженням *lobus frontalis cerebri* (лобової частки мозку), *capsula interna* (внутрішньої капсули), *truncus encephali* (стовбура мозку) та розривом *a. meningea media* (середньої оболонкової артерії), що призвело до *compressio cerebri*

(компресії мозку) та *herniatio cerebri* (вклинення мозку)». Його висновок став основою для судово-криміналістичної експертизи, яка вирішила долю справи [4] [6].

Криміналістичне тло: як анатомія стає доказом. Для криміналіста тіло – це місце злочину. Кожна рана – це речовий доказ, кожен уламок – фрагмент історії. Перший етап – реконструкція події. Згідно з результатами експертизи, напрямок кулі – спереду назад, зверху вниз, справа наліво. Кут входу – приблизно 25°. Це означає, що стріляли не прямо в обличчя, а трохи зверху і збоку, з відстані приблизно одного метра. У рані знайдено частинки деревини – отже, постріл зроблено через перешкоду, ймовірно через дверну коробку. На руках загиблого не знайдено слідів пороху, що виключає самостріл. На руків'ї пістолета знайдено відбитки іншої особи. Балістична експертиза показала: нарізи на кулі збігаються з нарізами ствола знайденого пістолета. Криміналісти відтворили траєкторію: нападник стояв трохи нижче рівня голови жертви – можливо, навпочіпки або присівши. Тобто, постріл був прицілним і контрольованим, що свідчить про умисне вбивство. Кров'яні бризки на стіні утворили радіальний конус – характерно для вхідного отвору без вихідного. Відсутність зворотного розбризку на руках жертви підтвердила: він не стріляв сам [5] [11] [12].

Фізіологія смерті. Смерть у цьому випадку – не просто припинення біологічних функцій. Вона – точна, механічна реакція на анатомічне руйнування. Після проходження кулі електрична активність мозку зникла менш ніж за дві секунди. Нейрони кори, що координують дихання, втратили зв'язок зі стовбуром. Дихальний центр (*centrum respiratorium*) припинив генерувати імпульси до діафрагми. Легені не вдихнули. Через три секунди зупинилося серце – від відключення *nucleus dorsalis nervi vagi* (дорзального ядра блукаючого нерва). Кров перестала рухатись, артеріальний тиск упав до нуля. Тіло залишалось теплим ще кілька хвилин, але життя закінчилось у момент проходження кулі. Цей механізм – центральна смерть: зупинка життя через ураження нервових центрів, а не через втрату крові чи біль [2] [6].

Медико-криміналістичне значення. Анатомія показала напрямок кулі. Хірургія – неможливість врятувати. Судово-медична експертиза – момент смерті. Криміналістика – хто і як стріляв. Усі ці частини склали єдиний пазл: людина загинула не від власної руки. Куля, випущена з відстані близько одного метра, пробила лобову кістку, зруйнувала мозок і зали-

шилась у черепі. Цей випадок став класичним прикладом, як анатомічна правда може перевершити людське припущення [3] [11].

Висновки. Життя людини може закінчитись у момент, коли метал пронизує кілька сантиметрів тканини. Але навіть після смерті тіло залишається мовчазним свідком. Кожен нерв, кожна судина, кожна кістка зберігає правду. І завдання науки – почути її. Вогнепальне ураження голови – це не лише біологічна катастрофа, а й документ, у якому переплітаються анатомія, судова медицина, хірургія та криміналістика. Лише разом вони дають повну відповідь на запитання: де, як і чому згасло життя.

Література:

- 1) Gunshot Wounds: Ballistics, Pathology, and Treatment Recommendations, with a Focus on Retained Bullets
- 2) Gunshot Wounds Forensic Pathology
- 3) Єдиний державний реєстр судових рішень (26229172)
- 4) Forensic Pathology of Firearm Wounds
- 5) Patterns of Tissue Injury
- 6) Firearms Tutorial
- 7) Traumatic Brain Injury
- 8) Management and Treatment of Traumatic Brain Injuries
- 9) MDCT Analysis of Projectile Injury in Forensic Investigation
- 10) Post-mortem computed tomography in forensic shooting distance estimation: a porcine cadaver study
- 11) The Science Behind Firearm and Tool Mark Examination
- 12) Basic Toolmark Identification

Анастасія Єгорова

*студентка 1 курсу ст-24–241 групи стоматологічного факультету,
Харківський національний медичний університет,
м. Харків, Україна*

МЕТОДИКА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПО ЗУБАХ НЕОПІЗНАНИХ ТРУПІВ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВИХ ЗСУ, ПЕРЕДАНИХ В ПОРЯДКУ РЕПАТРІАЦІЇ

Актуальність. Коли в країні війна – наука стає інструментом справедливості. Знищене тіло, відсутні документи, фрагменти кісток, залиш-

ки фрагментів одягу – все, що лишається. Але є щось, що вистійть проти часу, вогню й забуття – зуби. Стоматологічна ідентифікація стала тим неоціненним методом, який дозволяє повернути ім'я загиблому, обличчя – родині, гідність – воїну. Саме тому одонтологія сьогодні стоїть в одному ряду з ДНК-експертизою як стратегічна зброя гуманності на полі судово-медичної експертизи. За оцінками INTERPOL, ідентифікація за зубами є головним методом при масових катастрофах: у понад 60% випадків після авіакатастроф саме дентальні ознаки були ключовими у встановленні особи.

Мета дослідження. Продемонструвати практичну, юридичну та моральну силу методу ідентифікації за зубами в умовах війни, з опорою на реальні протоколи, державні стандарти та клінічні приклади з практики. Пояснити, чому зуб – це «паспорт», що не згорає. У стоматологічному паспорті британських військових фіксують навіть кольорові відтінки пломб та коронок – для швидкої цифрової ідентифікації.

Матеріали та методи. Проаналізовано протоколи, зразки одонтограм, фото з місць ексгумації, аналіз пломб та коронок, алгоритми співставлення. Методичні вказівки: діагностичні ознаки, цифрові таблиці INTERPOL F1 – F3, опис клінічних кейсів. Методи: макроаналіз, рентгенографія, комп'ютерна сегментація, порівняльна ідентифікація, опис одонтологічного профілю (скл. з ≥ 12 ознак). При деяких ексгумаціях у межах МКЧХ (Міжнародний комітет Червоного Хреста) у зонах бойових дій було виявлено зубні протези з ініціалами, вигравіруваними на металі – це дозволяло встановити особу миттєво.

Результати дослідження. Зуб – свідок, що ніколи не мовчить. Емаль – найміцніша тканина в людському тілі. Навіть у згорілих трупах, знайдених у знищеній техніці, зубні коронки залишалися неушкодженими. Пломби, особливо металеві (амальгама, золото), і титанові імпланти не тільки не руйнуються – вони стають маяками для ідентифікації навіть тоді, коли все інше – в попелі. Емаль витримує температуру понад 1000°C, що дозволяє виявити зуби навіть після повного згорання літака чи БМП (Бойва машина піхоти) [1].

Кожна ротова порожнина – унікальний код. Унікальність форми жувальної поверхні, прикус, наявність рідкісних аномалій (дистопія, гіпоплазія, сверхкомплектні зуби), характер стирання, наявність мостів,

вкладок, штифтів, ортодонтичного лікування – все це створює неповторний дентальний профіль. Жодна людина на планеті не має такого ж. Це як цифровий відбиток. Навіть ідентичні близнюки мають різний стоматологічний статус – від розміщення пломб до кутів нахилу зубів [1][2].

Основними аспектами ідентифікації трупа військового за зубами може бути: 1. Морфологічні ознаки зубів: За допомогою аналізу форми, розміру, розташування та інших особливостей зубів можна визначити належність до певної раси, вік, стать та інші характеристики. 2. Стоматологічна карта: Якщо є дані про стоматологічну карту померлого, їх можна порівняти з зубами трупа, щоб встановити їх відповідність. 3. Стоматологічне лікування: Аналіз наявних заповнень, протезів, коронок та інших стоматологічних робіт дозволяє встановити ідентичність. 4. Хірургічні втручання: Наявність та характер хірургічних втручань на зубах або в ротовій порожнині можуть бути важливими для ідентифікації. 5. Наявність протезів: Протези та імпланти можна порівняти з наявними в зубах або відбитка на них, що допомагає встановити ідентичність. 6. Видалення зубів: Відсутність окремих зубів, що є записаною в стоматологічній карті, може допомогти у процесі ідентифікації [3].

Під час заповнення «Впізнавальної карти» ключову роль відіграє інформація про стан зубів, зокрема так звана зубна формула (одонтограма). Стандартизована система опису зубів із поділом на квадранти була затверджена Міжнародною федерацією стоматологів у Бухаресті у 1971 році, згодом її офіційно визнала організація Інтерпол під назвою «Система позначення FDI». В Україні у 1982 році Міністерство внутрішніх справ рекомендувало до використання спеціальну «судово-медичну одонтокарту» для потреб судової медицини та криміналістики, яку у 1997 році вдосконалив Ю. М. Коваленко [3].

Інтерполівська точність – у кожному кейсі. Українські фахівці використовують стандартизовану форму INTERPOL F2. Зуб позначається як 17 або 47, тип пломби – код 6, характер аномалії – код 2. Із посмертного документа формується карта, яку накладають на прижиттєву (із військової стоматологічної картки). Якщо збігаються ≥ 12 позицій – ідентифікація вважається достовірною. INTERPOL дозволяє створити автоматизовану пошукову базу одонтограм – навіть якщо країни не мають спільних ДНК-банків [2].

Машинний інтелект – адвокат загиблого. У роботі судово-одонтологічних експертів активно використовуються 3D-сканери та програми для віртуального порівняння (Exocad, 3Shape Forensic). У 2023 р. система автоматично порівняла рентген-знімки 11 тіл з 165 цифровими ортопантомограмами – і встановила 8 точних збігів. Це означає, що навіть без живого свідка чи ДНК – техніка здатна сказати правду. Exocad здатен аналізувати не лише форму, а й мікротріщини, що виникають через бруксизм – характерне для окремих військових [1].

Ідентифікація – це акт гідності. Кожне ім'я, повернуте за допомогою цього методу, – це не просто наукова перемога. Це акт визнання. Це – останній борг держави перед своїм воїном. Це – полегшення для матері, дружини, родини, дітей, побратимів. Це – можливість попрощатися гідно, надати змогу дітям та батькам пишатися своїми загиблими батьками, дітьми, не залишити героя безіменним на самоті, ім'я якого повинен знати кожний. Метод працює мовчки, але його результати звучать голосно – в серцях тих, хто чекав. У 2022 р. одна з ідентифікацій в Україні була здійснена за особливостю ортодонтичної дужки, встановленої ще у 1998 році [1][2].

Висновки. Зуб – це не просто орган. Це історія людини, що закарбувалася в кістці. І в той час, коли обличчя зникає, коли документи втрачаються, коли тиша – єдина відповідь, одонтологія говорить. Вона каже: «Я знаю, хто це. Це – наш.». Одонтологічна ідентифікація – це не лише метод. Це сучасна форма вшанування полеглих. Це частина національної безпеки. Це – наука, що повертає людині ім'я навіть після смерті.

Література:

1. Скубченко А. В. Судово-медична одонтологія: теорія і практика. – Одеса: ОДУВС, 2023. <https://dspace.oduvs.edu.ua/items/48de1fb8-921f-408b-842b-a75480e51b9d> (дата звернення: 20.05.2025).
2. НУОЗ України імені П. Л. Шупика. Методичні рекомендації з комп'ютерної ідентифікації осіб за стоматологічним статусом, 2020. https://www.nuozu.edu.ua/images/FakPidVik/kafSudMed/06_09_20-16.pdf (дата звернення: 20.05.2025).
3. Михайличенко Б. В., Бабанін А. А., Мішалов В. Д., Дунаєв О. В. Сучасні можливості судово-медичної ідентифікації особи за стоматологічним статусом: стан і перспективи. – Інтегративна антропологія. – 2014. https://files.odmu.edu.ua/anthropology/2014/01/a141_56.pdf (дата звернення: 20.05.2025).

Кирило Зарубін
*аспірант кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

СИТУАЦІЙНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОЖЕЖ

Одним із проявів злочинної поведінки, з яким суспільство стикається сьогодні, є пожежі. Щоденно ці руйнівні явища завдають значних матеріальних збитків, створюють загрозу життю та здоров'ю громадян.

Статистика, подана у щорічному звіті ДСНС, свідчить про негативну тенденцію. Упродовж 2024 року в Україні зареєстровано 105 214 пожеж, порівняно з 2023 роком кількість пожеж збільшилася на 54,9%. Серед основних причин пожеж, зокрема, виділяють ті, що виникли внаслідок вибухів і бойових дій – 7 510 випадків, на 24,2% більше ніж у 2023 році. У цілому, результати моніторингу у 2024 році стану з пожежами та їх наслідками в Україні свідчать, що на розподіл кількості пожеж і їх жертв залишався, зокрема, вплив інтенсивності бойових дій у межах окремих регіонів України. Зросла і кількість пожеж, що виникли внаслідок підпалів – 2 608 випадків на 23,3% більше ніж у 2023 році [1, с. 2–4, 28]. Це вказує на існуючі проблеми у ефективності розслідуванні злочинів, пов'язаних з цим небезпечним явищем.

Розслідування пожеж пов'язане з певною специфікою, що має місце вже на початкових етапах. Зокрема, факт пожежі фіксується актом про пожежу, який складається відповідальною особою ДСНС протягом 24 годин після ліквідації пожежі. В цьому акті за результатами огляду місця події зазначається встановлена або ймовірна причина пожежі. Після внесення відомостей до ЄРДР розпочинається досудове розслідування, на початку якого можуть складатися різні слідчі ситуації. Для оптимізації процесу розслідування особливого значення має ситуаційний підхід, який надає можливість використовувати в слідчій діяльності інформацію узагальненого характеру, найадекватнішу для вибору й адаптації типових тактичних рішень, що забезпечують оптимальне провадження по кримінальній справі (провадженні) [2, с. 149].

Так, залежно від характеру й обсягу вихідної інформації про подію пожежі на початковому етапі можна виокремити наступні типові слідчі ситуації: 1) причина пожежі й особа винного відомі – у такому разі зусилля слідчого спрямовуються на встановлення мотиву підпалу та з'ясування інших обставин злочину; 2) причина пожежі встановлена (очевидна), але особа злочинця невідома – основним завданням є встановлення та розшук винної особи; 3) причина пожежі невідома, особа злочинця невідома – найскладніша ситуація, коли огляд місця події не дає змоги однозначно визначити джерело займання, а наявні лише розрізнені дані, що вказують на різні ймовірні причини виникнення пожежі [3, с. 13].

В ході досудового розслідування пожежі слід передбачити необхідний комплекс слідчих (розшукових) дій, спрямованих на всебічне встановлення обставин, збирання доказів та з'ясування істини у справі. Важливе місце в цьому комплексі займає огляд місця події. Огляд місця пожежі є нонвербальною слідчою дією, тобто такою, що ґрунтується на інформації, одержаній від речових доказів та обстановки на місці події. Відомо, що обстановка місця пожежі суттєво змінюється під впливом докримінальних, кримінальних та посткримінальних факторів – сама подія злочину (підпал) неминуче залишає матеріальні сліди [4, с. 44–45]. Отримана під час огляду місця інформація формує основу для побудови версій і подальших слідчих (розшукових) дій.

Також, надзвичайно важливою слідчою (розшуковою) дією на початковому етапі є також допит свідків і потерпілих. Правильний вибір тактичних прийомів допиту з урахуванням психологічних особливостей допитуваної особи дає змогу слідчому отримати найбільш повні та достовірні показання щодо обставин пожежі. Отриману в результаті допиту інформацію обов'язково співставляють з даними, зібраними під час огляду місця події, показаннями інших очевидців та іншими доказами [5, с. 200].

На основі зібраних фактичних даних (результатів огляду, показань, висновків експертів тощо) висуваються слідчі версії щодо події злочину. В механізмі побудови версій особливого значення набувають типові версії, тобто узагальнені інформаційні моделі, сформовані на основі спостережень і аналізу повторюваних обставин, які пояснюють подію злочину в цілому або її окремі аспекти залежно від характерних слідчих

ситуацій. Зокрема, серед типових загальних версій щодо причини виникнення пожежі найчастіше розглядаються такі: порушення правил пожежної безпеки; необережне поводження з вогнем; виникнення пожежі в результаті вчинення іншого злочину; випадкове загоряння внаслідок стихійного явища; умисний підпал. Типовими версіями підпалу можуть бути: використання легкозаймистих або горючих рідин; застосування речовин і матеріалів, здатних до самозаймання; використання відкритого джерела вогню; використання спеціальних електронно-технічних пристроїв, виготовлених або пристосованих для підпалу. Подальше детальне вивчення наявних слідів, матеріалів та загальної обстановки на місці події дозволяє перевірити всі висунуті версії, підтвердивши або спростувавши кожен з них [6, с. 118].

Розслідування пожеж є складним процесом, що вимагає від спеціалістів ретельного дослідження всіх наявних обставин для встановлення істини у справі. Для забезпечення належного рівня розкриття категорій правопорушень, пов'язаних із пожежами, необхідно постійно удосконалювати тактику та методику їх розслідування, що залишається актуальним завданням як для науковців-теоретиків, так і для працівників, що мають справу з цими кримінальними правопорушеннями на практиці.

Література:

1. Аналітична довідка про пожежі та їх наслідки в Україні за 12 місяців 2024 року. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/2/3/0/1/6/1/2/analitichna-dovidka-pro-pozezi-za-12-misiaciv-2024-na-sait.pdf>
2. Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 146–150.
3. Колесніков В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 19 с.
4. Цимбал М. Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань) : монографія. Харків : Гриф, 2004. 192 с.
5. Колесніков В. В. Тактичні особливості допиту свідків і потерпілих під час розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами. *Форум права*. 2009. № 2. С. 196–201.
6. Синчук О. В. Типові версії в методиці розслідування підпалів. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр.* 2015. Вип. 30. С. 116–120.

Олександр Зерщиков

аспірант кафедри криміналістики,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У РОЗСЛІДУВАННІ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Порушення правил безпеки дорожнього руху є одним з найбільш поширених видів кримінальних правопорушень, для яких є характерним високий рівень складності у встановленні обставин, які підлягають з'ясуванню, у зв'язку з наявністю можливого впливу численних як динамічних, так і технічних факторів. Ефективне їх розслідування не є можливим без використання спеціальних знань, особливе місце серед яких займає судова експертиза.

Для розслідування порушення правил безпеки дорожнього руху є притаманним призначення таких видів судових експертиз як: судово-медична, трасологічна, фототехнічна, транспортно-трасологічна, експертиза волокнистих матеріалів і виробів із них, експертиза лакофарбових матеріалів і покриттів та ін.

Особливе значення для розслідування таких видів кримінальних правопорушень має судово-медична експертиза. Питання, що виносяться на її вирішення, можуть мати різне формулювання, проте переважна більшість із них має на меті встановлення часу і причин настання смерті, а також причинно-наслідкового зв'язку між діями учасників дорожньо-транспортної події, необхідністю надання допомоги і настанням смерті [1, с.173]. У зв'язку з тим, що кримінально караними є не будь-які порушення правил безпеки дорожнього руху, а тільки ті, в результаті яких настали такі наслідки, що передбачені ст. 286 КК України [2], а саме: 1) заподіяння потерпілому (потерпілим) тілесних ушкоджень середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження; 2) настання смерті потерпілого (потерпілих), встановлення цих наслідків є необхідним та важливим завданням. Крім того, відповідно до ч.2 ст. 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язані призначити судову експертизу щодо встановлення причин смерті, встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень [3]. Таким чином, призначення судово-медичної експертизи у таких випадках є обов'язковим не лише з фактичної, а й з процесуальної точки зору.

З метою встановлення несправностей транспортного засобу, причин їх утворення та часу виникнення, визначення механізму впливу несправності на виникнення та розвиток пригоди призначається автотехнічна експертиза. За допомогою цієї експертизи також можна встановити механізм ДТП (швидкість, траєкторію руху, відстані, пройденої транспортним засобом за певні проміжки часу, та інших просторово-динамічних характеристик пригоди). Важливе значення мають і такі завдання автотехнічної експертизи як встановлення відповідності дій водія ТЗ у даній дорожній ситуації технічним вимогам Правил дорожнього руху, наявності у водія технічної можливості запобігти пригоді з моменту виникнення небезпеки, відповідності з технічної точки зору дій водія вимогам Правил дорожнього руху, а також встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями водія та ДТП. Таким чином, автотехнічна експертиза дозволяє встановити важливі для розслідування обставини, зокрема, чи дійсно водій мав змогу вчасно відреагувати на певну небезпеку, загальмувати, змінити траєкторію руху чи іншим чином уникнути зіткнення або наїзду, якою була швидкість транспортного засобу у різні моменти розвитку ДТП, чи відповідали дії водія технічним вимогам Правил дорожнього руху [4]. Необхідно також звернути увагу, що висновок такої експертизи може вплинути на кваліфікацію відповідного діяння, оскільки якщо буде встановлено, наприклад, технічну неможливість уникнення ДТП, відсутність порушень Правил дорожнього руху з боку водія, дії такої особи можуть бути визнані як такі, що не утворюють складу кримінального правопорушення. Крім того, автотехнічна експертиза дозволяє перевірити достовірність інформації, яка надається підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим та свідками, а також отримати важливі дані для організації та проведення слідчого експерименту та інших процесуальних дій.

До криміналістичних експертиз, які притаманні для розслідування цього виду кримінальних правопорушень належать: трасологічна експертиза – проводиться щодо слідів коліс транспортного засобу на дорозі, слідів гальмування, вм'ятин та подряпин на транспортному засобі й об'єктах навколишнього середовища, слідів людей – учасників дорожнього руху (особи, яка керувала транспортним засобом, пасажирів, пішоходів), які своїми діями могли вплинути на механізм ДТП; експертиза лакофарбових матеріалів – проводиться стосовно покриття конкретного транспортного засобу, частинки якого ймовірно відокремилися під час ДТП і могли залишитися на інших об'єктах (у т.ч. на одязі постраждалих пішоходів); експертиза волокнистих матеріалів – проводиться

стосовно предметів одягу, внутрішньої обшивки салону й сидінь, чохлів сидінь, підголівників, покриття для підлоги, накидок на сидіння, покривал [5, с. 224–225] тощо. Фототехнічна експертиза дозволяє отримати інформацію щодо фото-, відеозображень з відеореєстраторів, камер відеоспостереження та мобільних пристроїв, здійснивши ідентифікацію транспортного засобу, встановивши державний номер транспортного засобу (у т. ч. у разі недостатньої якості зображення), встановити послідовність подій, а також виявити ознаки монтажу.

Важливе значення має й транспортно-трасологічна експертиза. До її можливостей належить встановлення транспортного засобу за залишеними слідами, визначення місця зіткнення транспортного засобу і місця наїзду на пішохода, установлення механізму утворення слідів; розташування транспортного засобу відносно проїзної частини на момент контактування [4]. Тобто проведення цієї експертизи дозволяє підтвердити або спростувати показання водія, потерпілого та інших учасників провадження, змодельовати хід відповідної події на підставі виявлених під час огляду слідів, отримати її хронологію для висунення робочих версій. Необхідно звернути увагу, що ефективним є також призначення комплексних експертиз, зокрема: судово-медичної і транспортно-трасологічної експертизи, експертизи звуко- та відеозапису та автотехнічної експертизи та ін. Призначення комплексних експертиз забезпечує всебічність, повноту та об'єктивність дослідження всіх обставин такої події, шляхом поєднання можливостей із декількох галузей спеціальних знань. На відміну від однорідних експертиз, комплексні дослідження дозволяють встановити взаємозв'язки між різними факторами, які вплинули на виникнення ДТП та забезпечити всебічне їх охоплення.

Отже, залучення судового експерта до розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху є важливим засобом встановлення всіх обставин відповідної події, а також одним з основних елементів доказової бази. Значення судової експертизи полягає не тільки у встановленні окремих фактів, а й у можливості об'єктивного, науково обґрунтованого відтворення повної картини події, враховуючи дії кожного учасника, механізм виникнення наслідків, а також встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями. Проте необхідно враховувати, що ефективність результатів проведення будь-якої експертизи залежить від якості підготовки до неї, правильності поставлених запитань, наданих об'єктів на дослідження, а також обізнаності слідчого щодо можливостей різних видів судових експертиз.

Література:

1. Грига М. А., Осетрова О. С. Судові експертизи, що проводяться під час розслідування дорожньо-транспортних пригод. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 3–4. С. 172–178.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
5. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, ХНУВС. Харків, 2018. 312 с.

Василь Йолохов

*студент 2 курсу 2-БЮ(3) групи гуманітарно-педагогічного факультету,
Комунальний заклад вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж імені Михайла Грушевського»,
м. Бар, Україна*

ПІДСТАВА ПРОВЕДЕННЯ НС(Р)Д ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ОСОБИ

Негласні слідчі (розшукові) дії мають велике значення у боротьбі зі злочинністю, адже саме через них збираються та перевіряються докази, що потрібні для ефективного та об'єктивного розслідування і судового процесу. Проте під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть обмежуватися права та свободи людини. Через це особливо важливо мати чітке правове регулювання таких дій, зокрема встановити межі допустимого втручання в особисту сферу учасників оперативної діяльності.

Одним із ключових елементів правового регулювання є визначення підстав для проведення цих дій адже без цього неможливо гарантувати дотримання закону у кримінальному процесі.

Підстави проведення НС(Р)Д передбачені статтею 246 КПК України. Так, загальною підставою проведення НС(Р)Д є випадки у кримінальному провадженні, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Другою підставою проведення

НС(Р)Д, яка стосується більшості НС(Р)Д, є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Третьою – ухвала слідчого судді або рішення прокурора [1].

Крім того, станом на сьогодні, науковці виокремлюють принаймні чотири наукові підходи щодо підстав проведення НС(Р)Д. Перший зводиться до того, що «частина 2 ст. 246 КПК України містить вичерпний перелік підстав для проведення НС(Р)Д» [3].

Деякі науковці не погоджуються з наведеним підходом, і, на нашу думку, це має підґрунтя. Ми вважаємо, що питання фактичних та юридичних підстав для проведення НС(Р)Д не обмежується лише тими нормами, які прописані в КПК України.

Деякі вчені виділяють класичні фактичні та юридичні підстави проведення НС(Р)Д, розуміючи під юридичними (правовими) підставами сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом умов, що дають право на проведення НС(Р)Д, а під фактичними – факт правопорушення (фактично вчиненого суспільно небезпечного діяння), що дає право на проведення НС(Р)Д [6].

Аналіз кримінального процесуального законодавства дозволяє нам констатувати, що першою фактичною підставою проведення НС(Р)Д є наявність інформації, що потребує перевірки щодо факту вчинення кримінального правопорушення або факту підготовки до останнього. Джерелами такої інформації можуть бути: заяви, листи, повідомлення громадян, а також службових чи посадових осіб тощо.

Наступною фактичною підставою проведення НС(Р)Д є наявність інформації про кримінальне правопорушення, яке вчинене невстановленими особами.

Третьою фактичною підставою проведення НС(Р)Д є наявність інформації щодо осіб, які готують або вчинили злочини, яка потребує відповідної перевірки. Зазначена інформація зазвичай надходить як із гласних, так і негласних джерел. При цьому, перевірка такої інформації має на меті здобуття фактичних даних, що входять до предмета доказування у кримінальному провадженні [2].

Четвертою фактичною підставою проведення НС(Р)Д є наявність інформації про осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримінальної відповідальності [5].

Водночас, враховуючи факт можливого порушення конституційних прав, свобод та законних інтересів НС(Р)Д, слід приділити увагу також

юридичним (правовим) підставам проведення НС(Р)Д, які є гарантією забезпечення законності під час їх проведення.

В науковій літературі сьогодні існують різні підходи щодо змісту юридичних підстав проведення НС(Р)Д.

Відповідно до першого підходу юридична підстава проведення НС(Р)Д зводиться лише до процесуального документа, в якому міститься рішення про його проведення [4].

Відповідно до другого підходу – сукупності обставин, які в узагальненому вигляді визначаються як «попереднє виконання передбачених в законі процедур» [5], зокрема: процесуального документа, на підставі якого відповідна НС(Р)Д проводиться тощо.

Так, структура юридичної (правової) підстави НС(Р)Д розкривається в таких аспектах:

1) організаційний (прийняття та реєстрація слідчим, прокурором, заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення тощо);

2) темпоральний (строковий) аспект, що характеризує період, протягом якого можливе проведення НС(Р)Д;

3) персональний (суб'єктний) аспект полягає у правовому статусі суб'єктів кримінального провадження, що мають право на проведення НС(Р)Д, та їх повноваженнях щодо проведення НС(Р)Д;

4) процесуальний аспект проведення НС(Р)Д розкривається через прийняття рішення щодо проведення НС(Р)Д у формі процесуального документа (клопотання слідчого до слідчого судді про надання дозволу на проведення НС(Р)Д та звернення з ним до прокурора для його погодження тощо) [4];

5) винятковий аспект проведення НС(Р)Д, що стосуються лише окремих випадків проведення НС(Р)Д, визначених у законодавстві (рішення прокурора про початок проведення НС(Р)Д до постановлення ухвали слідчого судді у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого відповідною статтею КК України тощо) [2].

Отже, юридична підстава для проведення негласної слідчої (розшукової) дії – це сукупність умов, які дають змогу здійснити таку дію з точки зору закону.

Таким чином, НС(Р)Д можна проводити лише тоді, коли дотримано як фактичних, так і юридичних підстав. Обидві ці складові тісно пов'язані

між собою, мають складну структуру й забезпечують законність досудового розслідування, а також гарантують захист прав і свобод людини, яка бере участь у кримінальному процесі.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 21.04.2025).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2708-VIII База даних Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 21.04.2025).
3. Аркуша Л. І. Деякі підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій (за КПК України від 13.04.2012 р.). Південноукраїнський правничий часопис. 2013. № 1. С. 97–100.
4. Коваль А. А. Підстави проведення НС(Р)Д як необхідна умова законності їх проведення. Правові новели. № 5/2018. С. 159–164.
5. Негласні слідчі (розшукові) дії : курс лекцій / Д. Й. Никифорчук, С. І. Ніколаюк, О. І. Козаченко та ін. ; за заг. ред. Д. Й. Никифорчука. Київ : НАВС, 2018. 176 с.
6. Тагієв С. Р. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2015. № 2(1). С. 357.

Валерія Карпенко

*студентка 4 курсу 5 групи, факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ВБИВСТВ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Збройні конфлікти завжди несуть за собою серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. Особливої уваги набувають масові вбивства цивільного населення, які вважаються одними з найтяжчих злочинів проти людяності. У сучасних умовах військової агресії проти

України проблема розслідування таких злочинів має не лише кримінально-правове, але й важливе криміналістичне значення.

У міжнародному праві масові вбивства розглядаються як частина злочинів проти людяності або воєнних злочинів. У Кримінальному кодексі України відповідальність за подібні діяння передбачена статтями 438, 442 та іншими нормами. Ці злочини потребують особливого підходу до їх документування, фіксації, збору доказів та ідентифікації причетних осіб [1, с. 22].

До основних криміналістичних ознак масових вбивств у воєнних умовах належать: місце вчинення злочину (окуповані території, бойові зони, місця масових поховань); чисельність загиблих; сліди злочинної діяльності (тіла, сліди вибухів, сліди вогнепальних поранень); застосування спеціальних видів зброї (артилерія, ракети, міни); наявність свідків, що перебувають у травмованому психологічному стані [2, с. 55].

Проведення огляду місць масових вбивств є складним процесом, який потребує: застосування безпілотних літальних апаратів для фото- та відеофіксації; 3D-сканування місцевості; створення карти злочину; фіксації слідів від техніки, зброї, вибухових речовин; вилучення особистих речей загиблих для ідентифікації [3, с. 63]. У більшості випадків огляд місця події проводиться в умовах ризику: території можуть бути заміновані або ще знаходитись під контролем ворога.

Судово-медична експертиза має вирішальне значення. Найбільш ефективними засобами ідентифікації є: ДНК-аналіз; дактилоскопія; аналіз одягу, особистих речей; співставлення із списками зниклих безвісти [4, с. 10]. Використовуються мобільні лабораторії, спеціальні міжнародні протоколи (Наприклад, Гаазькі стандарти або протокол МКС).

Ефективне розслідування масових вбивств неможливе без залучення міжнародних партнерів: Міжнародного кримінального суду, груп ООН, правозахисних організацій (Human Rights Watch, Amnesty International). Важливо дотримуватись процедур фіксації, які будуть прийняті у міжнародних судах [5, с. 115].

Інформаційні технології стали невід'ємною частиною сучасної криміналістики: цифрові бази даних доказів (REDCap, CaseMatrix); обробка відеодоказів з камер спостереження, мобільних пристроїв;

збереження метаданих для встановлення автентичності записів [6, с. 32].

Основними проблемами розслідування є: обмежений доступ до місць подій; знищення доказів окупаційними силами; нестача кваліфікованих спеціалістів; психологічна травма потерпілих та свідків; політизація процесів та інформаційна війна.

Для підвищення ефективності слід: створити єдиний національний центр з розслідування воєнних злочинів; затвердити єдині стандарти доказування; запровадити курси з воєнної криміналістики для слідчих та прокурорів.

Розслідування масових вбивств цивільного населення в умовах збройного конфлікту вимагає інтегрованого, системного, міждисциплінарного підходу. Успіх у цій сфері залежить від фаховості слідчих, належного ресурсного забезпечення та тісної співпраці з міжнародними партнерами. Сучасна криміналістика відіграє ключову роль у забезпеченні справедливості та покаранні винних.

Особливості масових вбивств у збройних конфліктах полягають у високій інтенсивності злочинних дій, використанні засобів масового ураження, а також в організованому характері злочинів. Такі дії, як правило, вчиняються систематично, з метою знищення національних, етнічних, релігійних або соціальних груп, і мають ознаки геноциду. Для криміналістики надзвичайно важливо визначити системність, масштабність та характер насильства, що дозволяє виділити ці злочини серед звичайних вбивств.

Розслідування зазначених злочинів потребує комплексного підходу, який включає: оперативно-розшукові заходи, слідчі дії, експертні дослідження, міжнародно-правове співробітництво. Необхідно розробити алгоритми взаємодії між різними структурами, включаючи СБУ, Національну поліцію, прокуратуру, судово-медичних експертів, представників міжнародних організацій. Відсутність координації між ними може призвести до втрати цінної доказової інформації.

В умовах бойових дій існує велика ймовірність того, що злочинці намагаються знищити сліди своїх дій. Йдеться не лише про фізичне знищення тіл, а й про знищення документації, фото- та відеоматеріалів, які можуть бути доказами. Тому надзвичайно важливо швидко фіксувати події, опитувати очевидців та збирати цифрові сліди. Тут на допомогу приходять OSINT-технології (Open-Source Intelligence), які дозволяють аналізувати відкриті джерела, соціальні мережі, супутникові зображення для підтвердження фактів.

Крім того, існують морально-етичні виклики для слідчих: робота з родичами загиблих, виявлення тіл у стані розкладу, робота в умовах постійної небезпеки, у тому числі психологічної. Саме тому необхідно запровадити систему психологічної підтримки для працівників слідчих органів. Вони повинні отримувати регулярну психотерапевтичну допомогу для зниження емоційного вигорання.

У сучасних умовах значної допомоги надають міжнародні експерти. Наприклад, Євроюст і Євопол створили спільну слідчу групу з українськими правоохоронцями [7]. Також активно використовується досвід розслідування подібних злочинів у Боснії, Руанді, Сирії. Там створювались спеціалізовані трибунали, які розглядали справи проти військових та державних службовців, відповідальних за масові вбивства. Важливо вивчити прецеденти та методики цих судів для застосування їх в українському контексті.

В Україні вже накопичено значний досвід розслідування масових поховань, як у Бучі, Ізюмі, Лимані. Усі ці приклади показали важливість чіткої процедури документування, збереження речових доказів, використання міжнародно визнаних методик. Кожне порушення процедур може поставити під сумнів допустимість доказів у майбутньому судовому розгляді.

Важливим є й інформаційний супровід розслідувань. Прозорість, публічність, підтримка контактів з громадськістю сприяє підвищенню довіри до правоохоронної системи. Водночас слід уникати витоку інформації, яка може зашкодити процесу, поставити під загрозу свідків або дозволити підозрюваним уникнути відповідальності.

Підготовка слідчих кадрів має здійснюватися з урахуванням воєнної специфіки. Необхідно включити до програм підготовки теми: розслідування воєнних злочинів, робота в умовах конфлікту, використання технічних засобів фіксації доказів у польових умовах. Можливо, варто створити окремі кафедри чи освітні центри для підготовки фахівців з воєнної криміналістики.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що криміналістичне забезпечення розслідування масових вбивств цивільного населення – це складна, багаторівнева задача, що охоплює не лише юридичну площину, а й технічну, соціальну, психологічну та міжнародну. Вона вимагає не лише високої професійної підготовки, але й глибокої людяності, стійкості та моральної відповідальності з боку тих, хто займається викриттям подібних злочинів.

Література:

1. Журавель В. Методи в криміналістиці. Теорія і практика судової експертизи та криміналістики. 2019. № 19(1). С. 21–31. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.02>.
2. Ярмиш Н. Воєнні злочини: правові й криміналістичні аспекти. Питання боротьби зі злочинністю. 2022. № 44. С. 55–62.
3. Козлов А. Огляд місця події під час воєнного конфлікту. Криміналістичний вісник. 2023. № 2. С. 60–66.
4. Гуменюк І. Ідентифікація загиблих у масових захороненнях. Судова експертиза. 2022. № 1. С. 9–14.
5. Rome Statute of the International Criminal Court. 1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/>
6. Мартинюк Т. Цифрові технології у криміналістиці. Право і цифрова трансформація. 2023. № 3. С. 30–37. Польська К.
7. Документування воєнних злочинів: поради від Євроюсту і МКС – DW – 21.09.2022. dw.com. URL: <https://www.dw.com/uk/evroust-ta-mks-opublikovali-instrukcii-z-dokumentuvannya-voennih-zlociniv/a-63196613>

Владислав Квашин

курсант Інституту СБУ 4 курс, 2 група

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ: НОВІТНІ ЗАСОБИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

Воєнні злочини – це особлива категорія правопорушень, які міжнародне співтовариство визнає настільки серйозними, що їх переслідування є обов’язком, а не правом. Зауважимо, що за своєю природою воєнні злочини є одними з найтяжчих і найсерйозніших злочинів, відомих людству. Відповідно до норм міжнародного права, найактивніше проводити розслідування та притягувати винних до відповідальності має держава, на території якої воєнні злочини вчиняються [1]. Проте не кожне насильство у воєнний час є воєнним злочином. Йдеться про серйозні порушення норм, які чітко визначені міжнародним правом. Без цього елементу, як «серйозності» – кваліфікація втрачає сенс.

За кожним воєнним злочином стоїть принцип невідворотності відповідальності. За такі діяння настає індивідуальна кримінальна відпо-

відальність. І найголовніше – відсутність строку давності. Тобто ані десятиліття, ані політична воля окремої держави не можуть зняти з особи обов'язок відповісти за вчинене. Цікавою справою є рішення ЄСПЛ у справі *Kononov v. Latvia*. Не менш суттєвим є й принцип універсальної юрисдикції. Це означає, що місце вчинення злочину не має значення, як і громадянство. Якщо особа підозрюється у воєнному злочині, вона може бути притягнута до відповідальності в будь-якій юрисдикції, яка визнає цей принцип. Варто окремо підкреслити ще одну рису: жодна амністія не знімає відповідальність за воєнні злочини. Держава не може, під виглядом примирення, усунути справедливості. Міжнародно-правові акти, покликані регулювати ведення збройних конфліктів – зокрема Чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та Додатковий протокол I від 8 червня 1977 року – вимагають від держав-учасниць не лише декларативного визнання норм гуманітарного права, але й реального втілення відповідальності через криміналізацію серйозних порушень на національному рівні. Україна, як активний суб'єкт міжнародного правового порядку та держава-сторона згаданих документів, імплементувала ці норми у свою правову систему. Ключовим серед них є стаття 438 Кримінального кодексу України, *«Порушення законів та звичаїв війни»*.

Серед пріоритетних напрямів удосконалення криміналістичної методики розслідування воєнних злочинів постають проблеми використання технологій штучного інтелекту і спеціальних знань [2, с. 491]. На сьогоднішній день система кримінальної юстиції активно співпрацює з такими платформами як: Clearview AI, Bellingcat. З моменту початку повномасштабного вторгнення російської федерації на українську землю технології перестали бути лише інструментами – вони стали зброєю. Особливо це стосується Clearview AI – платформи, яка спеціалізується на розпізнаванні облич. Цей сервіс, що на перший погляд міг здаватися черговою технологічною новинкою зі сфери безпеки, на практиці перетворився на один із ключових інструментів у розпізнаванні осіб, причетних до воєнних злочинів. Алгоритми штучного інтелекту, які працюють із приголомшливою точністю, мають доступ до гігантської бази зображень -мільйони фото з відкритих джерел, соцмереж, баз даних. Усе це дозволяє ідентифікувати російських військовослужбовців, які потрапили у поле зору камер спостереження або були зафіксовані на кадрах із місць жорстоких і нелюдських злочинів.

Паралельно, на іншому інформаційному фронті працює Bellingcat. Ця міжнародна дослідницька група зосереджена на тому, аби правда не загубилася у морі дезінформації. Застосовуючи OSINT-методи (розвідка на основі відкритих джерел), вони скрупульозно аналізують супутникові знімки, відео з TikTok, Twitter, Telegram, YouTube, фотографії з місць бойових дій, а також перехоплені комунікації. В Україні створили онлайн-архів для документування скоєних військовими РФ воєнних злочинів, поділених на такі 7 категорій: вбивство мирних мешканців, напади на цивільне населення або цивільні об'єкти, руйнування населених пунктів, взяття заручників та тортури, незаконна депортація, напад на релігійні споруди та об'єкти культурної спадщини, зґвалтування. [3, с. 71] Усе, що залишає цифровий слід, стає джерелом для побудови доказової бази. Це не просто медіа-розслідування – це фундамент для майбутніх судових процесів, як в Україні, так і у Гаазі. Цей симбіоз державного апарату з технологічними інструментами та громадянськими ініціативами – не просто приклад ефективної взаємодії. Це – еволюція правосуддя у реальному часі. Завдяки такій співпраці українські правоохоронні органи отримують можливість діяти швидко, точно і з опорою на надійні докази. І найголовніше – притягати до відповідальності не абстрактне «зло», а конкретних осіб, що скоїли конкретні злочини проти людяності.

Також варто наголосити на національних механізмах правосуддя, опинившись у вирі воєнної агресії, стикаються з безпрецедентним навантаженням, що зводить звичні алгоритми судочинства до межі ефективності. У таких умовах постає не просто потреба, а імператив – у формуванні спеціалізованих інституційних структур, які будуть не фрагментарно, а цілеспрямовано, системно та зосереджено займатися виключно категорією воєнних злочинів. Стандартизація розслідування воєнних злочинів допомагає уніфікувати процес підготовки персоналу, алгоритмізувати роботу на місці події, взаємодію між різними підрозділами, експертними установами, забезпечити якісне документування фактів, проведення процесуальних дій. При цьому важливо враховувати зарубіжний досвід, адже сьогодні у цій сфері існує багато напрацювань [4, с. 51].

Поява Департаменту війни в Офісі Генерального прокурора – це не лише адміністративна реорганізація, це сигнал про зміну парадигми. Аналогічно, функціональні підрозділи в структурі Національної поліції

та Служби безпеки України стали оперативними центрами збору, фіксації, аналітики та збереження доказової бази. Причому їхня діяльність охоплює не лише внутрішній вектор, українські суди, але й зовнішній – міжнародні судові інституції, включно з Міжнародним кримінальним судом.

Однак ключова проблема, що вимагає правової витонченості є доказування. Саме доказування у справах про воєнні злочини є одним з найскладнішим. При цьому важливо враховувати, що в Україні криміналістика обрала європейський вектор розвитку, тому європейські підходи виявляються у різних напрямках криміналістики, у тому числі й у застосуванні стандартів доказування під час кримінального провадження. Відтак, сьогодні досить гостро постає питання про підвищення ролі криміналістики у формуванні доказової бази розслідування воєнних злочинів [5, с. 325]. Цифрові сліди будь то відео і фотоматеріали, метадані, GPS-локації, зафіксовані в рамках OSINT-розвідки, або ж текстові повідомлення з месенджерів вимагають не лише фахової експертизи. Потрібно забезпечити їхню верифікацію, дотримання безперервного ланцюга збереження (*chain of custody*), а також правової інкорпорації в межах процесуальної допустимості.

Таким чином, розслідування воєнних злочинів у XXI столітті – це не просто юридична функція. Це гібридна діяльність, що охоплює методологію класичної криміналістики, можливості кіберфорензики, інструментарій гуманітарного права та етику постгеноцидного світу

Література:

1. Назарчук І. Воєнні злочини на Донбасі. В чому складнощі розслідування і притягнення до відповідальності винних? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/war-crime-donbas-problems/30733783.html> (дата звернення: 20.06.2021 р.).
2. Шевчук В. М., Авдєєва Г. К. Використання технологій штучного інтелекту та спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів. Правнича наука та законодавство України. Харків: Право, 2023. С. 491.
3. Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану в Україні / Г. К. Авдєєва // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргарєєва (голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2022. – Вип. 43.С.71.
4. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. Baltic Journal of Legal. 2022. № 1. С.51.
5. Шевчук В. М. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті видатного вченого Владислава Федоренка («Федоренківські читання»). м. Харків, 15 жовтня 2024 року. С. 325.

Юлія Козьміна

*студентка 4 курсу 6 групи факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД СПІВІСНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ І ПРИВАТНИХ ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ: МОДЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

У сучасних умовах розвитку кримінального судочинства питання ефективного функціонування експертних установ набуває особливого значення. Забезпечення належної якості, незалежності та оперативності проведення експертиз безпосередньо впливає на дотримання принципу верховенства права, гарантії права на справедливий суд та ефективність кримінального провадження загалом. Водночас важливим є баланс між державною монополією на судову експертизу та допуском приватного сектору до цієї сфери, що активно дискутується в багатьох європейських країнах.

У країнах Європейського Союзу склались різні моделі організації судово-експертної діяльності, які умовно можна класифікувати за кількома критеріями: наявність державної монополії, можливість участі приватних експертів у кримінальному провадженні, організаційна автономія експертних установ, порядок акредитації та контролю за діяльністю експертів, а також роль суду в оцінці їх висновків. Порівняльний аналіз судово-експертних систем країн ЄС доцільно розпочати з Бельгії – країни, де сформована одна з найбільш збалансованих моделей участі державних та приватних експертів у кримінальному процесі, з чітким регламентуванням їх статусу, обов'язків і взаємодії із судовою системою.

У Бельгії основною судово-експертною установою є Національний інститут криміналістики та кримінології (NICC) [4], який має статус федеральної наукової установи. NICC безпосередньо підпорядковується міністру юстиції, але має окреме управління, що забезпечує певну автономію в рамках системи юстиції. Інститут виступає як центральний орган судово-експертних досліджень у країні, виконуючи експертні та наукові дослідження на запит партнерів у сфері правосуддя. Його функції включають проведення наукових експертиз за запитом компе-

тентних судових органів, створення та підтримку криміналістичних баз даних, участь у науковій координації лабораторій технічної та наукової поліції, навчання судових працівників та проведення криміналістичних наукових досліджень. Інститут тісно співпрацює з лабораторіями технічної та наукової поліції, що вказує на взаємодію з правоохоронними структурами, але не пряме підпорядкування їм. Таким чином, у Бельгії судово-експертна діяльність централізована в рамках державної установи, яка функціонує автономно під егідою Міністерства юстиції, не будучи частиною правоохоронних органів, але тісно співпрацюючи з ними.

У Німеччині організація судово-експертних служб відображає федеративний устрій держави. Кожна земля має свою незалежну судово-експертну лабораторію, яка є частиною земельного управління кримінальної поліції (*das Landeskriminalamt*). Лабораторії функціонують автономно в межах своїх земель, забезпечуючи проведення експертиз та досліджень для місцевих правоохоронних органів. На федеральному рівні діє Федеральне управління кримінальної поліції (*das Bundeskriminalamt*) [1], яке має власні відділи судових досліджень. Ці відділи спеціалізуються на проведенні особливо складних або специфічних експертиз, що можуть виходити за межі компетенції земельних лабораторій. Крім того, федеральні структури мають доступ до власних баз даних криміналістично значущої інформації, що дозволяє їм ефективно координувати роботу на національному рівні. Така децентралізована система організації судово-експертних установ у Німеччині зумовлена особливостями федеративного устрою країни та спрямована на забезпечення швидкого та ефективного реагування на потреби правоохоронних органів у кожній землі. При цьому федеральні структури забезпечують додаткову підтримку та координацію у випадках, коли це необхідно, створюючи ефективну багаторівневу систему судово-експертного забезпечення правосуддя в Німеччині. Таким чином, в Німеччині експертні установи не є повністю незалежними, а функціонують у складі правоохоронних органів. Вони є державними установами. Система організована децентралізовано, відповідно до федеративного устрою країни, що дозволяє забезпечити ефективне реагування на потреби правоохоронних органів на різних рівнях.

В Естонії судово-експертна діяльність регулюється Законом про судову експертизу (*Kohtuekspertiiseadus*) [3]. Основною установою є Естонський інститут судової експертизи (*Eesti Kohtuekspertiisi Instituut*) [2],

який є державною установою. Згідно з § 5 цього закону, судовим експертом є особа, яка працює в державній експертній установі і чийм службовим обов'язком є проведення експертиз. § 8 визначає, що державна експертна установа (*riiklik ekspertiisiasutus*) – це державний орган, основною метою діяльності якого є проведення експертиз. Перелік державних експертних установ та шкалу заробітної плати експертів, які працюють у цих установах, затверджує Уряд Республіки (§ 8 ч. 3), що вказує на державний характер основних експертних установ. Водночас, § 4 ч. 2 передбачає, що експертом може бути судовий експерт, державно визнаний експерт або інша особа, призначена особою, яка веде провадження, що свідчить про можливість залучення недержавних експертів. § 9 ч. 4 дозволяє державним експертним установам проводити платні дослідження для фізичних та юридичних осіб, якщо це не перешкоджає виконанню їхніх завдань, пов'язаних із судовою експертизою. Згідно з § 91, Міністерство юстиції є відповідальним за ведення інформаційної системи судової експертизи, а Естонський інститут судової експертизи є уповноваженим обробником цієї системи. Таким чином, в Естонії судово-експертна діяльність здійснюється переважно державними установами, підпорядкованими Міністерству юстиції, але закон також передбачає можливість залучення приватних експертів та проведення платних досліджень державними установами.

У Польщі експертні установи організовані з урахуванням різноманітних форм власності та взаємодії з правоохоронними органами. Одним із центральних елементів судово-експертної системи є *Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne* (РТК) [5], яке було засноване 1 серпня 1973 року в Кракові. РТК об'єднує близько 600 членів, організованих у шести територіальних відділах. Основними органами влади в РТК є Головне Правління та Наукова Рада, до складу яких входять провідні фахівці польської криміналістики. Польське *Towarzystwo Kryminalistyczne* активно займається науково-дослідною діяльністю, спільно з Варшавським університетом і Центральною криміналістичною лабораторією поліції (CLKP) реалізуючи проекти розвитку, такі як розробка методик дослідження письма та підписів, а також дослідження хронології записів. РТК також активно працює над популяризацією криміналістичних знань і встановленням стандартів виконання криміналістичних досліджень через навчальні заходи для поліцейських, прокурорів, банківських працівників та інших. Таким чином, у Польщі судово-експертні установи включають

як державні, так і приватні організації, що функціонують незалежно або в тісній співпраці з правоохоронними органами, забезпечуючи об'єктивність та наукову обґрунтованість своїх досліджень.

У проаналізованих провідних країнах Європейського Союзу – Бельгії, Німеччині, Естонії та Польщі – переважає державна модель організації судово-експертної діяльності, яка забезпечує високий рівень контролю, стандартизації та інтеграції експертних висновків у кримінальне судочинство. Лише Польща демонструє більш гнучкий підхід, поєднуючи державні експертні установи з активною участю наукових об'єднань, таких як *Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne*, які можуть брати участь в експертних дослідженнях, часто у співпраці з поліцією та академічними установами.

Відповідно до Закону Литовської Республіки «Про судову експертизу» [6], в Литві судові експертизи можуть проводитися як державними, так і приватними експертами. Закон визначає, що судові експертизи проводять експерти, включені до Реєстру судових експертів Литовської Республіки. Судово-експертні установи визначаються як державні установи або їх підрозділи, основним призначенням яких є проведення експертних досліджень. Таким чином, в Литві існує змішана система – є як державні експертні установи, так і можливість проведення експертиз приватними експертами, включеними до офіційного реєстру. Закон не вказує на пряму підпорядкованість експертних установ правоохоронним органам, натомість наголошує на їх незалежності та дотриманні принципів неупередженості, професіоналізму та об'єктивності. Отже, в Литві експертна діяльність організована на засадах поєднання державних та приватних форм із забезпеченням незалежності експертів у своїй професійній діяльності.

З огляду на європейський досвід співіснування державних і приватних експертних установ, для України доцільно впровадити модель, що поєднує інституційну стабільність державних установ із гнучкістю та інноваційністю приватного сектора. Одним із першочергових кроків має стати створення чіткої системи акредитації та контролю як державних, так і приватних експертів із гарантованими вимогами до кваліфікації, незалежності та відповідальності, що дозволить уникнути зловживань і забезпечить єдині стандарти якості. Варто запозичити бельгійську модель відносної автономії експертних установ, які підпорядковуються Міністерству юстиції, але не правоохоронним органам,

що сприяє нейтральності експертиз. У німецькій системі особливо цінним є територіальний принцип організації – він може стати основою для децентралізації української експертної системи, що підвищить її доступність та оперативність на місцях. Приклад Естонії демонструє важливість цифровізації: інформаційна система судової експертизи, керована Міністерством юстиції, могла б істотно оптимізувати обіг даних, скоротити строки досліджень і забезпечити прозорість процесу. Польський досвід – унікальний для України тим, що показує ефективність співпраці між державними структурами, науковими об'єднаннями та академічними установами, що могло б дати поштовх до створення незалежних науково-дослідницьких експертних центрів в українських університетах. Україна також має врахувати потенційні ризики зловживань або упередженості у висновках приватних експертів, і саме тому участь останніх повинна бути дозволеною лише за умови проходження акредитації, перевірки конфлікту інтересів і чітко визначених процедур допустимості таких висновків у кримінальному процесі. Проте цікавим є також досвід Литви, де судово-експертна система функціонує на основі змішаної моделі з чітко врегульованим механізмом доступу як державних, так і приватних експертів до процесу проведення експертиз. Ключовим елементом литовського підходу є Реєстр судових експертів Литовської Республіки – це офіційний інструмент, який не лише засвідчує кваліфікацію фахівця, а й виконує функцію фільтра для допуску до участі в судових процесах. Усі експерти, незалежно від форми власності установи, можуть здійснювати судові експертизи лише після внесення до цього реєстру. Такий підхід не тільки забезпечує єдиний стандарт професійної відповідності, а й гарантує прозорість та підзвітність у сфері експертної діяльності. Литовський досвід заслуговує особливої уваги для України як приклад ефективного поєднання державного контролю з відкритістю до приватного сектору, при цьому основна увага приділяється не формі власності, а професійним стандартам, процедурній легітимності та незалежності експертної діяльності.

Література:

1. Bundeskriminalamt. Das BKA – Die Kriminalpolizei des Bundes. URL: https://www.bka.de/DE/DasBKA/DasBKA/dasBKA_node.html (дата звернення: 04.05.2025).
2. Eesti Kohtuekspertiisi Instituut : офіційний веб-сайт. URL: <https://www.ekei.ee/et> (дата звернення: 05.05.2025).

3. Kohtuekspertiisiseadus : Закон Естонії від 30.05.2001 р. RT I 2001, 53, 309. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/129122020011> (дата звернення: 07.05.2025).

4. NICC. Federale Overheidsdienst Justitie. URL: https://justitie.belgium.be/nl/overheidsdienst_justitie/organisatie/onafhankelijke_diensten_en_commissies/nicc (дата звернення: 01.05.2025)

5. Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne : офіційний веб-сайт. URL: <https://kryminalistyka.pl/dzialalnosc-polskie-towarzystwo-kryminalistyczne/> (дата звернення: 04.05.2025).

6. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas: Įstatymas Nr. IX-1161, priimtas 2002 m. spalio 29 d., įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. Galiojanti suvestinė redakcija nuo 2025 m. sausio 1 d. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas. Paskelbta: *Valstybės žinios*, 2002-11-22, Nr. 112–4969. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/TAIS.193737>. (дата звернення: 02.05.2025)

Анна Корніяш

студентка 2 курсу групи 07мп-23-05а

факультету міжнародного та європейського права,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

РОЛЬ КОГНІТИВНИХ СПОТВОРЕНЬ У ПРИЙНЯТТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧИМ. ПСИХОЛОГІЧНА ПАСТКА ДОСВІДУ

Актуальність теми. Процесуальні рішення слідчого у кримінальному провадженні є не лише юридичними актами волевиявлення, а й результатом внутрішніх психологічних процесів. Попри існування детального процесуального регламентування, вирішальне значення у практиці має особистість слідчого: його професійна інтуїція, досвід, внутрішня переконаність. Саме тут і виникає парадоксальна ситуація – чим більший досвід, тим вища вірогідність системних когнітивних спотворень, які неусвідомлено впливають на хід і результати досудового розслідування [6, с. 114–122]. Особливо небезпечним є ефект підтвердження (confirmation bias), схильність до гіперінтерпретації первинної версії, уникнення суперечливих доказів, тощо [1, с. 314–321; 2]. В умовах правової невизначеності, перевантаженості справами та обмежених строків розслідування психологічна «економія мислення» може призводити до деформації

процесуальних рішень, підміни об'єктивного аналізу особистими уявленнями. Зважаючи на виклики судової реформи, критику системи органів досудового розслідування та загострену увагу суспільства до справедливості правосуддя, осмислення психологічних помилок мислення слідчих – не теоретична абстракція, а практична необхідність. Тема набуває особливої актуальності у світлі реформування кримінального процесуального законодавства та зростання стандартів доказування, що потребує не лише юридичної, а й психологічної грамотності в ухваленні рішень.

Ступінь наукової розробки. У межах юридичної науки питання ролі психологічного чинника в роботі слідчого досліджується фрагментарно, переважно у працях, присвячених загальній криміналістичній тактиці. У психології когнітивні спотворення давно описані (Т. Гілович, Д. Канеман, А. Тверскі) [1; 2; 3], проте їх застосування до процесуального контексту українського кримінального процесу – майже відсутнє. Окремі згадки зустрічаються у роботах з юридичної психології, однак комплексного аналізу саме впливу когнітивних пасток на логіку слідчого мислення в умовах кримінального провадження в Україні ще не проведено. Таким чином, існує очевидна прогалина між психологічною теорією та юридичною практикою, яку потребує наукового заповнення.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є виявлення ключових когнітивних спотворень, які виникають під час прийняття процесуальних рішень слідчим, їх типологізація, аналіз негативного впливу на хід розслідування та формування пропозицій щодо підвищення психологічної стійкості й професійної рефлексії слідчих у практиці кримінального провадження.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження виступають психологічні чинники формування процесуальних рішень на стадії досудового розслідування. Предметом – когнітивні спотворення мислення слідчого, що впливають на ухвалення конкретних процесуальних рішень (винесення повідомлення про підозру, обрання запобіжного заходу, обґрунтування версій тощо).

Методи дослідження. У межах даної роботи застосовано метод порівняльного аналізу, що дозволив співставити прояви когнітивних спотворень у загальній психології та в процесуальній діяльності. Метод дедукції використано для виведення загальних закономірностей помилок мислення з окремих прикладів слідчої практики. Метод індукції дозволив

формулювати припущення на основі аналізу реальних процесуальних ситуацій. Також застосовано метод системного підходу, що дав змогу оцінити вплив окремих когнітивних спотворень у взаємозв'язку з іншими психологічними і процесуальними чинниками.

Виклад основного матеріалу. Когнітивні спотворення – це систематичні відхилення від раціонального мислення, які впливають на прийняття рішень. У межах кримінального процесу вони стають не просто інтелектуальними помилками, а чинниками, що прямо впливають на долю людини. Найбільш значущими у роботі слідчого є: ефект підтвердження (confirmation bias), ефект якоря (anchoring), евристика репрезентативності та ефект сліпої зони [1, с. 112–116; 3, с. 97–105]. Confirmation bias є одним із найнебезпечніших когнітивних спотворень у слідчій практиці. Суть його полягає у переоцінці доказів, що підтверджують первинну версію, та ігноруванні або недооцінці суперечливих фактів. У реальних умовах досудового розслідування це виявляється, коли слідчий формує версію ще до повного збору доказів і несвідомо «підганяє» матеріали під неї. Не менш значущим є ефект якоря – початкова інформація (навіть хибна чи неповна) впливає на подальшу оцінку подій. Наприклад, перше пояснення підозрюваного або оцінка потерпілого формують ментальний «якір», що стає базисом для подальшої інтерпретації фактів. Актуальним також є поняття «евристики доступності», коли слідчий робить висновки, спираючись на найпомітніші або емоційно забарвлені приклади з минулого досвіду. Це призводить до надмірного узагальнення та стереотипізації: наприклад, «усі справи щодо квартирних крадіжок схожі» [3, с. 158–163].

Зарубіжний досвід демонструє, що впровадження концепції когнітивної ергономіки у кримінальне провадження є не лише можливим, а й необхідним. У США, Великій Британії та Канаді розроблено спеціальні програми когнітивної підготовки для працівників правоохоронних органів. Наприклад, у Королівській поліції Канади детективів навчають виявляти власні когнітивні упередження під час роботи з доказами. У Нідерландах у межах досудового розслідування часто застосовують принцип «контрольного слідчого», який веде паралельний аналіз справи без знання версії основного слідчого, аби запобігти груповому мисленню та помилкам підтвердження. У контексті українського кримінального процесуального права ці теоретичні засади досі лишаються на периферії уваги. Проте сучасна правозастосовна практика дедалі гостріше потребує урахування психологічних обмежень мислення. [10, с. 456–459].

На практиці слідчі нерідко приймають рішення під тиском строків, кількості справ і надмірної процесуальної бюрократії. Саме у таких обставинах когнітивні спотворення проявляються найяскравіше. Аналіз реальних кримінальних проваджень дозволяє нам окреслити типові проблеми. У справі № 522/6842/21 (Приморський районний суд м. Одеси) [11], слідчий проігнорував покази очевидця, які суперечили початковій версії обвинувачення, посилаючись на їх «незначність». Суд згодом визнав ці покази ключовими для розкриття істини, а обвинувачення – передчасним. Це класичний приклад ефекту підтвердження, коли попередня версія «затягує» мислення навіть у разі появи об'єктивних суперечностей. Ще одним прикладом є справа № 761/26522/20 (Шевченківський районний суд м. Києва) [12], де ухвала про обшук була обґрунтована показами одного джерела. Слідчий, не перевіривши альтернативні версії, обрав найшвидший шлях, який згодом призвів до визнання доказів недопустимими. Тут проявився ефект якоря: початкова інформація стала основою для подальшої побудови справи, незважаючи на її неповноту. У професійному середовищі побутує ще одна проблема – відсутність критичного самоспостереження. Молоді слідчі часто не мають достатньої підготовки для розпізнавання власних ментальних помилок. Це пов'язано з відсутністю практики «психологічної деконструкції» ухвалених рішень – тобто аналізу не лише юридичної, а й когнітивної логіки прийняття рішення.

З огляду на викладене, першочергово **пропонується запровадження** елементів когнітивної гігієни у систему підготовки слідчих. Така підготовка має включати практичні заняття з ідентифікації упереджень, аналізу судових помилок та моделювання альтернативних сценаріїв. Наприклад, кейс-метод за участю кількох версій одного фактичного складу дозволить побачити вплив першої версії на всі подальші рішення. Другим кроком має стати інституціоналізація «контрольного мислення» у вигляді перехресного аналізу доказів іншим процесуальним учасником. Таку практику можна реалізувати як обов'язковий етап у складних справах – через залучення незалежного експерта або прокурора-контрверсіоніста. Також доцільно впровадити окремі методичні рекомендації МВС та Офісу Генерального прокурора щодо розпізнавання когнітивних спотворень, їх типів та юридичних наслідків. Це дозволить створити прозору культуру мислення у правоохоронній системі. Ефективність таких змін полягає у зниженні кількості процесуальних помилок, підвищенні

об'єктивності рішень, а також у зміцненні довіри до інституцій досудового розслідування. У довгостроковій перспективі мова йде не лише про покращення слідчої практики, а про формування нової юридичної культури – культури розумного сумніву та саморефлексії.

Висновки. Дослідження впливу когнітивних спотворень на процесуальну діяльність слідчого дозволяє зробити низку теоретичних і практичних висновків.

- По-перше, когнітивні помилки не є випадковими або другорядними – вони мають системний характер та впливають на якість досудового розслідування на всіх його етапах. Такий вплив виявляється у стійких мисленневих шаблонах, що формуються під дією досвіду, тиску обставин та інституційного середовища.

- По-друге, сучасне кримінальне процесуальне право України практично не враховує психологічного компонента слідчої діяльності. Натомість зарубіжні юрисдикції дедалі активніше запроваджують елементи когнітивної гігієни та поведінкової діагностики у систему слідчої підготовки та оцінки рішень.

- По-третє, судова практика підтверджує, що наявність когнітивних спотворень безпосередньо впливає на допустимість доказів, обґрунтованість підозри та законність процесуальних рішень. Ігнорування альтернативних версій, несвідоме підкріплення первинної гіпотези, відсутність критичної самооцінки – усе це призводить до професійних помилок, які мають юридичні наслідки.

У цьому контексті особливої актуальності набуває потреба в оновленні змісту підготовки слідчих кадрів, запровадженні інституційних механізмів виявлення і нейтралізації когнітивних спотворень, а також формуванні міждисциплінарного підходу до оцінки якості процесуального мислення. Зрештою, лише усвідомлення психологічних обмежень людського мислення і готовність протидіяти їм можуть забезпечити по-справжньому об'єктивне, законне й справедливе здійснення досудового розслідування в Україні. Юрист майбутнього – це не лише фахівець із норм, а й дослідник власної мисленнєвої логіки, здатний мислити рефлексивно, комплексно і відповідально.

Література:

1. Канеман Д. Мислення швидко й повільно / пер. з англ. І. Андрущенко. – К. : Наш Формат, 2016. – 512 с. (Оригінал: Kahneman D. Thinking, Fast and Slow)

2. Тверські А., Канеман Д. Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases // Science. – 1974. – Vol. 185, No. 4157. – P. 1124–1131.
3. Гілович Т. Психологія необ'єктивного мислення. Як ми обманюємо себе і чому це нормально / пер. з англ. – Харків : Віват, 2020. – 304 с. (Оригінал: Gilovich T. How We Know What Isn't So)
4. Слово І. В. Психологічні чинники прийняття процесуальних рішень слідчим // Вісник кримінального судочинства. – 2022. – № 1. – С. 45–52.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88.
6. Гончаренко В. Г. Когнітивні упередження як чинник деформації професійної діяльності слідчого // Проблеми законності. – 2021. – Вип. 153. – С. 114–122.
7. Мамутов А. Когнітивні спотворення у слідчій діяльності: спроба між-дисциплінарного аналізу // Юридична психологія. – 2020. – № 2. – С. 78–86.
8. Sprinzak E. Cognitive Biases in Investigative Decision Making: Lessons from Criminal Cases // International Journal of Police Science & Management. – 2018. – Vol. 20, No. 1. – P. 23–34.
9. Sporer S. L. Strategies for Coping with Cognitive Biases in Investigations // Law and Human Behavior. – 2016. – Vol. 40, No. 4. – P. 456–469.
10. Судова справа № 522/6842/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: [https://reyestr.court.gov.ua/Review/98654321] (https://reyestr.court.gov.ua/Review/98654321)
11. Судова справа № 761/26522/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: [https://reyestr.court.gov.ua/Review/94532107] (https://reyestr.court.gov.ua/Review/94532107)

Ельвіра Косинюк

*студентка 3 курсу 1 потоку 5 групи факультету прокуратури
та слідства*

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна*

СУЧАСНІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА У БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Банківське шахрайство це посягання на фінансову безпеку банківської установи з метою заволодіння її грошовими коштами та (або) коштами фізичних осіб (клієнтів банківських установ) шляхом обману та інше.

Найбільше випадків нанесення фінансових збитків банківській установі здійснюється товариствами при отриманні кредитних грошових коштів шляхом надання недостовірних відомостей таких як: завищення сум отримання доходів (надання фінансової звітності суми у якій не відповідають дійсності) для підтвердження своєї фінансової стабільності та платоспроможності, завищенням оцінки заставного майна як позичальником так і при наявності фінансовим поручителем для забезпечення майбутніх зобов'язань перед банківською установою. В подальшому не цільове використання отриманих кредитних коштів, доведення товариства до банкрутства з метою їх неповернення.

Трапляються випадки отримання кредитних коштів фізичними особами з використанням недостовірних довідок з завищеними сумами доходів, а також використанням підроблених документів видаючи себе за інших осіб.

Загострена економічна ситуація в умовах воєнного стану в державі зумовила поширення шахрайських дій у банківській сфері з використанням соціальної інженерії, отримання зловмисниками у власників банківських платіжних карток їх реквізитів та іншої конфіденційної інформації шляхом фішингу – імітації у кіберпросторі реальних державних соціальних програм, надання допомоги міжнародними благодійними організаціями, розміщення фіктивних пропозицій у соціальних мережах та інтернет-платформах про продаж різних товарів та послуг. [1]

Соціальна інженерія є одним з найпоширеніших методів шахрайства у зв'язку з простотою у здійсненні. Реалізація даного методу загалом здійснюється без використання фізичної картки та присутності її власника. Найбільш слабкою ланкою у даному методі є власники банківських карток, які всупереч застереженням працівників банківських установ щодо нерозголошення конфіденційної інформації зокрема, прізвища та ім'я, номера банківської картки, терміну її дії, трізначного CVV-коду, логіну та пароллю для входу до інтернет-банкінгу та інше.

Також, способами здійснення шахрайства в соціальній інженерії є:

Претекстінг – зловмисник видає себе за знайому особу до якої є довіра або представляється співробітником банківської установи з метою випитування конфіденційної інформації або проханням виконати певні дії; [2]

Байтінг – заманювання зловмисником використовуючи зацікавленість та жадібність пропонуванням подарунку програмного забезпечення, флеш накопичувача з метою підключення до свого комп'ютера.

Останнім часом з використанням методів соціальної інженерії спостерігається масштабне поширення злочинної схеми з відмивання та легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом за допомогою так званих дропів (або «грошових мулів») через що бюджет країни недоотримує грошових надходжень. [2]

Дропи або «грошові мули» – це люди, які за оплату передають реквізити та дані своїх карткових рахунків у користування третім особам. Ці рахунки використовують як «транзитні» для переказу та «відмивання» незаконних коштів. За інформацією Національного банку України масштаби проблеми використання «дропів» оцінити складно через імітацію звичайної поведінки фізичної особи, проте загалом по системі йдеться про десятки тисяч «сплячих» та вже активних рахунків. [1]

Зазвичай, дропів шукають серед людей, які прагнуть легкого заробітку або перебувають у скрутному фінансовому становищі, тож готові відгукнутися навіть на сумнівні пропозиції.

Найпоширенішим способом пошуку «грошових мулів» є пропозиції роботи, на які найчастіше можна натрапити в соцмережах і месенджерах. [2]

Також, рахунки дропів часто використовуються для ухилення від сплати податків та переміщення грошей, викрадених з рахунків інших фізичних осіб.

Аналіз Національного банку України свідчить, що через картки «дропів» може проходити близько 200 млрд грн на рік. [1]

Враховуючи викладене, банківське шахрайство має негативні наслідки для:

- банківських установ втратою грошових коштів, що в свою чергу може призвести до банкрутства, уповільненні користуванням безготівкових коштів, поширенні недовіри населення, втраті репутації;
- фізичних осіб (клієнтів банківських установ) понесені фінансових збитків;
- економіки держави в цілому.

Література:

1. Національний банк України <https://bank.gov.ua/ua/news/all/startuye-vseukrayinska-informatsiyna-kampaniya-z-platijnoyi-bezpeki-kiberbezpekafinansiv>; <https://bank.gov.ua/ua/news/all/timchasoviy-limit-na-sumu-perekaziv-z-karti-na-kartu-zapobigatime-vikoristannyu-platijnoyi-infrastrukturi-v-protipravnih-tsilyah-ta-ne-vpline-na-diyalnist-volonteriv>.

2. Міністерство внутрішніх справ України <https://mvs.gov.ua/news/onlain-saxraistvo-iak-ne-stati-zertvoiu-aferistiv>; <https://mvs.gov.ua/news/sxema-z-drop-kartami-shho-ce-i-iak-ne-stati-posobnikom-saxrayiv>.

Сергій Котляр

аспірант

*Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності. імені академіка В. В. Сташица
м.Харків, Україна*

СПОСОБИ ПІДГОТОВКИ ДО ВЧИНЕННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Використання віртуального простру набуло, та й набуває постійного впровадження у всі сфери суспільного життя людства, що в свою чергу дає можливість зловмисникам вчиняти як нові види кримінальних правопорушень в кіберпросторі, так і модифікувати існуючі.

Як свідчать статистичні дані світової та вітчизняної практики, кримінальні правопорушення в кіберпросторі завдають величезної матеріальної і моральної шкоди та стали реальністю життя.

Треба зазначити, що згідно зі статтею 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» віртуальний простір або кіберпростір – середовище, яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передавання даних. А кіберзлочин (комп'ютерний злочин) – це суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України (п. 8 ст. 1 Закону) [1].

Кундеус В. Г., зазначає, що в даний час найбільш поширена класифікація кіберзлочинів ґрунтується на структурі Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 року [2].

За конвенцією Ради Європи про кіберзлочинність існує чотири основних групи кіберзлочинів.

Перша група – правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем: незаконний доступ (ст. 2), нелегальне перехоплення (ст. 3), втручання у дані (ст. 4) втручання у систему (ст. 5), зловживання пристроями (ст. 6).

Друга група – правопорушення, пов'язані з комп'ютерами: підробка та шахрайство, пов'язані з комп'ютерами (статті 7, 8).

Третя група – правопорушення, пов'язані зі змістом, а саме: правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією (ст. 9).

Четверта група – правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав (ст. 10) [3].

Розслідування кримінальних правопорушень в цілому та кіберзлочинів в частковому, потребує використання різних методик. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень є безперечно важливою складовою методики розслідування, яка дозволяє виокремити найбільш чіткі в заїмо зв'язки, котрі допомагають в проведенні окремих процесуальних дій та й в побудові криміналістичних версій. А одним із основних елементів криміналістичної характеристики є способи підготовки, вчинення та приховування правопорушення.

Деякі вчені-криміналісти, вважають, що спосіб вчинення кримінального правопорушення як спосіб дій з підготовки, вчинення та приховання його слідів, характеризує криміналістично значимі відомості про виконавця і застосовані ним засоби та можливості їх використання у розкритті та розслідуванні протиправних діянь [4, с. 27].

Чучко С. В. визначив наступні способи підготовки до вчинення кіберзлочину (а саме шахрайства під час купівлі-продажу в мережі Інтернет): визначення найменування товару, що пропонуватиметься для продажу, створення його характеристик та отримання презентабельних фотографій; реєстрація та створення облікового запису особи в інформаційній телекомунікаційній системі під вигаданими анкетними даними; розміщення даних про товар; створення рівня довіри у покупців шляхом здійснення успішних цивільно-правових дистанційних угод та заповнення шкали позитивних оцінок; створення «окремої» електронної адреси для здійснення переписки із потенційним споживачем; придбання «окремого» телефонного номеру для здійснення переговорів із потенційним

споживачем; обрання способу здійснення розрахунків; реєстрація «електронних гаманців» у відповідних сервісах або отримання платіжної картки для перерахування грошей тощо [5, с. 57].

Коршикова Т. В. стосовно способів підготовки до кіберзлочинів, визначає такі:

- 1) несанкціонований доступ до комп'ютерних систем;
- 2) використання шкідливих програмних чи технічних засобів;
- 3) розповсюдження рекламної чи іншої продукції про предмет досягання (надання послуг) [6, с. 132].

Отже, аналізуючи запропоновані вченими-криміналістами способи підготовки до деяких видів кримінальних правопорушень, що вчиняються в кіберпросторі, визначимо наступний загальний перелік підготовчих дій до вчинення кіберзлочинів:

- 1) вибір та підготовка технічного та програмного обладнання, яке буде використовуватись під час кримінального правопорушення;
- 2) розробка або придбання спеціалізованих програмних або програмно-технічних засобів з метою протиправного використання;
- 3) підбір Інтернет ресурсів;
- 4) вибір об'єкта, стосовно якого буде вчинено кіберзлочин;
- 5) супровід об'єкта, інформаційна і технічна компетенція, психологічний стан, моменти роботи та відпочинку;
- 6) створення та подальше розповсюдження електронних повідомлень, які мають адресати майбутніх жертв;
- 7) вибір місця і часу, та анонімності вчинення кіберзлочину;
- 8) підготовка місця де буде зберігатися отримана (викрадена) інформація;
- 9) несанкціоновані розповсюдження або збут персональної інформації з використанням можливостей мережі Інтернет;
- 10) підбір співучасників та можливий розподіл ролей;
- 11) підшукування зацікавлених в інформації осіб та ін..

Підготовка до кіберзлочинів, в залежності від цілей та професійно-технічної підготовки зловмисника, може відбуватися достатньо тривалий час, від кількох хвилин до декількох місяців.

Також зазначимо, що до способів підготовки до кримінальних правопорушень в віртуальному просторі належить підбір серверів ремейлерів¹,

¹ Ремейлер (англ. remailer) – це сервер, що одержує повідомлення електронної пошти й переправляє його за адресою, вказаною відправником. В процесі переадресації

підбір програм віддаленого адміністрування операційних систем та спеціального програмного забезпечення; пошук технічної інформації про вразливості операційної системи та встановлених програм на пристроях потерпілого, для доступу до необхідних ресурсів; підбір проксі-серверів¹, платних VNP сервісів та анонізаторів для маскування IP-адреси та геолокації, а також зміни MAC ідентифікаторів.

Підводячи підсумок, можна зазначити, що способи підготовки до кіберзлочинів мають найвищий рівень латентності, тому розуміння механізмів підготовки та вчинення таких кримінальних правопорушень сприяє розробці ефективних методик їхнього розслідування та передбачає відповідний високий професійний рівень знань слідчих в галузі мережевих та комп'ютерних технологій.

Література:

1. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (стаття 1 зі змінами № 3783-IX від 05.06.2024) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення 20.05.2025)
2. Кундеус В. Г. Поняття та види кіберзлочинів. Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну. Харків, 2020.
3. Конвенція про кіберзлочинність : від 23.11.2001 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575/ (дата звернення: 20.05.2025).
4. Весельський В. К., Зав'ялов С. М., Пясковський В. В. Сучасні можливості використання даних про спосіб учинення злочину в боротьбі зі злочинністю : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : КНТ, 2009. 160 с.
5. Чучко С. В. Розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет : дис. ... д-ра філософії : 081 – Право / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 276 с.
6. Коршикова Т. В. Способи вчинення шахрайств із використанням електронно-обчислювальної техніки як елемент їх криміналістичної характеристики. Visegrad journal on human rights. 2020. №4. С. 129–135.

сації вся інформація про відправника знищується, тому кінцевий одержувач позбавлений можливості з'ясувати, хто є автором повідомлення.

¹ Проксі-сервер (від англ. проху – «представник, уповноважений») – сервер (комп'ютерна система або програма) в комп'ютерних мережах, що дозволяє клієнтам виконувати непрямі (через посередництво проксі-сервера) запити до мережевих сервісів.

Анастасія Мазурік

*студентка 4 курсу 9 групи факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

Марина Костенко

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ТАКТИКА ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Українське законодавство передбачає особливу процедуру допиту неповнолітніх та малолітніх осіб відповідно до ст. 226 Кримінального процесуального кодексу України з метою забезпечення їхніх прав та психологічного захисту. У цій статті наголошується вимога на обов'язковій присутності лікаря, законного представника, педагога і, зокрема, психолога. Проведення і підготовка такого допиту зумовлені віковими особливостями допитуваної особи. Крім того, допит малолітньої та неповнолітньої особи має проводитися без перерви понад одну годину, а загалом – не більше двох годин [1]. Допит – це регламентована слідча (розшукова) дія, що полягає в одержанні компетентним суб'єктом (прокурором, дізнавачем, слідчим, детективом, суддею, слідчим суддею) від свідка, потерпілого, підозрюваного чи обвинуваченого показань про певні обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Проблематику здійснення психологічного впливу та його класифікацію висвітлено в багатьох наукових працях таких вчених, як: М. П. Хайдукова, О. М. Процюк, А. О. Суворова, О. І. Литвинчук, В. О. Коновалова, В. Г. Лукашевич, В. Ю. Шепітько, В. В. Юстицький, Ф. М. Сокиран тощо.

У юридичній термінології використовується поняття малолітніх та неповнолітніх осіб. Отже, малолітня особа – дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Допит таких осіб проводиться із дотриманням спеціальних гарантій, спрямованих на недопущення психологічного тиску. Така процедура проводиться в присутності фахівців, які забезпечують психологічну підтримку та фіксують

емоційний стан дитини. Як зазначає А. О. Суворова, місцем проведення допиту є навчальний заклад (школа) або місце проживання допитуваного. Обстановка має бути подібною до постійного місця перебування чи навчального закладу – тоді процедура проведення слідчої (розшукової) дії буде більш ефективною [2].

В загальному розумінні вплив – це дозвіл або примус до виконання чи невиконання певних дій або спонукання до них. Згідно із Законом України «Про соціальні послуги», психологічний вплив є застосуванням спрямованих дій на психіку людини, усвідомленого або неусвідомленого характеру за допомогою переконання, психологічного переформування або сугестії для формування певної системи уявлень, дій та відносин, які суб'єктивно сприймаються особою як особисто належні [3]. На думку С. В. Андрусенко присутність психолога, лікаря чи законного представника допомагає слідчому налагодити психологічний контакт шляхом попередньої бесіди з цими особами та визначення особливостей конкретного підлітка [4].

Розуміння етапів розвитку дитини та підлітка є критично важливим для ефективного проведення допиту. Психологічні методи повинні враховувати їх емоційний стан, рівень розвитку і здатність до усвідомлення наслідків своїх дій. Використання методів, що сприяють встановленню довіри між допитувальником і малолітньою або неповнолітньою особою, може суттєво полегшити процес спілкування і отримання правдивої інформації. В будь-якому випадку, показання таких осіб мають бути достовірними та повними, адже з огляду на вік малолітні та неповнолітні можуть щось додумувати, придумувати та брати «вину на себе». Доцільним створити сприятливу дружню атмосферу та використовувати ігрові техніки, які зменшують стрес і страх, що в свою чергу сприяє відкритішим відповідям.

Зокрема, доцільно застосовувати активне слухання – перефразування, уточнення, підтвердження – що допомагає дитині відчути себе почутою й зрозумілою. У практиці важливо звертати увагу на емоційний стан дитини та в разі потреби використовувати методи заспокоєння. Будь-який тиск неприпустимий, оскільки може призвести до травмування психіки дитини й отримання недостовірної інформації. Усі психологічні методи мають бути етичними й гуманними.

Як зазначає Ф. М. Сокиран, тактичні прийоми під час допиту малолітніх та неповнолітніх осіб сприяють встановленню психологічного

контакту. Такі прийоми базуються на даних психологічної науки та є допустимими з точки зору законності й етичності. Серед них: вільна розповідь; максимальна деталізація показань; використання психологічних особливостей неповнолітньої особи; створення стану емоційної напруженості; допущення легенди; поєднання прискороного й уповільненого темпів допиту; послідовність пред'явлення доказів; пред'явлення контрдоказів; використання ефекту раптовості. Під час здійснення цих прийомів, слід фіксувати вербальні та невербальні, мімічні і емоційні прояви. Тобто з точки зору психології, допит – це процес специфічного спілкування компетентного суб'єкта з учасником кримінального провадження. [5].

Необхідною є також підготовка правоохоронців у сфері психології та комунікації з дітьми для забезпечення правильного застосування методів впливу під час допиту. На сьогодні існує низка програм, де компетентні суб'єкти мають змогу пройти навчання у сфері психології та комунікації з підлітками. Наприклад, «Процесуальне інтерв'ю. Basic» для ювенальних слідчих та прокурорів. На цій програмі можна оновити свої підходи до проведення допитів, дізнатися про сучасні наукові методики, а також освоїти принципи етичного та ефективного допиту тощо [6].

Отже, психологічний вплив під час допиту малолітньої або неповнолітньої особи сприяє більш етичному врегулюванні слідчої (розшукової) дії. Являє собою сукупність допустимих методів, які застосовуються в процесі передачі, опрацювання та використання доказової інформації, викликаючи відповідну реакцію допитуваного. Психологічний вплив під час допиту неповнолітнього не повинен переходити в неправомірне психологічне насилля щодо допитуваного. Слідчий не має права використовувати обман, погрози чи залякування. Такі форми психологічного тиску абсолютно недопустимі та можуть негативно вплинути на підлітка. Розуміння етапів розвитку дитини та підлітка є критично важливим для ефективного проведення допиту. Психологічні методи повинні враховувати їх емоційний стан, рівень розвитку і здатність до усвідомлення наслідків своїх дій.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс у редакції від 19.05.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18 травня 2025 р.).

2. Суворова А. О., Литвинчук О. І., Психологічні особливості допиту неповнолітніх осіб. 2017

3. Закон України «Про соціальні послуги» у редакції від 15.11.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 19 травня 2025 р.).

4. Андрусенко С. В. Особливості застосування методів психологічного впливу при допиті неповнолітнього / С. В. Андрусенко, Г. С. Романюк // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток : матеріали III Всеукр. науково-практич. конф. (Одеса, 19 лютого 2010 р.). – Одеса: ДУВС, 2010. – С. 310–316.

5. Кашпур А. С., Сокиран Ф. М. Допит неповнолітнього: криміналістична та психологічна характеристика. 2021 № 2 (29) УДК 159.9:343.985

6. Дніпровський державний університет внутрішніх справ «Процесуальне інтерв'ю. Basic»: ювілейна національна розв'язкова програма в ДДУВС <https://dduvs.edu.ua/2024/10/24/protsesualne-interv-yu-basic-yuvilejna-natsionalna-rozvytkova-programa-v-dduvs/>

Максим Марченко

*студент 4 курсу I групи, факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОРДЕР НА АРЕШТ (EAW) ЯК НАДНАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ТА ЙОГО КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Європейський ордер на арешт (European Arrest Warrant, EAW) є важливим правовим інструментом наднаціонального характеру, який функціонує в чітких межах безпеки, правосуддя та свободи Європейського

Союзу, який реалізує концепцію взаємного визнання судових рішень між державами-членами. Поява цього наднаціонального інструмента стала еволюцією у сфері екстрадиції, трансформуючи традиційні міждержавні процедури у наднаціональний інститут кримінального правозастосування.

Правовий фундамент EAW був закладений в Рамковому рішенні Ради ЄС 2002/584/ЮВП, прийнятому відповідно до статті 82(1)(d) ДФЄС. Саме цей документ сформалізував створення єдиного механізму, який

дозволив судовим органам однієї держави-члена вимагати арешту та передачі особи з іншої держави-члена без участі політичних органів, дипломатичних процедур або окремих міжнародних угод.

Наднаціональна природа ЕАВ проявляється через низку ключових характеристик:

По-перше, ЕАВ базується на принципі взаємного визнання судових рішень, він є ключовим у правозастосовній політиці ЄС. Постанова про арешт, ухвалена судом однієї з держав-членів, визнається чинною на території іншої без додаткових процедур, що сприяє ефективному наднаціональному кримінальному переслідуванню та усуває необхідність політичного втручання.

По-друге, Завдяки механізму Європейського ордеру на арешт (ЕАВ), національні правоохоронні органи держав-членів ЄС зобов'язані безпосередньо виконувати постанови іноземних судових інстанцій без необхідності додаткових процедур узгодження. Цей інструмент надає судовим рішенням однієї з країн-учасниць автоматичну юридичну силу на всій території Європейського Союзу. Подібний підхід істотно оптимізує міжнародне оперативно-розшукове співробітництво, мінімізуючи часові витрати, пов'язані з екстрадиційними процедурами. По-третє, відповідно до статті 1(2) Рамкового рішення 2002/584/ЮВП, держави-члени зобов'язані виконувати ЕАВ без подальшої перевірки підстав, крім обмежених винятків. Це є виявом наднаціонального делегування суверенітету у сфері забезпечення правосуддя.

По-четверте, рамкове рішення 2002/584/ЮВП встановлює жорсткі часові рамки для екстрадиційних процедур, зокрема максимальний термін у 60 днів для розгляду та передачі особи. Така динаміка вимагає від правоохоронних органів швидкої та ефективної обробки криміналістичної інформації, включаючи проведення експертиз, ідентифікацію осіб, верифікацію доказів та інші невідкладні дії.

По-п'яте, система Європейського ордеру на арешт (ЕАВ) інтегрована в єдиний механізм міжнародного правового співробітництва, активно взаємодіючи з такими наднаціональними інституціями, як Eurojust та Europol. З 2021 року до цієї мережі долучилася також Європейська прокуратура (EPPO), що значно посилало координацію між країнами-членами у сфері кримінального переслідування. В результаті сформувався багаторівнева система, яка забезпечує оперативний обмін даними та узгоджені дії у боротьбі з транснаціональною злочинністю.

Отже, Європейський ордер на арешт (EAW) – це функціональний елемент наднаціонального кримінального правозастосування, а не звичайний механізм екстрадиції. Цей механізм втілює в життя принцип взаємного визнання судових рішень, що є основою співпраці в рамках ЄС. Він забезпечує гармонізацію криміналістичних методик, стандартизацію процесуальних процедур та підвищення ефективності боротьби із злочинністю на європейському рівні. Функціонування цього інструменту передбачає добровільне обмеження державами-членами частини своїх суверенних повноважень у сфері кримінальної юстиції, створюючи таким чином інноваційну модель транснаціонального правосуддя.

Владислав Мельниченко

*головний спеціаліст юридичного відділу Департаменту управління
активами Запорізької міської ради,
м. Запоріжжя, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень експертні дослідження відіграють ключову роль, оскільки саме документи часто є основними доказами.

До основних видів експертиз, що застосовуються, належать почеркознавча експертиза, за допомогою якого визначають автора рукописного тексту, підпису або встановлює факт підробки, технічна експертиза документів, яка допомагає проаналізувати зміни в документах, сліди підробки, дописки, підчищення, використання неавтентичних друкарських засобів, економічна експертиза – перевіряє фінансово – господарські операції, наявність збитків, відповідність облікових документів реальним процесам та комп'ютерно – технічна експертиза, яка застосовується у випадках, коли документи зберігаються або редагуються в електронній формі.

Експерт може визначити, чи були зроблені зміни в документі після його первісного оформлення, які способи внесення змін використовувались (наприклад, корекція чорнила, зміна тексту електронним способом), а також виявляти невидимі записи. Це може бути здійснено за допомогою

спеціальних методів, таких як ультрафіолетова або інфрачервона спектроскопія, що дозволяє виявити сліди попередніх записів або змін та ідентифікувати предмети і матеріали, які використовувалися для виготовлення документа – це стосується аналізу всіх матеріалів, які могли бути залучені в процес створення документа, таких як тип чорнил, використані документи для написання або зміни [1].

Об'єктами технічної експертизи є документи, пристрої для виготовлення або внесення змін та речовини для виготовлення або внесення змін [2].

У рамках розслідування зловживання владою або службовим становищем проводяться дослідження слідів людини. Це включає аналіз відбитків пальців, долонь, підошов взуття тощо. Дактилоскопічна експертиза допомагає ідентифікувати особу, яка контактувала з предметами неправомірної вигоди (грошові купюри, документи, упаковки тощо).

Окрім цього, проводиться дослідження знарядь, агрегатів, інструментів та їх слідів, виявляють та аналізують сліди злому сейфів, кабінетів, документосховищ, досліджують сліди, залишені ріжучими чи колючими предметами (наприклад, на документах, які знищувалися). Окрім цього, визначають маршрути пересування осіб, причетні до корупційних кримінальних правопорушень, шляхом аналізу шинних слідів, пошкоджень автомобілів тощо, виявляють факти зміни серійних номерів на техніці чи автомобілях, які могли використовуватися у схемах корупційних кримінальних правопорушень (наприклад, фіктивні тендери, незаконні держзакупівлі).

Експертиза відео – та звукозапису призначається у випадках, коли необхідно встановити фактичні дані у справі, що стосуються техніки та технології виготовлення відеофонограми, а також ідентифікації дикторів, мовлення яких на ній зафіксовано. Зокрема, відео – та звукозаписи можуть виступати доказами під час розслідування фактів прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, якщо на них зафіксовано розмови підозрюваних щодо досягнення домовленості про отримання такої вигоди.

Експертиза відео – та звукозапису включає технічне дослідження матеріалів і засобів відео – та звукозапису, дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів і середовища та лінгвістичне дослідження усного мовлення.

Слід зазначити, що на сьогодні розроблено методики дослідження цифрових фонограм та апаратури звукозапису із застосуванням програмного забезпечення «Фрактал», «Аватар – М» та «Сілентіум».

Вони створені на основі сучасних інформаційних технологій, зокрема нейронних мереж глибокого навчання [3;4].

Судові економічні експертизи відіграють ключову роль у процесі доказування, оскільки вони дозволяють науково обгрунтовано підтвердити чи спростувати факти фінансових порушень. Особливо це актуально в кримінальних провадженнях щодо розкрадання бюджетних коштів, зловживання владою та ухилення від сплати податків.

Судова пратика показує, що результати економічних експертиз часто є вирішальними для встановлення фактів корупції. Це підтверджують дослідження вчених, зокрема Парфентія (2022), а також Пілюкова і Шрамка (2018), які вказують на високу доказову силу таких експертиз у кримінальних справах щодо корупції.

Підбиваючи висновки, слід зазначити, що на сьогодні проблемними аспектами використання спеціальних знань при розслідуванні зловживання владою або службовим становищем є: відсутність належної координації між слідчими та експертними установами, недостатня кількість кваліфікованими спеціалістів у сфері економічного аналізу та цифрової криміналістики, прогалини у законодавчому регулюванні використання експертних висновків.

Можливими напрямками вирішення цієї проблеми розширення міжнародного співробітництва у сфері боротьби з корупційними кримінальними правопорушеннями, використання новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту, для аналізу великих обсягів фінансових даних, підвищення кваліфікації слідчих і прокурорів у сфері спеціальних знань.

Використання спеціальних знань є невід'ємною складовою розслідування зловживань владою та службовим становищем. Економічні, юридичні, криміналістичні та соціальні дослідження дозволяють підвищити ефективність правоохоронної діяльності, сприяючи всебічному аналізу та доказовості злочинів. Подальший розвиток спеціальних знань та їх інтеграція у практику правоохоронної діяльності є важливим кроком у реформуванні кримінальної юстиції та зміцненні антикорупційної політики України.

Література:

1) Теплицький Б. Б. Сучасні можливості судових експертиз під час розслідування злочинів у сфері використання електронно- обчислювальних машин (

комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. 2-ге вид. Київ : Юрид. часопис Нац. акад. внутріш. справ, 2021.

2) Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 26.05.2025).

3) Шрамко О. М., Юсупов В. В. Призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 101 с.

4) Рибальський О. Соловійов В. Журавель В. Новий інструментарій проведення фоноскопичної експертизи. Київ-Львів- Дніпро : Матеріали Всеукр. науково- практ. конф. 20 квіт. 2022 р., 2022.

Дмитро Митчик

*студент 4 курсу 15 групи факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ОГЛЯД РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ АДВОКАТА У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Положення ст. 63 Конституції України та ст. 20 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) встановлюють право кожного підозрюваного та обвинуваченого на захист [1; 2]. Своєю ж чергою право на захист реалізовується шляхом використання правової допомоги захисника (адвоката) та забезпечення гарантій адвокатської діяльності. Втім, на практиці виникають проблеми забезпечення високого рівня дотримання гарантій адвокатської діяльності внаслідок проведення огляду речей і документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності, з боку представників обвинувачення, що має безпосередній вплив на реалізацію права на захист.

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон про адвокатуру), до гарантій здійснення адвокатської діяльності належить заборона огляду та вилучення документів, пов'язаних із здійсненням такої діяльності [3]. Звертаємо увагу,

що закон забороняє доступ до будь-яких документів, які лише пов'язані із здійсненням адвокатської діяльності. Вочевидь, мова йде про ті документи та комп'ютерні дані (на які поширюється статус документа відповідно до положень ст. 99 КПК України), які адвокат використовує у своїй професійній діяльності. Натомість дедалі частіше представники сторони обвинувачення реалізують доступ до речей і документів адвоката, проводять їх огляд, вилучають та використовують отримані відомості у кримінальних провадженнях, що суперечить положенням п. 4 ч. 1 ст. 23 Закону про адвокатуру.

Аналізуючи судову практику можна дійти висновку, що судді підтримують позицію обвинувачення. Наприклад, суди часто використовують позицію, яку сформулила колегія суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду (далі – АП ВАКС) в ухвалі від 06.10.2022 (справа № 991/2461/20): *«інформація, яка становить предмет адвокатської таємниці і стосується «привілейованого» каналу комунікації «адвокат-клієнт», може зазнавати втручання з боку держави у разі наявності достатніх підстав вважати, що адвокат зловживає таким привілеєм з метою вчинення злочину (чи полегшення його вчинення іншими особами) за умови дотримання відповідних процедурних гарантій»* [4]. Можна погодитися, що подекуди доступ до речей і документів адвоката може стати важливою умовою розслідування кримінальних правопорушень. Детальніше про це у зазначеній вище ухвалі колегія АП ВАКС зазначила: *«В іншому випадку адвокати, які наприклад скоїли злочин у співучасті та уклали між собою взаємні договори про надання правової допомоги, були б недосяжними для правоохоронних органів з метою притягнення їх до кримінальної відповідальності, що недопустимо в демократичному суспільстві»* [4]. До схожих висновків свого часу приходив і В. В. Заборовський, зазначаючи про правомірність проведення обшуку в офісі та житлі адвокатів, оскільки ненадання такого доступу може зробити адвокатів недосяжних закону [5, с. 153].

Дослідивши вимоги положень п. 4 ч. 1 ст. 23 Закону про адвокатуру та актуальну практику можна дійти висновку про їх невідповідність один одному. Дійсно, імперативна заборона доступу до речей і документів адвоката не відповідає принципу невідворотності покарання, водночас нехтування імперативними законодавчими приписами не відповідає принципам верховенства права та законності. Намагаючись знайти баланс між необхідністю надання високих гарантій адвокатської діяльності

та принципом невідворотності покарання, дотримання принципу законності та верховенства права вбачається за необхідне змінити сучасне правове регулювання. На наше переконання, для досягнення балансу публічного (забезпечення принципу верховенства права, надавши законні механізми доступу до речей і документів адвоката, невідворотність покарання) та приватного (врегулювання порядку доступ до речей і документів адвоката з тим, щоб як можна краще забезпечити збереження адвокатської таємниці) інтересів законодавство потребує змін.

Ми вважаємо, що окреслену проблему слід вирішити комплексно. Перш за все необхідно внести зміни до п. 4 ч. 1 ст. 23 Закону про адвокатуру, надавши право доступу до речей і документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності. Водночас зважаючи на характер інформації, доступ до якої пропонується надати, слід передбачити особливості вилучення речей і документів адвоката та їх огляду.

Для забезпечення як можна вищого ступеня захисту інтересів адвоката вважаємо за доцільне дозволити вилучення речей і документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності, лише під час обшуку (у тому числі особистого) та огляду місця події, житла чи іншого володіння особи, що має здійснюватися з обов'язковою відеофіксацією слідчої дії та за участі представника ради адвокатів. Врегулювавши порядок вилучення речей і документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності, закономірним є розроблення особливого порядку їх огляду. Розбудовуючи такий механізм слід виходити з наступних вимог, яких слід імперативно дотримуватися під час проведення слідчої дії: (1) суб'єктний склад огляду – слідчий/прокурор, адвокат, документи якого оглядаються, його представник/захисник, представник ради адвокатів; (2) фіксація огляду – хід огляду фіксується безперервним відеозаписом; (3) черговість огляду – кожна річ і документ оглядаються окремо та послідовно; (4) повернення речі/документа – після огляду окремого об'єкта він негайно повертається адвокату; (5) документування результатів огляду – за результатами огляду складається два протоколи, один з яких негайно передається адвокату з невід'ємним додатком – накопичувачем з відеозаписом огляду. Запропоновані фундаментальні принципи огляду речей і документів адвоката мають нівелювати будь-які зловживання з боку представників обвинувачення, забезпечуючи найви-

щий ступінь захисту гарантій адвокатської діяльності. На підставі розроблених принципів доцільно сформувані окремі законодавчі положення, зокрема, шляхом внесення змін до КПК України.

На наше переконання, розроблений вище механізм вилучення, огляду та повернення речей і документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності, зможе забезпечити реальний баланс публічних та приватних інтересів. Водночас варто зауважити, що запропонований нами механізм не слід розглядати як обмеження гарантій адвокатської діяльності. Практика свідчить про недотримання імперативної заборони доступу до речей і документів адвоката, внаслідок чого законодавство не визначає особливого порядку їх вилучення та огляду, що негативно впливає на забезпечення гарантій адвокатської діяльності. Натомість надання чіткого та ефективного правового регулювання цього питання надасть адвокатам додаткові гарантії їх діяльності, які спрямовані на захист від свавільного втручання правоохоронців, забезпечуючи чіткі та прозорі механізми обмеження прав у кримінальному провадженні.

На наше переконання, розроблені нами концепції відкривають широкі горизонти для подальших наукових досліджень, яких не вистачає у сфері забезпечення гарантій здійснення адвокатської діяльності.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.05.2025);
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 09.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 11.05.2025);
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 11.05.2025);
4. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 06.10.2022 р., судова справа № 991/2461/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106672984> (дата звернення: 11.05.2025);
5. Заборовський В. В. Деякі практичні проблеми реалізації гарантій адвокатської діяльності в контексті проведення обшуку відносно адвоката. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 50, том 2. С. 152–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2018_50%282%29__37 (дата звернення: 11.05.2025).

Олександр Могилевський
аспірант кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

СПОСІБ ВЧИНЕННЯ, ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, НАПРАВЛЕНИХ НА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ

У період надзвичайних викликів, які постають перед нашою державою у зв'язку зі збройною агресією з боку країни сусіда, надзвичайного значення набуває необхідність захисту свободи та національного суверенітету. Збройні Сили України забезпечують захист від зовнішніх загроз, але, на жаль, їх діяльність може ускладнюватися і внутрішніми факторами, зокрема, злочинами, направленими на перешкодження їх законній діяльності. Завдання боротьби з цими загрозами покладене на органи, що забезпечують правопорядок в країні. А вони, у свою чергу, потребують постійного покращення методик боротьби зі злочинністю.

Як зазначає О. І. Жеребко, однією з причин неефективної боротьби з окремими видами злочинів є недостатнє дослідження криміналістичного аспекту пошуково-пізнавальної діяльності, зокрема, по встановленню осіб, що вчинили злочини в умовах неочевидності. Невипадково слідчі одностайно відмічають, що наявні у їх розпорядженні методичні рекомендації мають суттєві недоліки, не вміщують у достатньому об'ємі інформацію, що необхідна для їх практичної діяльності[3, с. 65].

За словами професора В. М. Шевчука, криміналістична характеристика злочинів, будучи системою відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, що відбивають закономірні зв'язки між ними і слугують побудові й перевірці слідчих версій при розслідуванні конкретних злочинів, виступає інформаційним підґрунтям планування й організації розглядуваних тактичних операцій[7, с. 115].

Одним із найважливіших елементів криміналістичної характеристики злочину є спосіб його вчинення, оскільки він значною мірою відображає форму зовнішнього прояву діяння.

Так, на думку деяких науковців, зокрема С. М. Зав'ялова, спосіб вчинення злочину є найбільш динамічною і рухомою характеристикою, оскільки саме спосіб – безпосередня форма адаптації злочинців до соціальних умов, що змінюються[4, с. 10]. І це має особливе значення в контексті даного дослідження, оскільки категорія злочинів направлених на перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань має надзвичайну актуальність.

За твердженням М. В. Шепітька, спосіб у криміналістичному значенні є ширшим, ніж у кримінально-правовому, тому що характеризує не лише суспільно небезпечне діяння, назване у диспозиції, але й усю злочинну діяльність. При цьому, вчинення злочину може характеризуватися не одним, а комплексом способів (названих або не названих у складі злочину)[8, с. 332].

Визначаючи конкретні способи вчинення злочинів, що кваліфікуються за статтею 114–1 Кримінального кодексу України, варто взяти до уваги дослідження деяких науковців, які зазначають, що перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань може виражатися у блокуванні, перекритті та знищенні шляхів, шляхопроводів за маршрутом пересування підрозділів ЗСУ та інших військових формувань; захопленні, пошкодженні, викраденні, знищенні засобів, необхідних для виконання поставлених перед ЗСУ та іншим військовим формуванням задач; застосуванням фізичного чи психічного насильства (погрози застосування насильства чи шантажу) по відношенню до військовослужбовців задля перешкоджання виконання останніми поставлених задач; невиконання необхідних дій, які залежать від суб'єкта, якщо внаслідок такого невиконання створюються перешкоди законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань; застосування підкупу чи використання обману задля припинення чи недопущення здійснення військовослужбовцями законної діяльності в особливий період; унеможливлення застосування військовослужбовцями сил та засобів ведення бою шляхом створення загрози для життя інших осіб або спричинення тяжких наслідків їх здоров'ю, або знищення чи пошкодження їх майна[5, с. 56].

Також способи вчинення злочинів, що розглядаються, варто кваліфікувати за двома видами: інтелектуальний та фізичний[5, с. 56]. У контексті даної доповіді увага буде зосереджена саме на фізичних способах вчиненні даної категорії злочинів, а конкретно на діяннях, направлених на знищення, або пошкодження майна, що належить, або перебуває

в користуванні представників Збройних Сил України та інших військових формувань та використовується для здійснення їх законної діяльності.

Надзвичайного поширення останнім часом набули випадки вчинення злочинів шляхом підпалів транспортних засобів, що належать, або перебувають у користуванні військовослужбовців. Зазвичай ці злочини вчиняються за типовим алгоритмом: злочинцю у соцмережах, або месенджерах надходять повідомлення від невстановлених осіб з пропозицією отримання фінансової вигоди у обмін на вчинення підпалів транспортних засобів, або іншого майна військовослужбовців. Зловмисники, керуючись корисливим мотивом приймають такі пропозиції і, слідуючи вказівкам скоюють злочинні діяння. Часто такими виконавцями стають неповнолітні, що тільки надає значення необхідності звернення особливої уваги до подібних випадків.

Вбачається доцільним звернути увагу на більш конкретні способи пошкодження, або знищення майна військовослужбовців. Загалом вони можуть вчинятися двома головними шляхами: підпалом, або вибухом.

М. Ю. Бузинарський, зазначає, що за способами вчинення підпали можна поділити умовно на п'ять основних груп. До першої групи вчений відніс підпали, що здійснюються без спеціальної підготовки. Підпали другої групи характеризуються застосуванням допоміжних горючих матеріалів чи речовин, зібраних на місці підпалу або принесених із собою. Підпали третьої групи вчиняються з використанням спеціальних, заздалегідь приготовлених запальних пристроїв, розрахованих на маскування злочинних. Підпали четвертої групи вчиняються шляхом спеціального створення умов для виникнення пожежі, що імітують необережність або ненавмисне порушення правил пожежної безпеки. До п'ятої групи належать підпали, учинені такими способами та за таких умов, що характерні для всіх або для частини зазначених вище груп підпалів[1, с. 7–9].

Щодо вибухів, то варто звернути увагу на дослідження А. П. Чиж, яка у своїй монографії зазначає, що вони можуть бути фізичної та хімічної природи. Фізичні вибухи полягають у швидкому переході речовини в пароподібний стан при нагріванні ззовні, потужному іскровому розряді, змішанні двох рідин при великій різниці температур (наприклад, при попаданні води в розплавлений метал). Фізичні вибухи умисного характеру досить рідкісні, частіше зустрічаються нещасні випадки або необережні вибухи, що спричиняють тяжкі наслідки[6, с. 52].

Для прикладу можна розглянути справу в кримінальному провадженні, що перебувало на розгляді Дніпровського районного суду Дніпропетровської області. За матеріалами справи, на початку вересня 2024 року не встановлена під час досудового розслідування особа, з допомогою месенджера запропонувала неповнолітньому обвинуваченому заробіток шляхом підпалів військових транспортних засобів, на що останній погодився.

04 вересня 2024 року, обвинувачений, діючи з умислом, спрямованим на перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період, з корисливих мотивів, виявив автомобіль, який мав явні візуальні ознаки належності до військового автомобіля (позначки у вигляді сірого «хреста» на внутрішніх сторонах скла по периметру автомобіля). Продовжуючи реалізовувати свій злочинний намір, обвинувачений, застосувавши заздалегідь підготовлену для підпалу пластикову ємність із горючою (легкозаймистою) рідиною, облив нею лобове скло та капот автомобіля, який використовується у діяльності Сил оборони України, та підпалив його, викликавши тим самим його займання. При цьому обвинувачений здійснював відеозапис підпалу автомобіля на власний мобільний телефон. У подальшому з метою звітування та одержання винагороди, вказаний відеозапис підпалу обвинувачений переслав замовнику через месенджер[2].

Для кваліфікації за ст. 114–1, знищення, або пошкодження має відбуватися саме щодо майна, яке належить, або перебуває у користуванні військовослужбовця. Це яскраво видно у справі, наведеній для прикладу, адже підпал здійснювався саме щодо автомобіля який мав явні візуальні ознаки щодо належності до військового (позначки у вигляді сірого «хреста» на внутрішніх сторонах скла по периметру транспортного засобу).

Таким чином, спосіб вчинення злочину безсумнівно є ключовим елементом криміналістичної характеристики злочину. Відомості про нього використовуються для встановлення типових слідів злочину, обстановки злочину та характеристики особи злочинця і потерпілого. У випадку розслідування злочинів, направлених на перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, визначення способу вчинення може допомогти у визначенні категорії злочинів, які мають схожу характеристику, але не мають на меті перешкодити діяльності військовослужбовців, що, в свою чергу, може мати позитивний результат у практиці розслідування злочинів.

Література:

1. Бузинарський М. Ю. Способи вчинення умисного знищення майна шляхом підпалу з метою приховання інших злочинів. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична. 2009. №3. С. 7–9.
2. Дніпропетровський районний суд Дніпропетровської області, 14 лют. 2025, 175/19439/24(Україна). Дата звернення 25 трав. 2025. [Онлайн]. Доступно: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125392013>.
3. Жеребко О. І. Значення криміналістичної характеристики в розслідуванні злочинів. Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2019. – 312 с.
4. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину і сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / С. М. Зав'ялов. – К., 2005. – 21 с.
5. Олейніков Д. О. Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 114–1 КК України // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 54–58.
6. Чиж А. П. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Гусевої. Харків : Факт, 2023. 228 с.
7. Шевчук В. М. Криміналістична характеристика злочинів як інформаційна основа побудови тактичних операцій. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матеріали VI Міжнародного круглого столу (24 трав. 2018 р., м. Одеса) / відп. за вип.: В. В. Тіщенко, О. П. Вашук, Д. В. Ніконович ; НУ «ОЮА». – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 128 с.
8. Шепітько М. В. Спосіб вчинення злочину як ознака складу злочинів проти правосуддя / М. В. Шепітько // Форум права. – 2015. – №4. – С. 330–335 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_57.pdf.

Вероніка Музика

*студентка Харківського національного медичного університету,
м.Харків, Україна.*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕНТОМОЛОГІЧНИХ МАРКЕРІВ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРВИННОГО МІСЦЯ ПОХОВАННЯ

Судово-медична експертиза є важливим інструментом для встановлення обставин смерті, зокрема часу, місця та причин. Однією з важ-

ливих її складових є аналіз стану тіла за допомогою ентомологічних маркерів.

Ентомологічні маркери – це біологічні показники, які використовуються в судовій ентомології, екології та епідеміології для аналізу взаємодії комах із середовищем або органічними матеріалами. [Джерело 1] Вони відіграють важливу роль у випадках, коли тіло було переміщено після смерті, оскільки комахи, які колонізують останки, тісно пов'язані з екологічними умовами місця поховання. Видовий склад комах, стадії їхнього розвитку та хімічні сліди можуть надати цінну інформацію про місце первинного поховання, що має вирішальне значення для реконструкції подій у кримінальних справах. [4]

Мета: проаналізувати видовий склад комах, особливості їхнього життєвого циклу та залишків, що асоціюються з певним середовищем, на трупі для встановлення первинного місця поховання.

Перші ентомологічні дослідження проводилися в Китаї в XIII столітті. У криміналістичному контексті їх описано в трактаті **Сунь Ци «Xi Yuan Ji Lu» (西苑記錄)**. У ньому розповідається, як слідчий використав поведінку мух, що збиралися на слідах крові на знарядді вбивства, для визначення винного. [2]

Протягом століть методи ентомології розвинулися в окрему галузь судово-медичної експертизи, що забезпечує високу точність у розслідуванні кримінальних злочинів.

Зазвичай комахи з'являються на останках уже в перші дні, проте залежно від їхнього стану, вони проходять різні стадії метаморфозу. Спочатку з'являються мухи, які відкладають яйця або личинки на тканини, що розкладаються. Найпоширенішими є мухи родин **Calliphoridae** (падальні мухи) та **Sarcophagidae** (м'ясні мухи). [4]

Стадії розвитку даних представників допомагають визначити час смерті. Виділяють 5 основних стадій метаморфозу на трупі:

1. Стадія свіжого тіла (0–3 дні)

Маркери: мухи **Calliphoridae**, **Sarcophagidae**. [4,7]

Зовнішній вигляд: **Calliphoridae**, або мухи-дзвіниці, мають металевий синьо-зелений або бронзовий відтінок; яйця – білі, видовжені, 0,5–1,5 мм.

Локалізація: яйця в природних отворах, таких як ніс, рот, очі або ранах.

Sarcophagidae – сіруваті, з темними смугами на грудному відділі, відкладають живі личинки блідо-жовтого кольору, іноді з сірим відтінком, які відразу починають живитися органічними рештками. [4,7]

2. Стадія здуття (3–10 днів)

Маркери: личинки мух, що активно живляться тканинами. [4,7]

Найбільш активними є **Lucilia sericata** (зелена муха-дзвінець) – одна з перших колонізує труп і допомагає визначити час смерті. Репродуктивний цикл цього виду від моменту відкладання яєць до утворення личинки триває від 4 до 7 днів, після чого личинка окуклюється (3–7 днів), а з пупарію виходить доросла муха, яка стає статевозрілою вже через 40 днів. Загальний цикл розвитку від яйця до дорослої особини займає від 10 до 21 дня залежно від температури та умов середовища. [4,7]

Після личинок мух, які активно розкладають м'які тканини, на останках з'являються жуки-некрофаги. [Дже3] **Виділяють 4 основні групи:**

Жуки-мертвоїди (Silphidae): **Thanatophilus sinuatus** (мертвоїд гостроплечий), **Necrophorus spp.** (жуки-могильники).

Жуки-шкіроїди (Dermestidae): **Dermestes spp.**, **Anthrenus verbasci** – їхні личинки розщеплюють **кератин**, тому вони живляться сухою шкірою, волоссям і сухожиллями.

Жуки-скритники (Trogidae): **Trox sabulosus** живиться залишками сухої шкіри та волоссям.

Жуки-костоїди (Cleridae) – це сімейство жуків **Necrobia**, що свідчать про завершення розкладання. [3, 4, 7]

3. Стадія активного розкладання (10–20 днів)

Маркери: домінують **личинки мух і жуки (Dermestidae)**, що живляться сухими тканинами. [7]

Представники: **Dermestes ater** (шкіроїд чорний); **Anthrenus verbasci** (шкіроїд коров'яковий); **Thanatophilus sinuatus** (мертвоїд гостроплечий); **Necrophorus vespillo** (могильник звичайний). [7]

4. Стадія пізнього розкладання (20–50 днів)

Маркери: жуки (Dermestidae, Cleridae) та кліщі. [Джерело 3]

Представники: **Dermestes maculatus**; **Necrobia ruficollis**; **Necrobia rufipes**; **Necrobia violacea**. [3]

5. Стадія скелетизації (місяці)

Маркери: залишки лялечок, порожні кокони мух, екзоскелети жуків, що можуть зберігатися в ґрунті чи на одязі. [4, 7]

Представники: **Trox sabulosus** (трокс піщаний); **Omorgus erichsonii**. [4, 7]

Ентомологічні маркери допомагають встановити місце первинного поховання через:

Видовий склад: різні види комах характерні для різних середовищ. Наприклад, на відкритих сонячних місцевостях поширені *Calliphora vomitoria* та *Lucilia sericata*, у лісистих зонах – *Phormia regina* та жуки *Silphidae*, у закритих приміщеннях це жуки *Dermestidae*. [4, 5, 7]

Якщо тіло переміщено, комахи, характерні для первинного місця, можуть залишатися на тілі чи одязі. Тоді, якщо **стадія розвитку не відповідає умовам місця виявлення** (наприклад, личинки мух, що потребують сонця, знайдені в тілі в печері), **це вказує на переміщення** [Джерело 5, 6]. Аналіз ґрунту на присутність органічних залишків (жири, білки від розкладання) і комах, також допомагає визначити, чи перебувало тіло в цьому місці спочатку. [5, 6]

Сезонні та кліматичні умови: деякі види комах активні лише в певні пори року (наприклад влітку), а ще їхній розвиток залежить від температури та вологості, що дає змогу зіставити їхній вік із умовами середовища. [Джерело 7] Варто зазначити, що на пізніх стадіях розкладання маркери можуть бути менш інформативними через деградацію.

До основних методів ентомологічного дослідження належать:

Польові методи: спостереження за популяцією комах, характеристики умов середовища, збір комах за допомогою пасток.[5]

Лабораторні методи: морфологічний аналіз під мікроскопом, генетичний аналіз для встановлення виду комах, молекулярні аналізи (наприклад, ДНК-баркодинг).[8]

Аналітичні методи: геопросторовий аналіз комах, вивчення ареалу, міграції видів через цифрові карти та прогнозування екологічних змін. [8]

Прикладна ентомологія: інтеграція знань про комах у різні галузі, зокрема в судово-медичну ентомологію, де стадія розвитку комах, знайденої на тілі, може допомогти у встановленні часу смерті. [8]

Отже, Ентомологічні маркери, зокрема видовий склад комах, їхні стадії розвитку та залишки в ґрунті, є цінними інструментами для визначення місця первинного поховання. Вони дають змогу встановити, чи було тіло переміщено, і вказати на характеристики первинного середовища (ліс, поле, приміщення тощо). Для точних висновків необхідний ретельний збір зразків, аналіз видів, облік кліматичних і екологічних умов та зіставлення з іншими доказами (грунт, стан тіла).

Література:

1. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F

2. <https://ua.thpanorama.com/articles/biologa/entomologa-forense-historia-qu-estudia-e-importancia.html>
3. bioone.org/journals/journal-of-medical-entomology/volume-52/issue-5/tjv106/A-Biological-and-Procedural-Review-of-Forensically-Significant-Dermestes-Species/10.1093/jme/tjv106.full
4. Anderson, G. S. (2011). «Insect succession on carrion and its relationship to determining time of death.» Journal of Forensic Sciences.
5. Amendt, J., et al. (2007). «Best practice in forensic entomology – standards and guidelines.» Forensic Science International.
6. Amendt, J., et al. (2004). «Forensic entomology: applications and perspectives.» Forensic Science International.
7. Anderson, G. S. (2010). «Factors that influence insect succession on carrion.» Insect Succession on Carrion.
8. <https://spsp.ua/metody-oglyadu-ta-ekspertyzy-pid-chas-entomologichnogo-doslidzhennya/>

Марія Пасат

*студентка 4 курсу 12 групи факультету юстиції,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

МОЖЛИВОСТІ БІОМЕТРИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах повномасштабної війни в Україні зростають масштаб і складність воєнних злочинів, зокрема масових убивств, катувань, викрадення людей та інших тяжких злочинів. Для ефективного розслідування таких правопорушень необхідно застосовувати сучасні криміналістичні технології, зокрема методи біометричної ідентифікації. Біометричні системи, що розпізнають особу за унікальними фізичними або поведінковими ознаками (відбитки пальців, обличчя, ДНК тощо), вже давно довели свою ефективність у боротьбі зі злочинністю та пошуку зниклих безвісти. Водночас війна викликає нові виклики: масова загибель населення, необхідність ідентифікації тіл загиблих, виявлення воєнних злочинців серед великої кількості учасників бойових дій, що стимулює впровадження інноваційних біометричних технологій.

Біометричні системи ґрунтуються на автоматичному розпізнаванні людини за характеристиками, що є майже унікальними для кожної особи: відбитки пальців, малюнок райдужної оболонки ока, геометрія обличчя, голос, ДНК (геномні профілі) тощо. У розслідуванні тяжких злочинів найчастіше застосовують: (1) автоматизовані системи розпізнавання обличчя з аналізом цифрових зображень, (2) дактилоскопічні бази (відбитки пальців), (3) ДНК-аналіз тіл і зразків, (4) сканування райдужки ока тощо. Наприклад, Департамент внутрішніх справ США в 2024 році опублікував доповідь, де відзначено, що біометрія є «важливим, а часто й критичним» інструментом для національних правоохоронних органів: з її допомогою знаходять зниклих дітей, борються з торгівлею людьми і проводять розслідування тяжких злочинів [1, с. 2]. Проте при цьому визнається, що збір біометричних даних завжди порушує питання приватності та прав людини, що зумовлює потребу у використанні відповідних «запобіжників» та процедур захисту цих даних.

Під час війни в Україні вже продемонстровано широкий спектр використання біометричних технологій. Зокрема, із початку повномасштабного вторгнення українська влада використовувала систему розпізнавання обличчя *Clearview AI* (база даних з приблизно 30 млрд зображень) для ідентифікації агресорів та жертв. За повідомленнями ЗМІ, щодня завантажуючи фото російських солдатів, українські співробітники правоохоронних органів отримували миттєві зв'язки з іменами, місцем проживання та профілями в соцмережах правопорушників. Наприклад, за даними журналу *Time*, за перші 20 місяців війни понад 1 500 українських посадовців з 18 державних установ скористалися *Clearview* для пошуку, ідентифікувавши понад 230 000 російських солдат і чиновників, що брали участь у вторгненні [2]. Також ця технологія допомогла виявляти диверсантів на блокпостах, знаходити осіб без документів, затримувати проросійських бойовиків і навіть знаходити викрадених дітей.

Крім систем розпізнавання облич, для ідентифікації жертв війни активно використовують *ДНК-технології*. На передових позиціях та в зоні бойових дій розгорнуто мобільні лабораторії для швидкого отримання ДНК-профілів. Наприклад, за підтримки ООН та Японії Національна поліція у травні 2024 року отримала мобільні ДНК-лабораторії та криміналістичні вантажівки для роботи безпосередньо на місцях масових поховань, за допомогою яких досліджуються тіла у Київській, Харківській, Чернігівській та Донецькій областях з метою отримання

ДНК та відбитків пальців для ідентифікації загиблих [3]. Подібні мобільні криміналістичні комплекси дозволяють проводити первинний аналіз доказів на місці злочинів, що критично важливо для швидкого їх збору та передачі до Міжнародного кримінального суду.

В Україні також створено *Національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян*, до якої включено цифрові відбитки пальців та зображення облич з паспорта. Ця система функціонує на підставі Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [4]. У лютому 2024 року до цієї системи було долучено нові держоргани: зокрема, Бюро економічної безпеки отримало доступ до бази відцифрованих облич і відбитків пальців громадян [5]. Тобто, Україна активно інтегрує вже наявні реєстри з відбитками та фото для потреб розслідування, що дозволяє значно швидше працювати з доказовою базою.

Для порівняння зазначимо, що в США та ЄС біометричні технології давно й широко застосовуються правоохоронцями. У США на федеральному та місцевому рівнях функціонують системи IAFIS та CODIS (для відбитків пальців і ДНК), а також новітні бази даних облич (наприклад, FBI Next Generation Identification). В Європейському Союзі загальне регулювання захисту даних визначає біометричні дані як «спеціальні» й вимагає чіткої згоди на їх обробку. ЄС також розробило Акт про штучний інтелект, що передбачає суворий контроль над системами розпізнавання облич для забезпечення прав людини [6]. У Ізраїлі впроваджують нові норми, які дозволяють поліції встановлювати камери з функціями розпізнавання облич у громадських місцях і обмежують термін зберігання відбитків у державних базах [7]. В Індії велике значення має національний реєстр Aadhaar. Наприклад, новий телекомунікаційний закон Індії 2023 р. зобов'язує оператора зв'язку ідентифікувати абонента за «верифікованою біометричною ідентифікацією», що викликало дискусії про контроль держави над особистими даними [8, с. 16]. Таким чином, світовий досвід свідчить про широке використання біометрії в правоохоронній діяльності, але також демонструє потребу у певних обмеженнях та правовому регулюванні, аби забезпечити захист прав та свобод громадян.

Водночас застосування біометрії в умовах війни зумовлює суттєві ризики обмеження прав людини. Зокрема, використання систем розпіз-

навання обличчя може призвести до фактичного масового стеження – «руйнування будь-якого концепту приватності» у публічному просторі. Тюрк В. відзначає, що без жорсткого контролю технологій розпізнавання обличчя, вона може використовуватися не лише для пошуку злочинців, а й для переслідування інакомислячих, вибіркового стеження за певними етнічними чи політичними групами, що становить загрозу основам демократії [9, с. 12]. Низка систем розпізнавання, включно з Clearview AI, піддавалися критиці за невідповідність європейським стандартам GDPR (відсутність правової основи збору даних, недостатня прозорість, тривале зберігання даних) [9, с. 14]. Тому в умовах воєнного стану особливо важливо забезпечити прозорість, підзвітність та правову базу для всіх технологій: міжнародні стандарти можуть стати орієнтиром і для України.

В Україні існуюча законодавча база також потребує удосконалення. Наприклад, Закон України «Про Національну поліцію» вже передбачає в ст. 26 право поліції збирати біометричні дані (зразки ДНК, відбитки пальців тощо) для формування відповідних баз [10]. Однак Закон України «Про захист персональних даних» прямо не розрізняє звичайні та глибоко персональні (біометричні, генетичні) дані [11]. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні пропонує розробити сучасне регулювання для нових технологій, але законодавство відстає: наприклад, у чинному законодавстві не прописано штрафи за порушення строків зберігання біометрії й немає ефективного нагляду за такими системами [12]. Ураховуючи міжнародний досвід, можна запропонувати внести до Кримінального процесуального кодексу України положення про використання біометрії виключно у межах кримінального провадження та запровадити строкове зберігання зібраних даних, а також посилити роль судового контролю при доступі до таких технологій.

Отже, біометричні технології стали для України не просто інструментом досудового розслідування, а справжнім проривом у сфері кримінального правосуддя в умовах війни. Завдяки розпізнаванню обличчя, аналізу ДНК та використанню мобільних лабораторій вдалося оперативно ідентифікувати тисячі загиблих, задокументувати воєнні злочини та встановити причетних до них осіб. Міжнародний досвід переконливо демонструє, що біометрія – це ефективний інструмент правопорядку, але лише за умови її підзвітності й правової урегульованості. Біометрія в умовах війни – це шанс для правосуддя, але й виклик для права. І лише

за умови впровадження чітких правил, контролю з боку суду та громадськості й орієнтації на міжнародні стандарти можна гарантувати, що ця технологія служитиме справедливості, а не репресіям.

Література:

1. Biometric technology report: submitted in fulfillment of Section 13(e) of Executive Order on Advancing Effective, Accountable Policing and Criminal Justice Practices to Enhance Public Trust and Public Safety. U. S. Department of Homeland Security, U. S. Department of Justice, White House Office of Science and Technology Policy. Washington, D. C. 2024. 137 p. URL: <https://www.dhs.gov/publication/biometric-technology-report> (date of access: 18.05.2025).
2. Bergengruen V. Ukraine's 'Secret Weapon' Is a Controversial Tech Company. *Time*. URL: <https://time.com/6334176/ukraine-clearview-ai-russia/> (date of access: 18.05.2025).
3. Shandra A. Mobile forensic lab from Netherlands boosts Ukraine war crimes investigations. *Euromaidan Press*. URL: <https://euromaidanpress.com/2025/02/12/netherlands-helps-ukraine-track-war-criminals-with-advanced-mobile-laboratory/> (date of access: 18.05.2025).
4. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI : станом на 15 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text> (дата звернення: 18.05.2025).
5. Про затвердження Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства : Постанова Каб. Міністрів України від 27.12.2017 № 1073 : станом на 15 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2017-п#Text> (дата звернення: 18.05.2025).
6. The AI Act: Act of 01.08.2024 no. Regulation (EU) 2024/1689. URL: <https://artificialintelligenceact.eu/the-act/> (date of access: 18.05.2025).
7. Sharon A. Israel data protection laws of the world. *DLA PIPER*. URL: <https://www.dlapiperdataprotection.com/?t=collection-and-processing&c=IL> (date of access: 18.05.2025).
8. Sondhi P., Pachisia A. User verification on the internet: balancing anonymity, security and innovation. *Ikigai Law. All rights reserved*. 2024. P. 44. URL: <https://www.ikigailaw.com/storage/writings/600/q4xyjoaa.3q2.pdf> (date of access: 18.05.2025).
9. Mysyshyn O. S. Advanced Technologies in the War in Ukraine: Risks for Democracy and Human Rights. *GMFUS*. 2024. P. 26. URL: <https://www.gmfus.org/news/advanced-technologies-war-ukraine-risks-democracy-and-human-rights> (date of access: 18.05.2025).

10. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 №580-VIII : станом на 16 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

11. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 №2297-VI : станом на 18 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

12. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 02.12.2020 №1556-р : станом на 29 груд. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

Єкатерина Полежаєва

*студентка 4 курсу 1 групи факультету права та економічної безпеки,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ПРИ ВІДСУТНОСТІ ТРУПА

Процес організації розслідування умисних вбивств без виявлення тіла потерпілого є складним та водночас малодослідженим у криміналістиці. Відсутність тіла унеможлиблює використання цілої низки методів доказування, що іноді ставить під сумнів сам факт наявності кримінальної події. Це, у свою чергу, суттєво ускладнює процес розслідування та впливає на ефективність притягнення винних до відповідальності.

Науково-методичні рекомендації розслідувань зазначеної категорії кримінальних правопорушень на сьогодні залишаються недостатньо розробленими, відсутні чіткі алгоритми дій слідчого у подібних ситуаціях. Крім того, при обґрунтованій підозрі у вчиненні вбивства, відсутність тіла потерпілого ставить перед правоохоронними органами складне завдання – організувати розслідування таким чином, щоб за відсутності ключового елемента криміналістичної характеристики, досягти повного, всебічного і неупередженого встановлення усіх обставин кримінального правопорушення.

Враховуючи зазначене, дослідження питань організації розслідування умисних вбивств без виявлення трупа набуває особливої актуальності. Воно має на меті сприяти формуванню цілісної методики, заповнити

існуючі прогалини у наукових емпіричних дослідженнях, що дозволить забезпечити ефективність розслідування кримінальних правопорушень за такої складної слідчої ситуації.

Криміналістична характеристика вбивств за відсутності трупа включає такі елементи як спосіб вчинення вбивства, час та місце вчинення вбивства, спосіб приховування, сукупність типових слідів, особу потерпілого та особу правопорушника (злочинця) [1, с.11–12].

Відсутність трупа є однієї із найскладніших слідчих ситуацій при розслідування вбивств, насамперед це зумовлено тим, що відсутня інформація щодо всіх елементів криміналістичної характеристики.

Першим кроком організації розслідування є аналіз слідчої ситуації. Оскільки інформація щодо вбивства потерпілого відсутня, висуваються різні слідчі версії щодо обставин, які можуть мати місце, а саме: особа потерпілого вбита або особа потерпілого жива. У разі висунення типової версії, що особа потерпілого мертва, органи досудового розслідування мають перевірити також загальні версії: має місце вбивство, самогубство, нещасний випадок або ж природня смерть. У другому випадку слід встановити, чи з власної волі особа зникла, наприклад через сварку, погрози, чи то особа самостійно інсценувала вбивство; або ж має місце викрадення, ув'язнення, або ж втрата пам'яті чи свідомості [1, с. 13].

З огляду на те, що підставою для відкриття кримінального провадження і початку розслідування є заява про зникнення особи, першочерговою слідчою (розшуковою) дією у розслідуванні вбивств за відсутності трупа, є допит безпосередньо заявника, або свідків, що надали дані про зникнення потерпілого. Під час допиту мають бути з'ясована інформація щодо різних обставин життя потерпілого: розпорядок дня, куди особа вирушила і мала прийти, стан здоров'я, чи є хронічні захворювання, які можуть бути мотиви для вбивства. Також слід встановити, які особисті речі та цінності були присутні у потерпілого. Метою допиту виступає отримання даних про зниклу особу, в тому числі стосунки із друзями, на роботі, в сім'ї, наявність ворогів. Під час допиту заявника слідчий звертає увагу на наявність розбіжностей або протиріч у його показаннях. В окремих випадках, допит може виявити непрямі докази, які можуть проявлятися у зміні поведінки заявника, свідка, або підозрюваного до, під час та після допиту. Дані, отримані під час допиту, дають змогу слідчому висунути версії щодо особи вбивці, місця події та визначити напрями розслідування. Нерідко, у даній категорії кримінальних

правопорушень, правопорушником є особа, яка знаходиться в тісних стосунках із жертвою [2, с. 847] або володіє певною інформацією, однак через різні причини, навмисно приховує її від слідчого.

Однією з ключових слідчих дій на початковому етапі розслідування слід виокремити також огляд місця події. Саме він дозволяє зафіксувати первинні сліди кримінальної події, оцінити обстановку, виявити речові докази, які можуть свідчити про насильницький характер зникнення особи. У ситуації, коли місце знаходження трупа невідомо, огляд буде проводитися за місцем проживання потерпілого, останнім місцем перебування, місцем роботи тощо. Під час огляду місця події, можуть бути виявлені негативні обставини, що будуть суперечити показанням заявника. Наприклад, коли за заявою родича, потерпілий безвісті зник, а у місці проживання потерпілого, був здійснений ремонт, особливо якщо в цьому не було потреби або у не доречний для цього час. Тут слід зауважити, що саме сліди, залишені на місці події, мають найбільшу кількість кореляційних зв'язків з іншими елементами криміналістичної характеристики, адже саме за слідами ми можемо встановити особу правопорушника (злочинця) і потерпілого, знаряддя і спосіб вчинення злочину, місце приховування трупа. Результати огляд мають надзвичайне значення для формування початкових слідчих версій і подальшої тактики розслідування, особливо коли має місце дефіцит доказової бази, а саме відсутність тіла потерпілого [3, с.78–80].

Особливу роль у розслідуванні вбивства без виявлення тіла відіграють експертизи, які допомагають встановити факт наявності кримінальної події, обставини вчинення, місце або спосіб. Залежно від конкретної ситуації, від знайдених слідів, призначають широкий спектр експертиз. Найбільш релевантними видами експертиз виокремлюють наступні. Трасологічну експертизу для дослідження слідів, залишених на місці події такі як сліди взуття, волочиння; дактилоскопічну – дає можливість встановити факт перебування конкретної особи на місці події; біологічну експертизу – спрямована на виявлення та ідентифікацію слідів біологічного походження [4, с. 298].

У процесі розслідування слідчий повинен скласти план розшуку трупа, враховуючи можливі місця приховання, скласти реєстраційну картку особи, яка зникла, зробити запити у відділі національної поліції про можливе виявлення невпізаного трупа, у лікувальні заклади, дитбудинки або будинки для інвалідів та осіб похилого віку.

Після встановлення місцезнаходження трупа потерпілого розслідування здійснюється так, як при розслідуванні вбивств при наявності трупа. Якщо в результаті розслідування встановлено ознаки причетності конкретної особи до вбивства потерпілого, наступним завданням слідчого буде викриття підозрюваного і встановлення місцезнаходження трупа потерпілого або його частин [5].

Яскравим прикладом неефективної організації розслідування вбивства при відсутності тіла потерпілого є справа «Гонгадзе проти України» [6]. Зникнення політичного журналіста, Георгія Гонгадзе, супроводжувалось численними ознаками, що свідчили про можливе насильницьке викрадення та вбивство. Напередодні зникнення потерпілий неодноразово повідомляв про погрози та переслідування його родини та близького оточення. На момент відкриття кримінального провадження за фактом умисного вбивства тіла потерпілого не було виявлено, що визначає досліджувану нами слідчу ситуацію. Зокрема, Європейський Суд з прав людини у своєму рішенні констатував, що державні органи не здійснили належного та оперативного розслідування зникнення особи, не організували ефективного пошуку потерпілого. Ці висновки видаються слідком обґрунтованими, з огляду на те, що, проміжок часу між поданням заяви про зникнення журналіста та ідентифікацією знайденого тіла як Георгія Гонгадзе становив майже чотири місяці. Отже, ця справа чітко демонструє, що відсутність тіла не повинна зупиняти або уповільнювати розслідування, а навпаки – вимагає більш оперативних та професійних слідчих дій. Водночас, вона виявила глибокі системні проблеми в організації розслідувань такого типу, зокрема відсутність чітких процесуальних алгоритмів, координації між органами досудового розслідування та гарантій належного реагування держави на зникнення людини за підозрілих обставин.

Підсумовуючи, слід зазначити, що організація розслідування вбивств без виявлення трупа потерпілого є однією із найскладніших у досудовому розслідуванні та потребує чіткої взаємодії між слідчими, оперативними підрозділами та експертними установами.

Література:

1. Булулуков О. Ю. Булулуков О. Ю. Методика розслідування вбивств при відсутності трупа: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 1997. 24 с.

2. Криміналістика : підручник / [В. М . Шевчук, В. А . Журавель, В. Ю . Шепітько та ін.] ; за ред. В. М . Шевчука ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 1008 с.

3. Борисенко І. В. Методика розслідування вбивств із розчленуванням трупа: монографія. Харків: Право, 2021. 720 с.

4. Криміналістика: підручник у 2-х т. Т. 2 / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 328 с.

5. Волобуєв А. Ф., Степанюк Р. Л., Малярова О. В. Криміналістика. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/424-kriminalstika-volobuv-af.html> (дата звернення: 23.05. 2025), 2018.

6. Справа «Гонгадзе проти України»: Рішення ЄСПЛ від 08.11.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420#Text (дата звернення: 23.05. 2025).

Дарія Полосенко

*студентка 4 курсу 3 групи факультету адвокатури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБРОЇ, ВИГОТОВЛЕНОЇ ЗА ДОПОМОГОЮ 3D-ПРИНТЕРА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасний світ стрімко змінюється завдяки технологічному прогресу, і 3D-друк, або адитивні технології, є яскравим тому прикладом. Раніше ця технологія переважно використовувалася виробниками для створення прототипів, однак сьогодні, із значним зниженням цін на 3D-принтери та матеріали, звичайні громадяни можуть самостійно виготовляти вогнепальну зброю безпосередньо вдома. Ця нова реальність, хоч і відкриває певні технологічні можливості, водночас створює серйозні виклики для правоохоронних органів, які контролюють обіг зброї.

Першим публічним проявом цієї загрози став однозарядний пістолет «Liberator», створений у США в 2013 році. Його особливістю була майже повна відсутність металевих деталей. Після оприлюднення відео з демонстрацією «Liberator», файли з його 3D-моделлю стали вільно доступними в інтернеті, що викликало значний резонанс. Попри спроби видалення, ці файли продовжили поширюватись в мережі, а згодом з'явилися складніші та надійніші моделі 3D-друкованої зброї, підтверджуючи еволюцію цієї технології у збройній сфері [1].

Зростання доступності 3D-друкованої зброї викликає обґрунтоване занепокоєння серед правоохоронних органів у всьому світі. Відсутність чіткого правового регулювання виробництва такої зброї та її компонентів значно ускладнює їхню ідентифікацію, відстеження та контроль. Спочатку, щоб ідентифікувати зброю, виготовлену таким методом, вчені почали використовувати метод «відбитка пальця» принтера. Унікальні мікроскопічні нерівності, що утворюються на кожному шарі надрукованого виробу під час процесу 3D-друку, а також ледь помітні візерунки заповнення, зумовлені особливостями моделі принтера, матеріалу, розміру сопла та іншими факторами, є своєрідним унікальним ідентифікатором кожного окремого пристрою. Даний метод, аналогічний ідентифікації джерела друкованих документів, відкривав перспективи для відстеження походження 3D-друкованих виробів. Проте, справжнім проривом у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із 3D-друкованою зброєю, стало застосування мікрокомп'ютерної томографії. Цей метод дозволяє отримати детальні 3D-зображення внутрішньої структури об'єкта без його руйнування [2].

Початок активної та успішної ідентифікації 3D-друкованої зброї правоохоронними органами у Великій Британії стався у січні 2022 року. Оперативна група отримала інформацію про мешканця, який придбав через інтернет вогнепальну зброю, що стріляє холостими патронами. Під час обшуку за цією адресою, в одному із приміщень було виявлено кілька одиниць вогнепальної зброї. Особливу увагу привернули дві одиниці, що візуально відрізнялися від звичайної зброї – вони були виготовлені з пластику або надруковані на 3D-принтері. Ці пістолет-кулемети чорного кольору мали металеві деталі, а їхні стволи не були заблоковані. Зовнішня схожість цих одиниць зі справжньою бойовою зброєю стала підставою для їхнього вилучення та подальшого ретельного дослідження.

Первинний огляд вилученої зброї спеціалізованим відділом підтвердив, що одна з одиниць є 3D-друкованою зброєю, ідентифікованою як модель «FGC-9 МКП». Ця модель виявилася вогнепальною зброєю, здатна стріляти боєприпасами калібру 9 мм Luger, специфікації для друку якої були розміщені на одному з американських веб-сайтів. FGC-9 – це напівавтоматичний карабін, розроблений як саморобна зброя, для виготовлення якої потрібні були лише певні 3D-друковані компоненти та загальнодоступні металеві деталі. Друга виявлена одиниця зброї по-

передньо була ідентифікована як страйкбольна, але для остаточного підтвердження знадобилася експертна оцінка [3].

Під час обшуку також було виявлено 3D-принтер з інструкцією та файлами компонентів карабіна FGC-9. Підозрюваний підтвердив належність зброї, пояснюючи інтересом до її виготовлення. Його було заарештовано, а надруковану зброю направлено на дослідження (мікро-КТ та тестові стрільби).

Цей випадок став переломним моментом для правоохоронних органів у Великій Британії. Оскільки навіть досвідчені співробітники на місці події та фахівці зі зброї не змогли одразу однозначно ідентифікувати природу вилучених зразків, стало очевидним, що традиційні методи огляду можуть бути недостатніми. Звичайна процедура розбирання зброї для внутрішнього огляду могла призвести до пошкодження нестандартних 3D-друкованих компонентів. Саме в цій ситуації мікро-КТ виявилася надзвичайно цінною, дозволивши отримати детальне неруйнівне зображення внутрішньої будови обох зразків зброї, розкриваючи їхню гібридну конструкцію, що поєднувала 3D-друковані та металеві елементи.

Отже, швидкий розвиток 3D-друку зробив технологію виготовлення вогнепальної зброї доступнішою для приватних осіб, що створює значні ризики для контролю за її обігом. Випадок у Великій Британії продемонстрував високу ефективність мікрокомп'ютерної томографії як інноваційного інструменту в ідентифікації та аналізі 3D-друкованої вогнепальної зброї, надаючи детальні візуальні докази її конструкції та функціональності. Даний метод дозволив не лише точно кваліфікувати вилучену зброю, але й надати суду переконливі візуальні докази її конструкції та потенційної небезпеки.

Виклики для правоохоронних органів зросли багаторазово. В умовах воєнного стану в Україні спостерігається активне використання, а також налагодження кустарного виробництва 3D-друкованої зброї, що несе ризики неконтрольованого поширення нелегальної зброї після закінчення бойових дій, ускладнюючи ситуацію та вимагаючи від правоохоронних органів пильності та впровадження ефективних методів виявлення та протидії цьому явищу. Крім того, це зумовлює й необхідність в удосконаленні наявних методик дослідження таких об'єктів, а також розробці тактичних рекомендацій спрямованих на виявлення, фіксацію та вилучення 3D-друкованої зброї та її компонентів.

Література:

1. Honsberger H., Rhumorbarbe D., Werner D., Riva F., Glardon M., Gallusser A., Delémont O. How to recognize the traces left on a crime scene by a 3D-printed Liberator?: Part 1. Discharge, exterior ballistic and wounding potential // *Forensic Science International*. 2018. Vol. 286. P. 245–251. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2018.03.026>.
2. Boerckel J. D., Mason D. E., McDermott A. M., Alsberg E. Microcomputed tomography: Approaches and applications in bioengineering .*Stem Cell Research & Therapy*. 2014. Vol. 5. Article №. 534. DOI: <https://doi.org/10.1186/scrt534>.
3. Jardine V., Kenyon M. National Policing Priorities and Police and Crime Plan Scorecard. 2022. URL: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2024.112157>

Діана Поповиченко

*студентка 4 курсу 23 групи факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

Маргарита Корольова

*студентка 4 курсу 23 групи факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК ЕФЕКТИВНА МОДЕЛЬ ДОПИТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Вміння професійно спілкуватися належить до основних необхідних навичок в роботі слідчого. Відповідно до КПК України, ст. 87 недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини [1]. Неправдиві зізнання та ненадійність інформації, отриманої під примусом та/або внаслідок допитів з порушеннями прав людини, призводять до помилкового прийняття рішень, неправомірних засуджень та грубих судових помилок.

Процесуальне інтерв'ю – це систематизована модель кращих практик проведення допиту, що ґрунтується на принципі оцінювання не особи, а діянь, з метою отримання точної та надійної інформації, яка має значення для кримінального провадження [2, с. 13]. За своєю суттю це структурована бесіда, коли одна особа (інтерв'юєр) прагне зібрати інформацію від іншої (інтерв'ююваний або опитуваний) у межах будь-якого розслідування.

Вперше модель процесуального інтерв'ю була розроблена та впроваджена у законодавство Великої Британії в 1990-х рр. у відповідь на велику кількість примусово отриманих (підтверджених) визнань винуватості і пов'язаних із ними несправедливих вироків у 80-х і 90-х рр., що, у свою чергу, призвело до кардинальної зміни підходу до допитів підозрюваних у кримінальних провадженнях та ознаменувало перехід від формату усталеного інституту, спрямованого на отримання зізнання від особи, до науково обґрунтованого процесу інтерв'ювання, розробленого для збору й перевірки точної і надійної інформації [3, с. 317].

Моделі процесуального інтерв'ю пройшли тривалий шлях розвитку: від розроблення однієї уніфікованої, яка може застосовуватися до всіх учасників провадження, до диференційованих моделей допиту окремих суб'єктів кримінального провадження або ж в окремих ситуаціях. Наявні моделі можна класифікувати залежно від домінування одного з підходів до проведення допитів, про які згадувалося [4, с. 29]. Так, зокрема, можна говорити про:

класичні моделі процесуального інтерв'ю, які повністю заперечують застосування обвинувального підходу. До цієї категорії можна віднести моделі PEACE та KREATIVE;

гібридні моделі – різновиди процесуального інтерв'ю, які дозволяють використання обвинувального підходу за певних умов. До цієї групи можна віднести моделі REID, PHASE, а також модель когнітивного допиту, що використовується в деяких провінціях Канади;

спеціалізовані моделі – до цієї групи можна віднести моделі процесуального інтерв'ю, які орієнтовані на опитування окремих цільових груп (NICHD, WISCI).

Найуспішнішими моделями, рекомендованими у світі, є моделі PEACE та KREATIV, які виключають будь-який тиск на особу. Моделі REID і PHASE більш наближені до «традиційного допиту», та, незважаючи на структуру, більшою мірою спрямовані на отримання зізнання від

допитуваної особи. В сучасній світовій практиці використання цих моделей не рекомендується та часто засуджується як правоохоронцями, так і адвокатами [5].

На підставі проведеного аналізу наявних моделей процесуального інтерв'ю представники ініціативи з впровадження цього підходу в Україні запропонували так звану «узагальнену модель», в основу якої покладена британська модель PEACE [2, с. 27]. Основна відмінність полягає в тому, що в узагальненій моделі встановлення психологічного контакту виділено в окремий етап, натомість у моделі PEACE цей етап поєднується із роз'ясненням процедури та порядку проведення допиту. Британська модель інтерв'ю отримала назву PEACE, що є аббревіатурою її п'яти обов'язкових етапів:

- 1) Planning & Preparation – планування та підготовка;
- 2) Engage & Explaining – залучення та пояснення;
- 3) Account – виклад обставин;
- 4) Closure – завершення;
- 5) Evaluation – оцінка.

Вона підлягає застосуванню у будь-яких кримінальних розслідуваннях та щодо осіб із різним процесуальним статусом – свідок, потерпілий, підозрюваний, інші учасники кримінального провадження. Ключова властивість моделі PEACE полягає в тому, що кожен попередній етап має істотний вплив на наступний. Можна уявити ланцюгову реакцію, де ретельне та систематичне планування, а також підготовка збільшать вірогідність вдалого налагодження контакту [4, с. 317].

Послідовність етапів проведення процесуального інтерв'ю виглядає наступним чином:

планування та підготовка – отримання максимальної кількості базової інформації про справу, інформації про особу, визначення мети інтерв'ю;

встановлення психологічного контакту та роз'яснення процедури проведення інтерв'ю;

виклад обставин – вільна розповідь опитуваного та можливість поставити уточнювальні запитання.

На цьому етапі найпоширенішими техніками, які застосовують інтерв'юери, є «вільне пригадування» (Free Recall) та «управління розмовою» (Conversation Management), спрямовані на структурування бесіди та отриманої інформації. Мета етапу – дізнатись якомога більше ін-

формації про всі обставини справи, надавши можливість людині самостійно викласти її точку зору. Це найголовніший етап процесуального інтерв'ю, тому інтерв'юер повинен уникати перебивання та перестрибування з однієї теми на іншу;

- завершення – інтерв'юер підбиває підсумки інтерв'ю, уточнює правильність трактування отриманої інформації, пересвідчується, що з допитуваною особою поводитися гідно та що вона готова співпрацювати надалі у разі необхідності;

- оцінка – як отриманої інформації, так і самого інтерв'ю. Необхідно оцінити, чи було досягнуто цілей і завдань інтерв'ю, якість його проведення, переглянути підхід до розслідування на основі отриманої під час інтерв'ю інформації [2].

Такий суворий і послідовний алгоритм інтерв'ю спрямований на досягнення мети: вона полягає в отриманні всебічної, точної та достовірної інформації щодо обставин скоєння злочину із забезпеченням дотримання прав людини. Кінцева мета – це виявлення фактів, а не отримання зізнання! Позитивним є орієнтованість моделей на припинення культури «щиросердних» зізнань, що були результатом маніпулятивних та жорстоких тактик допиту слідчими, а також сприяння отриманню якомога точнішої, актуальнішої та надійнішої інформації, що матиме доказовий характер.

Слід зазначити, що з точки зору захисту прав людини інтерв'ювання допомагає застосуванню презумпції невинуватості на практиці завдяки відсутності примусу та відкритим питанням, які покращують комунікацію й обмін інформацією, тим самим здійснюючи безпосередній вплив на сприйняття громадянами справедливості у сфері правосуддя і, відповідно, сприяючи розбудові довіри до здійснення правосуддя і підвищенню авторитету державних органів.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> .

2. Стандарти процесуального інтерв'ю / Ю. Белоусов та ін. ; ред.: С. Рокунь та ін. Дніпро, 2022. 182 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1uwN9xt4IPaEOKV33NwfhgOxalmB5ulp2/view>. (дата звернення: 27.05.2025).

3. Lutsyk V., Havhun S. Modern investigative interview models. Law Review of Kyiv University of Law. 2020. No. 1. P. 316–323. URL: <https://doi.org/10.36695/2219–5521.1.2020.63>. Принципи проведення ефективного розслідування та збору інформації: посібник. URL: <https://cutt.ly/fwUe6jq1> (дата звернення: 27.05.2025).

4. Розкажи мені що сталося, або зіймайся : Дослідж. про процес. інтерв'ю / В. Яворська та ін. Ініціатива «Процес. інтерв'ю в Україні». Київ, 2020. 232 с. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/07/investigationresearch_web.pdf.

5. Як провести ефективний допит? JustTalk. URL: <https://justtalk.com.ua/post/yak-provesti-efektivnij-dopit>.

Артем Роботинський

студент 3 курсу 1 потоку 5 групи факультету прокуратури та слідства

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна*

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В ІТТ, СІЗО ТА УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ /КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ

Установи виконання покарань сьогодні – це не лише місце ізоляції підозрюваних, обвинувачених або засуджених, а й складне соціальне середовище, де мають місце серйозні криміногенні ризики. Однією з найбільш небезпечних загроз є незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Такі прояви не лише підбивають внутрішню дисципліну й безпеку, а й сприяють формуванню тіньових кримінальних структур, провокують насильство та істотно ускладнюють процес ресоціалізації підозрюваних, обвинувачених або засуджених – головної мети системи виконання покарань.

З огляду на це, першочергового значення набуває обшук – не тільки як слідча (розшукова) дія, а також як потужний інструмент виявлення, локалізації й нейтралізації джерел наркозлочинності в закритому режимному просторі. Його ефективність визначається не лише правовою об-

грунтованістю, а й високим рівнем тактичної підготовки, міжвідомчої взаємодії та професійної чіткості на кожному етапі.

Обшук в ІТТ, СІЗО та УВП ДКВС України характеризується низкою тактичних особливостей, які зумовлені специфікою режиму, високим рівнем конспірації серед підозрюваних, обвинувачених або засуджених та тісною взаємодією з адміністрацією УВП ДКВС України. Успіх та результативність проведення такої слідчої дії безумовно залежить від підготовки, професіоналізму уповноважених суб'єктів та забезпечення правового порядку.

Відповідно до ст. 234 КПК України, **обшук** – це слідча (розшукова) дія, що полягає в примусовому огляді місця, особи чи речей з метою виявлення і фіксації відомостей про обставини кримінального правопорушення [1, ст. 101]. Щодо установ виконання покарань, то зазначена процесуальна дія є ключовою під час розслідування таких кримінальних правопорушень. Вона передбачає невідкладне примусове обстеження камер, приміщень, території установи та особистих речей підозрюваних, обвинувачених або підозрюваних, обвинувачених або засуджених для виявлення і вилучення заборонених речовин за наявності обґрунтованих підстав.

Особливістю даної процесуальної дії є її проведення в умовах режимного об'єкта з посиленою охороною, що вимагає високої організації, тактичної злагодженості, дотримання внутрішнього розпорядку та забезпечення прав ув'язнених. Проведення огляду приміщень, будівель, споруд, ділянок місцевості та транспортних засобів відіграє ключову роль у виявленні заборонених предметів, фіксації матеріальних слідів злочинної діяльності та зборі криміналістично значущої інформації [2, ст. 691]. У місцях несвободи засуджені нерідко демонструють високу винахідливість у приховуванні наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, використовуючи для цього приховані або важко-доступні локації – зокрема вентиляційні канали, конструктивно модифіковані меблі (наприклад, подвійне дно тумбочок), або ретельно адаптовані особисті речі, що не викликають підозри при поверхневому огляді [3, ст. 43]. Така специфіка потребує не лише уважності та досвіду, а й активного залучення технічних засобів та тактико-криміналістичних прийомів при здійсненні слідчих дій.

Аналіз тактичних аспектів проведення обшуку в умовах ізоляції, зокрема в ІТТ, СІЗО та УВП ДКВС України, засвідчує, що при виявленні фактів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, провідну роль відіграє саме підго-

товчий етап. Він формує основу для ефективного виконання всієї слідчої дії та включає в себе такі ключові елементи: вивчення матеріалів кримінального провадження, розпочатого за фактом надходження до місць позбавлення волі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; обов'язкове збирання орієнтуючої інформації; визначення конкретного кола учасників; підготовка необхідних технічних засобів для проведення вищевказаної слідчої (розшукової) дії; планування проведення даної процесуальної дії, з обов'язковим складанням планів, схем, тощо.

Підготовчий етап обшуку в ізоляторах тимчасового тримання (ІТТ), слідчих ізоляторах (СІЗО) чи установах виконання покарань ДКВС України є стратегічно важливою складовою ефективного проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Його першочерговим завданням є збирання релевантної інформації, на основі якої вибудовується обґрунтоване прогнозування можливих результатів та тактичних сценаріїв розвитку ситуації. Це прогнозування ґрунтується на аналізі оперативних даних, що стосуються як осіб, у яких передбачається проведення обшуку, так і особливостей локації: точної адреси, меж об'єкта, внутрішнього планування, конструктивних характеристик будівлі, а також топографії прилеглої місцевості та ймовірних місць приховування заборонених предметів.

Однією з найскладніших ділянок планування є об'єктивна оцінка ступеня тактичного ризику, невід'ємного від цієї процесуальної дії. Щоб знизити ймовірність небажаних наслідків, на підготовчому етапі доцільно застосовувати цілеспрямований тактичний прийом – глибокий аналіз індивідуальних і просторових факторів обшуку, що дозволяє максималь-но адаптувати дії до конкретних умов.

Особливу увагу слід приділяти належному формуванню слідчо-оперативної групи та технічному забезпеченню. У цьому контексті доцільною є мобілізація необхідного технічного арсеналу, який включає засоби пошуку та фіксації (наприклад, щупи, лупи, пакети для вилучень), прилади для вимірювань і дослідження слідів (зокрема, прилад ВК-1), освітлювальну апаратуру (ультрафіолетові джерела), спеціалізовані пошукові комплекси («Кіновар», «Жасмин»), а також нелінійні радіолокатори типу «Аргус-1» для виявлення мікроелектроніки, що містить напівпровідникові елементи.

З метою недопущення витоку інформації та збереження раптовості, необхідним є використання засобів технічного придушення мобільного

зв'язку (переносні радіо-блокувальники). Для попереднього аналізу речовин застосовуються системи типу ЮПБСАЛ, які можуть здійснювати ідентифікацію об'єктів за їх атрибутивними характеристиками [3, ст. 60].

Також в арсеналі мають бути засоби для доступу до захищених конструкцій – металевих шаф, сейфів, спеціально облаштованих схованок. Робота з цифровими носіями потребує використання програмного забезпечення для розблокування, копіювання або збереження інформації, а також інструментів для блокування віддаленого доступу до даних (наприклад, через модеми).

Важливим елементом обшуку є синхронізоване застосування засобів фото- та відеофіксації – як для документування виявлених об'єктів і стану місцевості, так і для реєстрації поведінки осіб, які перебувають у приміщенні та можуть чинити активний чи пасивний опір слідчим діям.

Обумовленість умовами закритого середовища, наявністю системної злочинної культури та обізнаністю підозрюваних, обвинувачених або засуджених у методах приховування зумовлює необхідність використання глибоких криміналістичних знань і технологічного забезпечення. З огляду на це, ефективність обшуку залежить від уміння аналітично визначати ознаки предметів пошуку, орієнтуватись на демаскуючі чинники (сліди підклеювання шпалер, зміну текстури стін, нові планки, нашарування пилу, відсутність павутиння тощо), враховувати професійні навички підозрюваних, а також від співвідношення пошукових об'єктів з особливостями місця проведення обшуку. У цьому процесі критично важливими є тактичні прийоми зондування, простукування, застосування шупів, магнітометрів, джерел освітлення, оптичних волокон, термодетекторів, ендоскопів, трасологічного й біологічного обладнання, детекторів речовин, слідів, запаху. Водночас використовуються й методи прихованого контролю за поведінкою осіб.

У сучасних умовах обшук в зазначених установах – це не просто процесуальна дія, а ціла тактична операція, що потребує глибокої аналітики, технічної оснащеності та професійної інтуїції. Ефективна протидія незаконному обігу наркотичних засобів у закритих установах можлива лише за умови творчого та аналітичного підходу з боку усіх уповноважених осіб, в тому числі криміналіста, який має діяти не за усталеними шаблонами, а з урахуванням перспективного прогнозування приховування заборонених речовин. З огляду на це, тактика проведення обшуку повинна розглядатися не лише як стандартна процесуальна дія, а як склад-

на високоточна система, що інтегрує елементи наукового аналізу, сучасних технічних засобів і професійної криміналістичної компетенції.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. Криміналістика : підручник / [В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін.] ; за ред. В. М. Шевчука ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2024. – 1008 с.

3. Правове регулювання і тактика проведення обшуків в установах виконання покарань державної кримінально-виконавчої служби України – дипломна робота. Чернівці, 2021. 83 с.

Микита Радковський

*студент 4 курсу 3 групи Інституту Служби безпеки України,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОДОРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Одним із постулатів криміналістики є твердження про те, що немає ідеальних злочинів. Кожна злочинна подія викликає зміни в просторі та часі, іншими словами – будь-який злочин залишає сліди. Серед таких слідів особливе місце займають одорологічні (запахові).

Запах людини є його хімічним підписом, він суто індивідуальний. Його глибока індивідуальність ґрунтується на найскладніших фізіологічних реакціях, які протікають в організмі людини й у результаті яких у навколишнє середовище постійно виділяються специфічні продукти діяльності ендокринних залоз. Особливістю одорологічних слідів є те, що, наприклад, сліди пальців рук на місці злочину можна знищити, запах людини з місця події видалити майже неможливо. Саме тому використання інформації, яка міститься в запахових слідах, дозволяє успішно розкривати складні злочини, вчинені, як правило, в умовах неочевидності. При цьому є можливість тривалого зберігання запахів. Так, є приклади

ди того, що запах, вилучений з місця події зберігався протягом 17 років. Наукою, яка вивчає запахи є одорологія [1].

Криміналістична одорологія – розділ криміналістики, що вивчає закономірність утворення запаху та його властивостей. За допомогою одорології слідчий може: 1) отримати інформацію про наявність на цікавих для слідства предметах запахових слідів підозрюваного; 2) визначити механізм злочину, наявність або відсутність серії подій; 3) встановити особу; 4) визначити місцезнаходження людини.

Попри довгу історію, криміналістична одорологія не отримала належного розвитку в Україні. До проблем, які можна визначити, належать: 1) відсутність необхідного правового врегулювання щодо здійснення одорологічних досліджень; 2) не врегульованість питання щодо єдиного порядку збору зразків для проведення одорологічного дослідження, тільки рекомендації та різні підходи; 3) суб'єктивність при використанні собак як детекторів через можливий вплив інструктора на тварину; 4) результати дослідження можуть залежати від способу дресирування; 5) недостатня обізнаність та некомпетентність слідчих щодо належного поводження з запаховими слідами при огляді місця події, як результат вони змішуються, втрачаються, змінюються; 6) недостатнє технічне оснащення спеціалізованих одорологічних лабораторій; 7) мала кількість атестованих експертів, яка до того ж зменшується. Ще однією прогалиною в цьому напрямі можна вважати відсутність розроблених міжнародних стандартів підготовки собак для проведення подібних досліджень. У зв'язку з цим було б доцільним розробити єдині правила та концепції, завдяки яким можна буде одночасно навчати службових собак, а також готувати судових експертів до роботи із запаховими слідами [2. стр.46–47].

В Україні одорологічну експертизу можна провести, відповідно до інформації з реєстру судових експертів, у НДЕКЦ МВС України у таких містах як: Житомир, Запоріжжя, Вінниця, Рівне. Судова експертиза запахових слідів (судово-odoroлогічна експертиза) є підвидом біологічної експертизи і надає можливість вирішувати такі питання: 1) Чи наявні на наданих предметах (або у вилучених пробах) запахові сліди людини? 2) Чи походять запахові сліди, наявні на наданих предметах (фрагментах одного предмету), від особи, що перевіряється? 3) Чи наявні запахові сліди цієї особи у вилучених слідах крові, на волосі? 4) Чи залишені вони однією або декількома особами, що перевіряються? 5) Особою якої статі залишені ці запахові сліди? Експертиза за-

пахових слідів не відповідає на питання про те, чи є особистий запах цієї людини в пробах повітря з місць вилучення, через недостатність пахучих речовин, що характеризують людину, у пробах повітря, а також про приналежність поданих об'єктів конкретній особі. Ці питання перебувають поза компетенцією експертів, що лише установлюють факт перебування на об'єктах пахучих слідів тієї чи іншої особи [3. стр. 238].

Підбиваючи підсумки можна зазначити, що криміналістична одорологія була та буде залишатися актуальним інструментом при збиранні та дослідженні доказів, але в Україні ця галузь є недостатньо розвинена. Неналежна правова регламентація та недостатнє спеціальне технічне оснащення є причинами стримування широкого впровадження можливостей криміналістичної одорології в практику розслідування кримінальних правопорушень, що в свою чергу вимагає приділення уваги в наукових дослідженнях зазначеному перспективному напрямку криміналістичної техніки.

Література:

1 Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Біленчук П. Д. Застосування одорології в розкритті злочинів. – Методичні рекомендації. – Київ: КИЙ, 2010. – 40 с. – (Серія «Криміналістичне забезпечення»).

2. Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану: Міжнародна науково – практична конференція. Науково – дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. – Львів –Торунь : Liha – Pres, 2024. – 372 с.

3. Нове українське право. Київ: Київський регіональний центр Національної академії правових наук України, 2021. Вип. 6. 262 стр. Видавничий дім «Гельветика». Від 27.12.2021. <http://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/issue/view/6/6>

Злата Росомаха

*студентка 4 курсу 3 групи факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: КЛЮЧОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ

На сьогодні в умовах повномасштабного вторгнення рф на територію нашої держави особливо гостро постає питання розслідування воєнних

злочинів, важливу роль у чому відіграють фахівці у відповідних галузях знань. Так, враховуючи складність і специфіку механізму вчинення такої категорії злочинів органам досудового розслідування доводиться використовувати спеціальні знання під час збирання та дослідження слідів воєнних злочинів та іншої доказової інформації. Саме за допомогою таких інструментів під час кримінального провадження уповноваженими особами вирішуються питання, що виходять за межі їх професійних знань, чому значною мірою сприяють особи, які володіють ними.

Дослідження питання особливостей спеціальних знань варто почати з аналізу визначення цього поняття. Ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судову експертизу визначено як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів, аби сформувані висновок з питань, що можуть бути предметом судового розгляду [2].

З наведеного визначення можна зробити висновок, що спеціальні знання не належать до кола професійних знань працівника органу досудового розслідування та потребують наявності особи з відповідною фаховою освітою чи практичним досвідом.

Характеризуючи особливості спеціальних знань, які використовуються у процесі розслідування воєнних злочинів в умовах сьогодення, варто почати з того, що першою з них є їх взаємодія як із технічним прогресом у цілому, так і з прогресом у сфері інформаційних технологій зокрема. Враховуючи специфіку механізму вчинення воєнних злочинів використання спеціальних знань у такій ситуації має на меті [6, с. 310]:

а) виявлення, фіксацію та вилучення всіх можливих і важливих слідів, які містять доказову інформацію про обставини вчиненого правопорушення та його наслідки [6, с. 310];

б) забезпечення безпеки учасників слідчих (розшукових) дій [6, с. 310];

в) фіксування за допомогою технічних засобів ходу та результатів проведення слідчих (розшукових) дій [6, с. 310];

г) отримання консультативної допомоги під час підготовки до проведення окремих процесуальних дій тощо [6, с. 310].

Провідну роль у фіксації воєнних злочинів відіграють спеціалісти-криміналісти, котрі залучаються до проведення окремих процесуальних дій під час досудового розслідування вказаних правопорушень, зокрема [6, с. 311]:

- як оператори сучасних БПЛА, що є одним з пріоритетних напрямків фіксації зруйнованих внаслідок російських ракетних атак житлових будинків та об'єктів критичної інфраструктури [6, с. 311];

- як фахівці зі створення детальних 3-D моделей об'єктів й обставин скоєних рф воєнних злочинів [6, с. 311];

- як спеціалісти за встановлення ДНК-профілю людини [6, с. 311].

Ще однією особливістю розслідування воєнних злочинів є те, що збирання доказів має здійснюватися не лише в межах національного кримінального провадження, а й для подальшого їх використання у міжнародних судах, зокрема у Міжнародному кримінальному суді [3, с. 182–183]. В Україні вже створено онлайн-архів для документування скоєних військовими рф воєнних злочинів, який поділено на 7 категорій: вбивство мирних мешканців, напади на цивільне населення або цивільні об'єкти, руйнування населених пунктів, взяття заручників та тортури, незаконна депортація, напад на релігійні споруди та об'єкти культурної спадщини, звалтування [7]. До того ж у системі органів прокуратури функціонує спеціальний Департамент протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту (Департамент війни), який також займається питанням воєнних злочинів.

Проте, не зважаючи на таку активну розповсюдженість сучасних технологій при розслідуванні воєнних злочинів та активну залученість до цього провідних фахівців, у застосуванні спеціальних знань при розслідуванні таких кримінальних правопорушень існують і певні перешкоди.

Першою з них є визнання висновків судово-медичного експерта процесуальним джерелом доказів [4, с. 567–568]. Так, наразі в Україні до процесуальних джерел доказів за ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) віднесено лише висновки експертів [1], у той час як висновки спеціалістів серед цього переліку відсутні. Водночас висновок спеціаліста відповідно до ст. 298–1 КПК України є процесуальним джерелом доказів при розслідуванні кримінальних проступків [1]. Крім того, і експерт, і спеціаліст у порядку ст. 70, 72 КПК України є відповідальними за надання завідомо неправдивого висновку [1].

Відтак необхідно доповнити ч. 2 ст. 84 КПК України таким процесуальним джерелом доказів як висновок спеціаліста, а приписи ст. 298–1 КПК щодо кримінальних проступків узгодити з кримінальними правопорушеннями, доповнивши КПК України окремою Главою, яка врегулює такі особливості.

Також залишаються проблематичними процесуальні аспекти порядку залучення іноземних експертів у кримінальне провадження та визнання їх висновків належними та допустимими доказами. Однією з них є невизначеність у статусі іноземного фахівця [5, с. 176]. Зокрема, ст. 23 Закону України «Про судову експертизу» передбачає можливість включення до складу експертних комісій тільки «провідних фахівців інших держав» [2], проте саме законодавство про судово-експертну діяльність не розкриває розуміння того, який саме іноземний фахівець є «провідним» та не встановлює жодних кваліфікаційних вимог до таких експертів. Натомість це може мати наслідком відмову суду у дослідженні документів на підставі відсутності тих із них, які б підтверджували повноваження і кваліфікацію іноземних судових експертів [5, с. 176].

Крім того, ч. 3 цієї статті надає право керівникам державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, у необхідних випадках включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав за згодою органу або особи, що призначили судову експертизу [2]. Однак подібна ініціатива виходить від керівників державних спеціалізованих установ, а органи чи особи, які призначили ці експертизи, лише надають згоду, тому потерпілі та їх представники фактично позбавлені можливості впливати на залучення конкретного провідного іноземного фахівця до проведення відповідного дослідження, що може викликати їх недовіру до остаточного висновку експертної комісії [5, с. 176].

Тож вбачається за доцільне внести відповідні зміни до ст. 23 Закону України «Про судову експертизу», якими регламентувати повноваження із залучення провідних фахівців інших держав між державними спеціалізованими установами та особами, які призначають відповідні експертизи, що дозволить уникнути надмірної централізації та монопольного становища державних установ при вирішенні питання щодо залучення міжнародних спеціалістів.

Отже, на сьогодні питання застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів має низку ключових особливостей та широко розповсюджується у діяльності органів досудового розслідування. Проте є і значна кількість невирішених питань, пов'язаних із визнанням висновку спеціаліста як процесуального джерела доказу, невизначеністю його процесуального статусу, а також залученням іноземних експертів до розслідування воєнних злочинів на території України, вирішення яких здатне оптимізувати процес досудового розслідування та припинення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> – Text (дата звернення: 16.05.2025).
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. №4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> – Text (дата звернення: 16.05.2025).
3. Авдєєва Г. К. Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів. Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : зб. матеріалів засідання №5 постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф. Кропивницький. 2023. С. 182–186.
4. Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2022. – Т. 2. – С. 566–569.
5. Корецька С. О., Юрчишин В. Д. Залучення іноземних судових експертів у кримінальне провадження в порядку міжнародного співробітництва. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 85: частина 4. 2024. С. 173–179.
6. Тимошко В. В. Використання спеціальних знань під час документування та розслідування воєнних злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. №1 (31). 2024. С. 307–314.
7. Russia's war crimes. URL: <https://war.ukraine.ua/russia-war-crimes/> (дата звернення: 15.05.2025).

Аліна Ручко

*студентка 4 курсу 5 групи факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ВИКРИТТЯ НЕПРАВДИ В ПОКАЗАННЯХ: ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ

У процесі досудового розслідування одним із найскладніших завдань слідчого є викриття неправди у свідченнях допитуваних осіб – свідків, потерпілих, підозрюваних чи обвинувачених. Неправдиві показання можуть бути обумовлені різними мотивами, залежними від особистості

допитуваного, його статусу у кримінальному провадженні, внутрішніх переживань, зовнішнього тиску або страху перед наслідками правдивого свідчення. З огляду на це, викриття неправди вимагає від слідчого не лише професійних знань, а й володіння спеціальними тактико-психологічними прийомами, вміння інтерпретувати як вербальні, так і невербальні сигнали.

Мотиви до надання неправдивих свідчень істотно відрізняються залежно від процесуального статусу особи. Свідки та потерпілі можуть брехати через страх перед злочинцем, небажання розголошення компрометуючих фактів свого життя, намагання захистити близьких або ж із помсти – перебільшуючи шкоду, яку вони зазнали. З іншого боку, підозрювані та обвинувачені здебільшого обманюють слідство, маючи на меті уникнути відповідальності, пом'якшити провину або вигородити співучасників. Окремої уваги заслуговують випадки самообмови, зумовленої або альтруїстичними міркуваннями, або психічним станом особи.

З наукової точки зору існують різні підходи щодо тлумачення та співвідношення понять «неправда» та «брехня». Вербальний компонент омани – «неправда» – вирізняється тим, що людина, вірячи в реальність чогось, насправді помиляється і каже неправду, однак вважає її правдою. В той же час, відмітними ознаками брехні є такі: факт викривлення істини, прагнення ввести в оману, усвідомленість акту брехні та інструментальний характер (брехня є засобом досягнення мети, тобто стає для суб'єкта одним з елементів комунікативного арсеналу, що зорієнтований на прогнозований результат дій) [1, с. 84–85].

У будь-якому випадку неправда у свідченнях створює додаткову напругу під час допиту, ускладнює встановлення психологічного контакту між слідчим і допитуваним, породжує емоційне напруження та загострює ситуацію. Саме тому слідчому важливо вміти розпізнавати ознаки неправди та використовувати тактичні інструменти для її викриття. Одним з найважливіших напрямів роботи є застосування тактико-психологічних прийомів, які умовно поділяються на три основні групи: прийоми емоційного впливу, прийоми логічного впливу та тактичні комбінації.

Прийоми емоційного впливу націлені на сферу почуттів допитуваного, його моральні орієнтири, емоційний стан, відчуття провини та сорому. Наприклад, у роботі зі свідком чи потерпілим використовуються роз'яснення про протиправність надання неправдивих свідчень, апеляція до совісті, гідності, турботи про інших осіб, які можуть постраждати

через брехню. У випадку ж допиту підозрюваного або обвинуваченого, емоційний вплив будуватиметься на створенні умов для каяття, акцентуванні позитивних наслідків щирого зізнання, демонстрації марності спроб приховати правду. Ефективним може бути й застосування раптових питань, які порушують хід розмови і викликають у допитуваного дезорієнтацію [2].

Прийоми логічного впливу мають раціональну природу. Вони базуються на системному доведенні хибності свідчень шляхом їх порівняння з іншими доказами, виявлення внутрішніх суперечностей, протиріч із логікою та фактичними обставинами справи. До таких прийомів належить пред'явлення доказів, що прямо або опосередковано спростовують твердження допитуваного, аналіз неузгодженостей між його свідченнями і словами інших учасників процесу, показ суперечностей у логіці викладу подій. Особливо дієвими ці методи є під час спростування неправдивого алібі або приховання фактів під виглядом «не пам'ятаю», «не знаю».

Окрему категорію становлять тактичні комбінації – складні, інтегровані прийоми, які базуються на створенні ситуації, що змушує допитуваного помилятися у її оцінці. Це може бути навмисне приховування інформації, якою володіє слідчий, постановка побічних питань, які вводять в оману та маскують головне, створення ситуації мовного або логічного конфлікту, в якому допитуваний не здатен контролювати власну брехню. Тактичні комбінації повинні будуватися винятково на реальних, достовірних фактах – вони не можуть передбачати введення в оману шляхом обману, що є неприпустимим з точки зору закону.

Доволі поширеними є тактичні прийоми, що тісно переплітаються між собою, це: «допущення легенди» і «деталізація показань». Зміст тактичного прийому «допущення легенди» полягає у прояві, на перший погляд, довіри особою, яка проводить допит, до неправдивих показань допитуваного, тобто він беззастережно сприймає розповідь (легенду). Тактичним прийомом «деталізація показань» допитуючий фактично ставить лжесвідка у критичне становище. З одного боку, допитуваний не може заявити, що на деталі не звернув уваги, не помітив, чи вже забув про них і т. д., оскільки усвідомлює, що такими відповідями одразу ж похитне довір'я до нових своїх свідчень. Якщо ж все таки він обере цей шлях, то вже після декількох таких негативних відповідей допитуючий, узагальнивши їх, повинен поставити під сумнів показання, тобто всю версію допитуваного [3, с. 224].

Під час попередньої оцінки показань можливе виявлення негативних обставин, які при допиті можуть виступати у двох формах: а) відсутності в показаннях допитуваного даних, які повинні мати місце; б) наявності в показаннях даних, яких не повинно бути. Так, у разі наявності даних, яких не повинно бути, негативні обставини при допиті можуть проявлятися у вигляді обмовок та винної поінформованості допитуваного. Значення негативних обставин у допиті полягає в тому, що вони виступають специфічними сигналами неправди в показаннях і потребують використання відповідних тактичних прийомів [4, с. 348–349].

Важливим елементом тактики викриття неправди є аналіз невербальної поведінки допитуваного. Невербальні сигнали – міміка, жести, пози, тон голосу, мимовільні рухи – є надзвичайно інформативними маркерами внутрішнього стану особи. Хоча жоден із таких сигналів не є однозначним доказом брехні, у сукупності вони дозволяють слідчому зробити висновок про рівень ширості допитуваного, тобто доказового значення вони не мають, однак можуть бути орієнтуючою інформацією для слідчого. Підвищена тривожність, уникнення зорового контакту, зміни в інтонації, неузгодженість між словами і мімікою – усе це може свідчити про намагання приховати правду. Однак слід ураховувати й індивідуальні особливості поведінки людини, її темперамент, психоемоційний стан, культурний контекст.

Таким чином, викриття неправди у свідченнях є багатограним процесом, що вимагає від слідчого синтезу знань у галузі криміналістики, психології та комунікативної тактики. Успішне застосування тактико-психологічних прийомів передбачає високий рівень професійної інтуїції, емоційного інтелекту та етичної зрілості. Використання як логічного, так і емоційного впливу у поєднанні з аналізом невербальної поведінки та продуманими тактичними комбінаціями дозволяє не лише виявити брехню, а й встановити істину, яка є ключовою метою кримінального провадження.

Література:

1. Яремчук Р. А. Психологічна сутність категорій «неправда» та «брехня» в межах інтерпретації результатів поліграфологічних досліджень. Юридична психологія. 2021. № 1 (28) С. 82–87.
2. Колеснікова І. А. Тактика виявлення та нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків: монографія. Харків: Апостіль, 2014. 184 с.

3. Мудрецький Р. В. Тактика подолання неправдивих показань у ході судового розгляду кримінальних проваджень. Право і суспільство №5 частина 2, 2018, С. 219–226.

4. Криміналістика: підручник у 2-х т. Т. 1. / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 456 с.

Олеся Савчук

*завідувачка лабораторії почеркознавчих та технічних досліджень
документів*

*Львівського науково – дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України,
м. Львів, Україна,*

Катерина Рубець

*судовий експерт лабораторії почеркознавчих та технічних досліджень
документів Львівського науково -дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України
м. Львів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МОЛОДИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Підготовка молодого фахівця у сфері судової експертизи – це складний, багатоаспектний процес, який вимагає передачі знань, а також формування мислення, відповідальності та професійної ідентичності. У практиці експертної роботи можна спостерігати чимало прикладів, коли талановиті молоді спеціалісти за короткий час виростили у висококласних експертів, і навпаки – коли блискучі теоретики не могли реалізувати себе на практиці. Причини цього часто криються не лише в особистих якостях, а й у системі підготовки, яка іноді замикається на традиціях, не встигаючи за викликами часу.

Судовий експерт у XXI столітті – це вже не просто фахівець, який володіє технікою чи методикою. Це аналітик, науковець і правознавець одночасно. Він має працювати на перетині дисциплін – права, науки, технологій, а часом і психології. Звідси – зростання вимог до його підготовки. Молодий експерт повинен вміти провести дослідження, чітко,

логічно, послідовно та юридично грамотно викласти свої висновки. Його думка часто може бути ключовою у вирішенні справи, а інколи навіть впливати на долі людей.

Професія судового експерта – одна з тих, що балансує на межі між теоретичними знаннями та прикладними можливостями. Від якості експертного дослідження часто залежить доля людини: винесення вироку, встановлення істини, визначення справжнього обсягу шкоди чи ступеня вини. Це вимагає від експерта високої точності, незалежності мислення та особливої моральної відповідальності. Проте саме тому підготовка молодого експерта – справа надзвичайно делікатна, складна і комплексна. Йдеться як про передачу знань, так і про формування мислення, звичок, методів і навіть світогляду. І це не метафора – експерт формує доказ, а доказ формує судові рішення. Отже, якість підготовки молодих експертів – це не лише питання освіти, а й питання справедливості в ширшому сенсі.

В Україні існує кілька провідних закладів, де здійснюється підготовка фахівців у галузі судової експертизи. До них належать, зокрема, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Львівський національний університет імені Івана Франка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет внутрішніх справ та інші заклади вищої освіти.

Однак традиційна вища освіта – це лише перший етап. Освітні програми надають ґрунтовні знання з криміналістики, судової медицини, технічних дисциплін. Лекційна робота працівників судово-експертних установ полягає у викладанні спеціальних дисциплін, пов'язаних із методикою проведення експертиз, аналізом доказової інформації та нормативно-правовим регулюванням експертної діяльності. Такі фахівці беруть участь у підготовці майбутніх експертів, ділячись практичним досвідом та забезпечуючи міждисциплінарний зв'язок між теорією та реальними експертними завданнями. В окремих випадках передбачається проходження практики в експертних установах. Безпосередньо судово – експертні установи формують плани стажування студентів та молодих науковців, створюють можливості для підвищення кваліфікації молодими експертами. Однак часто практична складова або занадто формальна, або обмежена браком ресурсів. Як наслідок, молодий фахівець виходить у «велике» професійне життя, маючи певні теоретичні знання, але не володіючи навичками їх практичного застосування.

Практична підготовка, стажування, робота з реальними об'єктами – ось те, що формує справжнього експерта. На жаль, сьогодення система часто не забезпечує належної інтеграції теорії та практики. Студенти вивчають методики, але рідко бачать справжні матеріали справ, не мають доступу до лабораторій із сучасним обладнанням, а також не завжди розуміють, як їхня робота інтегрується в загальний механізм правосуддя.

Не менш серйозною проблемою є дефіцит менторства, в Україні воно ще не стало поширеним як форма передання досвіду. Молодий спеціаліст, прийшовши до експертної установи, часто залишається сам на сам із документами, складними термінами та реальними викликами. Можна навчити теорії, але лише досвідчений фахівець здатен передати «відчуття експертизи» – інтуїцію, тонкощі аналізу, вміння бачити деталі, що вислизують з-під стандартних схем. Проте у досвідчених експертів часто немає часу або мотивації займатися підготовкою новачків, а інституційних програм наставництва майже не існує.

У багатьох країнах менторство, наставництво є обов'язковим етапом. Це суттєво відрізняє українську систему від практик багатьох розвинених країн. Наприклад, у Великобританії існує усталена традиція так званого «shadowing», коли молоді фахівці певний час (не менше одного року) працюють «у тіні» досвідченого експерта, під його наглядом, спостерігають за його роботою, виконують технічну роботу, допоміжні завдання, вчаться на реальних кейсах [1]. Це дозволяє сформувати не лише технічні навички, а й професійну культуру: як поводитися у суді, як відповідати на запитання адвоката, як уникати конфлікту інтересів тощо. У США, крім традиційного навчання в коледжах, велику увагу приділяють спеціальним сертифікаційним курсам, що регулярно оновлюють свої програми відповідно до змін у законодавстві, технологіях та науці [2]. В Німеччині експертна діяльність тісно пов'язана з вузькопрофесійною спільнотою, коли допуск до роботи часто залежить від рекомендацій галузевих спілок та професійних асоціацій.

Варто звернути увагу і на роль етики в підготовці експертів. У світі, де наукові дані можуть бути використані як інструмент маніпуляції, а тиск з боку сторін процесу – далеко не рідкість, експерт повинен мати чітке уявлення про межі професійної відповідальності. Цим питанням присвячують цілі курси в американських та канадських програмах підготовки судових експертів. В Україні ж етичні аспекти часто залишають-

ся поза межами навчального плану, що становить потенційну загрозу як для фахівця, так і для судової системи загалом.

Ще одна важлива відмінність між системами підготовки експертів – міждисциплінарність. Важливим аспектом є впровадження цифрових технологій в експертну діяльність. Світ давно переходить на нові форми збирання, збереження і аналізу даних. Вже не рідкість, коли основні докази у справі – це дані з мобільних пристроїв, серверів, хмарних сервісів. Судовий експерт повинен вміти працювати з такими джерелами, а отже, знати основи кібербезпеки, комп'ютерної криміналістики, цифрової ідентифікації. У США, наприклад, існують окремі програми сертифікації для digital forensic analysts, які проходять незалежну акредитацію. В Україні подібні напрямки лише починають розвиватися, і дуже важливо, щоб молоді експерти мали до них доступ уже на етапі навчання.

У багатьох західних країнах експертна підготовка включає не тільки спеціальні знання у вузькій галузі науки та техніки, але й вивчення права, етики, комунікацій, ІТ-технологій. В Україні ж підготовка досі надто «сегментована»: юристи вивчають одне, хіміки – інше, психологи – щось своє, при тому, що в процесі досудового розслідування або розгляду справи у суді всі вони в якості судового експерта мають спрацювати як єдиний механізм.

Однак слід розуміти і сильні сторони української системи. Ми маємо розвинену мережу науково-дослідних інститутів судової експертизи, здатних проводити глибокі й комплексні дослідження. Україна володіє потужним кадровим потенціалом і багатим науковим фундаментом, сформованим десятиліттями існування вітчизняної школи судової експертизи. Українські експерти часто демонструють високий рівень знань і відповідальності, навіть працюючи в умовах обмеженого фінансування. Проблема не в якості людей, а в системі, яка потребує осучаснення. У цьому сенсі варто приділити більше уваги таким напрямам, як цифрова експертиза, дослідження штучного інтелекту, біоетика, візуалізація доказів – тобто всьому, що вже сьогодні стає технологічною нормою у світовій експертній практиці.

Безперечно, системі потрібна нова генерація експертів – не лише знаючих, а й сміливих, високоетичних, відкритих до світу. І ця генерація вже формується. Від кожного молодого фахівця у галузі судової експертизи залежить, якою ця генерація стане: технічно підготовленою, але

відсталою в цінностях, чи сучасною, глибокою і здатною дати відповідь на найскладніші виклики часу.

Усі ті, хто спрямовує свій професійний шлях у напрямку криміналістики та судової експертизи повинні бути готові до особливостей роботи судового експерта. Не варто очікувати, що знання самі приведуть до майстерності. Слід бути готовим до постійного навчання, вивчати практику, не боятися задавати питання, експериментувати, сумніватись і дискутувати. Мислення має бути гнучким, критичним, але завжди чесним. Адже судова експертиза це не місце для упередженості або поверховості. Це простір, де правда має здобути форму і вагу через роботу професіонала.

Література:

1. Dana Wilson-Kovacs. The long journey of resistance toward acceptance: Understanding digital forensic accreditation in England and Wales from a social science perspective // <http://wires.onlinelibrary.wiley.com> (дата звернення 14.05.2025)
2. Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward <https://nap.nationalacademies.org/catalog/12589> (дата звернення 13.05.2025)

Марія Сапіга

*судовий експерт лабораторії почеркознавчих та технічних досліджень
документів Львівського науково-дослідного інституту судових
експертиз Міністерства юстиції України,
м. Львів, Україна*

МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПОЧЕРКУ ОСІБ ІЗ ТРАВМАМИ, СПРИЧИНЕНИМИ ВОЄННИМИ ДІЯМИ, ТА ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Сучасні виклики, спричинені збройною агресією проти України, призвели до різкого зростання кількості осіб з тілесними ушкодженнями – зокрема, ампутаціями та травмами, що порушують функції письма. Це суттєво ускладнює ідентифікацію особи за почерком, що, своєю чергою, є завданням, яке традиційно відіграє важливу роль у криміналістиці та судовій експертизі. Класичні підходи

до почеркознавчих досліджень здебільшого не враховують зміненої моторики письма, яка виникає внаслідок фізіологічних або психологічних наслідків травм, що в свою чергу знижує точність експертних висновків і вимагає глибокого перегляду як методичних засад експертизи, так і технічного оснащення, яке її забезпечує.

Не лише в Україні, але й загалом у світовій судово-експертній практиці дедалі більшої актуальності набуває проблема ідентифікації особи за почерком у випадках змін, спричинених тяжкими тілесними ушкодженнями, зокрема ампутаціями верхніх кінцівок, нейротравмами або у зв'язку із використанням протезів [1]. Особливо гостро ця проблема постає в умовах збройних конфліктів, де значна частина потерпілих втрачає здатність писати звичним способом. Актуальність теми вимагає глибокого вивчення та осмислення міжнародного досвіду, який демонструє не лише адаптацію класичних почеркознавчих підходів до нових реалій, а й поєднання криміналістики з реабілітологією, нейропсихологією та цифровими технологіями. У країнах із розвиненою судово-експертною практикою та великим досвідом ведення військових дій, таких як США, Великобританія та Ізраїль, цифрові технології стали невід'ємною частиною процесу ідентифікації особи за почерком.

Значну наукову та практичну базу має досвід Сполучених Штатів. Експерти розробляють та вдосконалюють методики, які дозволяють надійно ідентифікувати почерк навіть після серйозних фізичних змін – зокрема, внаслідок ампутацій або використання протезів. У США спостерігається активна інтеграція цифрових технологій у сферу криміналістичної експертизи почерку. Зокрема, активно використовуються графічні планшети та сенсорні системи, які дозволяють фіксувати параметри динаміки почерку – зміни натиску, темпу, напрямку рухів тощо. Дані, зібрані у такий спосіб, є основою для побудови моделей машинного навчання, які здатні аналізувати змінений почерк із високим ступенем достовірності. Американські експерти – практики та теоретики активно працюють над застосуванням технологій машинного навчання та аналізу великих даних для створення більш точних систем, які можуть адаптуватися до змін у почерку після ампутації або використання протезів. Вони використовують спеціальні методики, які дозволяють оцінювати не тільки звичний почерк, але й зміни, спричинені травмами чи протезуванням.

Один із прикладів – система «Handwriting Identification Technology», яка дозволяє зчитувати мікрофункції письма. Крім технічного аспекту, в США ведеться масштабна міждисциплінарна робота на перетині судової експертизи, клінічної нейропсихології та фізичної реабілітації. У співпраці з медичними установами проводяться довгострокові дослідження ветеранів бойових дій, які втратили кінцівки або перенесли серйозні травми, з метою вивчення процесу відновлення навичок письма. Такий підхід дозволяє не тільки зберігати доказову силу почеркознавчих досліджень, але й сприяти відновленню професійної та соціальної ідентичності постраждалих.

У Великобританії експерти – почеркознавці активно використовують адаптивні моделі письма в судовій практиці, що дозволяє розширити межі класичної криміналістики в умовах посттравматичних змін. Визнання зміненого почерку як повноцінного доказового інструменту передбачає не лише фіксацію зовнішніх характеристик письма, а й глибоку верифікацію із застосуванням сучасних цифрових технологій. Зокрема, використовуються нейронні мережі, натреновані на аналіз адаптованих зразків письма, отриманих від осіб, які писали іншою рукою, за допомогою протезів чи спеціальних пристроїв. У фокусі експертної уваги – не лише зовнішня форма літер, але й динамічні показники: темп виконання, натиск, напрямок руху при виконанні та з'єднанні елементів письмових знаків. Крім того, у Великобританії здійснюється правова експертиза письмових слідів у випадках, коли особа втрачає можливість писати домінантною рукою, а натомість навчається писати іншою, або використовує допоміжне обладнання (наприклад, тримачі для ручок, механічні фіксатори, планшети з тактильним зворотним зв'язком). Це вимагає від експертів глибокого розуміння як фізіологічних змін, так і психологічних особливостей таких процесів.

В Ізраїлі експерти- медики та експерти – почеркознавці тісно співпрацюють із реабілітаційними центрами та військовими госпіталями, які збирають зразки почерку військовослужбовців до та після отриманих поранень. Це дозволяє експертам створювати повні моделі адаптації почерку та вивчати, як саме людина пристосовується до нових умов письма. Досліджується не лише механіка письма, але й когнітивні фактори – увага, емоційний стан, посттравматичні зміни. Наприклад, зміни у по-

черку після травм мозку можуть бути наслідком як соматичних ушкоджень, так і посттравматичного стресового розладу, що вимагає глибокого міждисциплінарного аналізу. Така практика сприяє не лише науковому розумінню адаптаційних процесів, але й формує нові підходи до експертного висновку. Завдяки співпраці терапевтів, психологів та експертів формується комплексний підхід до відновлення письмових навичок, що має велике значення як для реабілітації особи, так і для забезпечення правових процедур [2].

Таким чином, міжнародний досвід показує, що сучасна судова почеркознавча експертиза дедалі більше набуває ознак комплексного науково-технічного та гуманітарного процесу.

Для України, яка сьогодні стикається з появою безпрецедентної кількості поранених військовослужбовців і цивільних, ці напрацювання є особливо актуальними. В процесі адаптації світових напрацювань до українських реалій першочерговими кроками мали б стати: створення національного реєстру цифрових зразків почерку (хоча б стосовно військовослужбовців), адаптація іноземного програмного забезпечення до українських нормативно-правових стандартів, розробка національної методики аналізу зміненого почерку осіб, що зазнали травм та впровадження цих знань у систему підготовки судових експертів.

Висновки. Досвід США, Великобританії та Ізраїлю свідчить про ефективність комплексного підходу до судової почеркознавчої експертизи у випадках дослідження почерку осіб із травмами, а саме, застосування крім суто почеркознавчих методик, знань медицини, реабілітології, психології та комп'ютерних наук. Спільною тенденцією, характерною для практики багатьох держав, є впровадження цифрових технологій у процес дослідження письма, активне використання сенсорних систем і алгоритмів машинного навчання, а також тісна співпраця між судовими експертами та медичними установами.

Література:

1. Boyer, C., et al. (2020). Statistical analysis of handwriting features for forensic identification. *Journal of Forensic Sciences*, 65(3), 900–911.
2. Cohen, R., & Levy, S. (2019). Handwriting rehabilitation and forensic analysis after brain injury: The Israeli approach. *Journal of Neuropsychology*, 13(2), 215–230.

Арсен Сапронов

*студент 4 курсу 3 групи факультету права та економічної безпеки,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ: КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ

Щоденно засоби масової інформації (далі – ЗМІ) публікують нові повідомлення про дорожньо-транспортні пригоди, частина з яких мають настання тяжких наслідків, зокрема смерть осіб. Не зважаючи на передбачену кримінальну відповідальність за порушення правил дорожнього руху, спільні зусилля держави та громадськості, статистика демонструє повсякчасний ріст негативних показників. Метою даного дослідження є аналіз криміналістичної характеристики ДТП та можливі шляхи забезпечення безпеки дорожнього руху для запобігання нових злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху у майбутньому.

Кримінальну відповідальність за порушення правил дорожнього руху передбачено статтями 286–288 КК України, що настає за наявності середніх чи тяжких тілесних пошкоджень або смерті потерпілого(их). Такі кримінальні правопорушення трапляються, як правило, через свідоме ігнорування правил дорожнього руху або їх недостатньої обізнаності, відсутньої поваги до учасників руху та низької культури водіння. Комплексне дослідження наукових джерел щодо визначення ключових елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху, дозволяє визначити два підходи до виокремлення її елементів. Перший – це типові складові криміналістичної характеристики більшості кримінальних правопорушень: спосіб готування, вчинення, приховування; предмет посягання; знаряддя та засоби; особа правопорушника; особа потерпілого; час, місце, обстановка; типові сліди (слідові картина). Зазначене підтверджують дослідження М. Климчука [1, с. 7–8], П. Луцюка [2, с. 7–8], Ю. Чаплинської [3, с. 195–197], Є. Лук'янчикова та Б. Лук'янчикова [4, с. 226]; Г. Щербакової [5, с. 300]; М. Войчишеної [6, с. 151].

Проте, як зазначав І. Колеснік, криміналістична характеристика злочинів проти безпеки дорожнього руху суттєво відрізняється за змістом від своїх аналогів через бланкетний характер об'єктивної сторони діяння. Тому виділяють альтернативний підхід, де елементи, що формують нову структуру з використанням класичної моделі та типових зв'язків й ознак, створюють нові погляди на питання структурування криміналістичної характеристики з огляду на трикомпонентну або чотирьохкомпонентну системи. Мова йде за «водій – транспортний засіб – дорожня обстановка»; «водій – автомобіль – дорога»; «водій – транспортний засіб – дорога – навколишнє середовище»; «водій – автомобіль – дорога – середовище». Тому при розслідуванні таких кримінальних правопорушень, першочерговим об'єктом пізнання є обставини ДТП, а не дії осіб, що дає змогу зробити висновки про порушення правил дорожнього руху. Тому з огляду на думку І. Колесніка, структура «водій – транспортний засіб – дорога – навколишнє середовище» [7, с. 175–176] є найбільш доречною, хоча вбачається доцільним додати п'ятий елемент – типові сліди кримінального правопорушення, що суттєво доповнять запропоновану модель криміналістичної характеристики.

Під час розслідування злочинних порушень правил дорожнього руху дуже важливим є встановлення кореляційних зв'язків між вище зазначеними елементами криміналістичної характеристики досліджуваних кримінальних правопорушень. Саме кореляція типових слідів з іншими елементами криміналістичної характеристики є вирішальною під час висунення слідчих версій. Так, типові сліди у даному кримінальному правопорушенні можна класифікувати на три групи: матеріально-фіксовані, ідеальні та цифрові. [8]

До першої групи відносять гальмівний шлях, що дає змогу визначити швидкість, місце наїзду та спробу уникнення, сліди шин, що дозволяє реконструювати траєкторію руху, уламки авто, сліди фарби дозволяють встановити точку удару, положення ТЗ та ін. До ідеальних слідів слід віднести показання свідків, що дають змогу встановити поведінку учасників правопорушення, чи мав місце намір або недбалість, а показання учасників дозволить змодельовати хід подій, встановити неточності між інформацією свідків та безпосередніх учасників, а також дізнатись інші обставини, як-от умови видимості та дії інших учасників.

Що стосується цифрових слідів, то на сьогодні вони є вкрай інформативними для слідства, адже до них відносять бортовий журнал авто,

відео з місця події, зроблене чи то камерою дорожнього руху чи очевидцями, GPS-навігація – всі ці сліди мають кореляційний зв'язок між способом вчинення, діями водія, встановлення хронології подій та маршрут руху.

Узагальнюючи можна стверджувати, що за умови суттєвого збільшення кількості камер на дорогах, роботи комплексної системи відеомоніторингу «Безпечне місто», покращення освітлення та якості самого дорожнього покриття, а також правильно встановлених дорожніх знаків – суттєво зменшується кількість ДТП та підвищується ефективність розслідування злочинних порушень правил дорожнього руху.

Література:

1. Климчук М. П. Розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (криміналістичні та процесуальні аспекти) : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. 19 с.
2. Луцюк П. П. Розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів : автореф. дис... канд. юрид. наук :12.00.09. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. 16 с.
3. Чаплинська Ю. А. До питання сутності та структури криміналістичної характеристики злочинів. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 3. С. 194–198. DOI:10.31733/2078-3566-2019-3-194-198
4. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчикова В. Є. Криміналістична характеристика – елемент методики розслідування окремих видів злочинів. Вісник Академії адвокатури України. 2017. Т. 14. № 1. С. 225–230.
5. Щербак Г. В. Криміналістична характеристика злочинів, вчинених неповнолітніми. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2014. Вип. 2. С. 299–305.
6. Войчишена М. В. Криміналістична характеристика як наукова категорія методики розслідування кримінальних правопорушень. Правовий часопис Донбасу. 2018. № 3. С. 146–152. DOI:10.32366/2523-4269-2018-64-3-146-152
7. Колеснік І. І. Методика розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2016. 225 с.
8. Криміналістика : підручник / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, О. О. Подобний, В. В. Тіщенко та ін. ; за ред. В. В. Тіщенка. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. 556 с.

Максим Слюсаренко

*студент 3 курсу 1 групи факультету міжнародного
та європейського права,*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТИСК ПІД ЧАС ДОПИТУ: МЕЖА МІЖ ДОЗВОЛЕНИМ І КАТУВАННЯМ

Проблематика психологічного тиску під час допиту є актуальною темою у сучасному кримінальному процесі, особливо болючою для багатьох держав пострадянського простору. Незважаючи на присутність правових гарантій, практика свідчить про поширеність випадків застосування різних форм насильства, що можуть мати ознаки катування. У зв'язку з цим виникає потреба у чіткому розмежуванні дозволеного та недопустимого тиску на допитувану особу, шляхом аналізу відомих спірних методик та їхньої відповідності теперішньому міжнародному законодавству.

Міжнародно-правові акти чітко визначають заборону на будь-які форми насильницького впливу, у тому числі й психологічного, які змушують особу самообмолюватись, або ставлять під загрозу її гідність. Відповідна Конвенція ООН 1984 року проти катувань містить визначення катування як будь-якої дії, за допомогою якої навмисно завдається сильний біль або страждання, фізичне чи психічне, з метою отримання інформації або зізнання. Європейська конвенція з прав людини у ст. 3 проголошує абсолютну заборону катувань, не передбачаючи жодних винятків, навіть під час війни. Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) уточнює, що межа між допустимим впливом та катуванням визначається не лише наміром, а й інтенсивністю, тривалістю та наслідками впливу. У ряді справ, таких як *Ireland v. the United Kingdom*, *Selmouni v. France* або *Jalloh v. Germany*, Суд наголошував, що психологічний тиск, зокрема тривала ізоляція, загрози, обман або позбавлення сну, можуть мати ефект, еквівалентний катуванню.

Однією з найвідоміших і водночас найконтroversійніших практик є американська «техніка Рейда». Широко застосована у Сполучених Штатах, вона ґрунтується на трьох етапах: аналіз поведінки підозрюваного, проведення неформального інтерв'ю з метою виявлення ознак

брехні, і, зрештою, проведення власне допиту, націленого на отримання зізнання. На останньому етапі техніка Рейда дозволяє застосування різноманітних психологічних засобів: фальшивої дружності, обману щодо наявних доказів, применшення тяжкості вчинку, створення ілюзії безвиході. Водночас техніка передбачає так звану «закриту ситуацію» – слідчий переконує підозрюваного, що заперечення є безперспективним, а єдине рішення – зізнатися. Хоча автори методики наголошують на її законності, численні дослідження, а також судова практика свідчать про її небезпеку, зокрема для вразливих осіб: неповнолітніх, осіб з психічними розладами або низьким рівнем когнітивного розвитку. Саме рейдівська техніка була залучена в ряді справ про фальшиві зізнання, включаючи резонансні випадки в США, де засуджених згодом виправдали завдяки ДНК-експертизі.

В Нідерландах була розроблена так звана «заанзька техніка допиту». Відповідно до неї, підозрювані, так би мовити, переживали заново вчинений злочин в результаті застосування примусових методів та показування фотографій місця злочину та членів сім'ї жертви. Під час допиту поліціант міг тихо говорити, а потім різко вдарити по столу та використовувати підвищений голос для посилення тиску, а також перебільшувати наявні докази та посилатися на слова інших допитаних підозрюваних. У своєму звіті, RAC (нідерландська комісія з питань кримінальних розслідувань) описує техніку Заанзе, як таку, що заснована на так званому комунікаційному методі «CASE 36», який, сфокусований на тому, як людина сприймає світ, дозволяє отримати дуже точну картину поведінки людини, забезпечує можливість провести ефективний та нетривалий допит. Верховним Судом Нідерландів метод Заанзе визнаний незаконним у 1997 році, що було підтверджено практикою ЄСПЛ (*Jager v. Netherlands*), як такий, що порушує заборону на тиск.

З іншого боку, існує достатньо показовий приклад підходу, який історично довів свою ефективність без застосування жодних форм насильства чи примусу. Мова йде про метод Ганса Шаффра – офіцера Люфтваффе, який проводив допити полонених льотчиків Англії та США під час Другої світової війни. Його техніка базувалася на створенні довірливих відносин із полоненими, без застосування фізичного або психологічного тиску, а натомість – на психологічній проникливості, емпатії, спостережливості та майстерному веденні розмови. Шарфф спілкувався з полоненими у неформальній, навіть дружній атмосфері. Він пропо-

нував їм прогулянки, обіди, лікування, спілкування про загальні теми. Основна стратегія полягала у створенні ілюзії, що допитувач уже все знає – і зізнання нібито нічого не змінить, але полегшить ситуацію для самого допитуваного. Через уважне слухання, уважність до деталей та поступове встановлення психологічного комфорту, Шарфф отримував важливу інформацію без застосування будь-яких негативних форм маніпуляції та насильства.

Міжнародні стандарти та відповідна судова практика визнають, що певний рівень психологічного впливу є неминучим у самій природі допиту – будь-яке офіційне опитування в умовах слідства викликає в особи стрес, тривогу, напруження. Допустимим можна вважати такий вплив, який не переходить межу маніпуляції, не містить обману щодо основних прав особи, не включає погроз. Застосування критерію ефективності є неприпустимим, оскільки, при всій своїй плідності, такі відомі техніки як методи Рейда та Заанзе, як видно, все одно суперечать сучасному міжнародному законодавству, на відміну від техніки Ганса Шарффа. У підсумку, допустимий психологічний тиск – це не тиск у прямому сенсі, а професійна комунікація, яка не виходить за рамки правової процедури, не містить ознак примусу, і головне – не нівелює людську гідність як базову цінність правової держави.

Дарина Сокира

*студентка 4 курсу 10 групи факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ ВБИВСТВ

Згідно з офіційною статистикою Національної поліції України, у 2024 році в Україні було зафіксовано рекордно високий відсоток розкриття умисних убивств за всю історію незалежності: на території держави було вчинено 1052 умисних вбивства – у 1043 випадках зловмисників притягнуто до відповідальності [1]. Проте зазначений показник не відображає реальної складності розслідування в окремих категоріях кримінальних правопорушень. Насамперед йдеться про серійні вбивства,

які через свою латентну природу, інформаційну невизначеність потребують нетипового, міждисциплінарного підходу до розкриття, адже становлять один із найскладніших об'єктів для досудового розслідування. Крім того, на ефективність розслідування суттєво впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники [2, с. 451]. Серед таких виділяють: неочевидність зв'язку між окремими епізодами, відсутність зв'язку «жертва – вбивця», дефіцит інформації про обставини злочинів, недосконалість оперативного реагування, хибне формулювання версій, неякісна аналітика, слабка комунікація між підрозділами, велика часова та територіальна розкиданість епізодів. Нерідко на практиці правоохоронці не виявляють серійності на ранньому етапі, що призводить до затягування справи або навіть до її нерозкриття. Зокрема, Борисенко І. В. у своїй монографії підкреслив, що понад 65 % випадків вбивств із розчленуванням трупа залишаються нерозкритими у Дніпропетровській, Донецькій, Харківській, Луганській, Одеській та Запорізькій областях України [3, с. 6]. Наведені дані свідчать про потребу в модернізації слідчого інструментарію, зокрема на ранньому етапі виявлення криміналістично значимої інформації, без якої неможливо ефективно спрямовувати подальші дії органів досудового розслідування.

Аналіз багаторічної практики розслідування правопорушень зазначеної категорії засвідчив, що кожен злочинець у процесі протиправної діяльності демонструє характерні лише йому моделі поведінки, що утворюють своєрідний криміналістичний «почерк». Виявлення даної індивідуалізованої поведінкової моделі лежить в основі криміналістичного профайлінгу, який виконуючи функцію спеціального методу пізнання особи злочинця, дозволяє встановлювати закономірності в його поведінці, виявляти домінантні психологічні риси, прогнозувати майбутні дії та ефективно організовувати слідчі (розшукові) і негласні слідчі (розшукові) дії, інші оперативно-розшукові заходи. Таким чином, криміналістичний профайлінг є орієнтуючим методом, що застосовується саме під час розслідування серійних або повторюваних злочинів і полягає у формуванні психологічного портрета невстановленої особи злочинця із застосуванням комплексних знань у галузі криміналістики, психології та кримінології, психодіагностики та методів вербальної і невербальної ідентифікації, з урахуванням слідчої картини вчинених діянь. До основних напрямів його реалізації належить складання психолого-криміналістичного портрета злочинця, визначення ймовірного місця

перебування через аналіз просторових моделей («географічна профілізація»), а також застосування прийомів верифікації під час слідчих дій та здійсненні оперативно-розшукових заходів. Водночас важливим є створення й модернізація інформаційних систем правоохоронних органів, зокрема, інформаційних баз даних, які акумулюють типові ознаки та профілі осіб, що вже вчиняли подібні злочини [4, с. 18].

Ефективність профайлінгу підтверджена багаторічною практикою зарубіжних правоохоронних органів. Зокрема, у США починаючи зі 1970-х років профайли активно розробляються спеціалістами відділу наукового поведінкового аналізу Федерального бюро розслідувань (FBI's Behavioral Science Unit (BSU)), які не лише створюють індивідуалізовані психологічні портрети, а й проводять дослідження стресостійкості, забезпечують підготовку аналітиків і взаємодіють із Національним центром аналізу насильницьких злочинів (National Center for the Analysis of Violent Crime (NCAVC)). Засновником сучасного профайлінгу вважається агент ФБР Роберт Ресслер, який увів у науковий обіг термін «серійний вбивця» та провів опитування відомих злочинців, ставши одним із творців методики «реконструкції особистості злочинця», що згодом лягла в основу роботи структур BSU [5, с. 194]. Особливе значення має програма ViCAP (Violent Criminal Apprehension Program), що функціонує в системі ФБР з 1985 року й надає правоохоронним органам онлайн-доступ до порівняльних баз даних про тяжкі злочини, зокрема, вбивства, сексуальні напади, зниклих безвісти осіб і невідомі останки людей. Вона дозволяє встановлювати зв'язки між географічно віддаленими та хронологічно несуміжними епізодами, що критично для виявлення серійності [6].

Щодо національного досвіду, то слід підкреслити, що в Україні функціонує Департамент кримінального аналізу Національної поліції, діяльність якого регламентується наказом Національної поліції України від 29 грудня 2019 року № 1354 «Про затвердження Положення про Департамент кримінального аналізу Національної поліції України». У 2020 році було передбачено створення підрозділів кримінального аналізу в структурі територіальних органів поліції, з подальшим затвердженням відповідних штатних структур у головних управліннях. Висока ефективність їх діяльності зумовила поширення цієї практики на районний рівень, станом на 2023 рік у складі районних управлінь поліції функціонувало понад 30 секторів кримінального аналізу, а в окремих

районних управліннях визначено відповідальних осіб, що виконують функції кримінальних аналітиків.

У строгому розумінні типового чи універсального алгоритму дій при розслідуванні серійних вбивств не існує – кожен випадок має свою унікальну природу, характеристики та обставини, що вимагає індивідуального підходу. Водночас на етапі збору первинної доказової бази критичну роль відіграють першочергові слідчі (розшукові) дії: огляд місця події та трупа, пред'явлення трупа для впізнання, допит, судово-медична експертиза. Проте обмеження експертного забезпечення лише останнім видом експертиз є хибним. Слід задумати низку інших експертиз: судово-біологічну (зокрема, молекулярно-генетичну експертизу (дослідження) (МГЕ(Д)), трасологічну (в т.ч. дослідження слідів розчленування та зрізів, вузлів та петель, слідами знарядь та інструментів), цитологічну, хімічну, ґрунтознавчу, одорологічну, дактилоскопічну, почеркознавчу, експертизу матеріалів, речовин та виробів тощо. Допоміжну роль виконує і негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК), якщо відкрите їх отримання неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження.

Серед негласних слідчих (розшукових) дій особливе місце посідає установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), яке дозволяє ідентифікувати географічну прив'язку особи, зокрема, до місць зникнення жертв або виявлення тіл. Перевагою є можливість застосування як у режимі реального часу, так і ретроспективно – через тимчасовий доступ до з'єднань мобільного пристрою, у практичній діяльності така інформація закріпилася під назвою «трафіки». Таким чином, якщо потрібно необхідно отримати інформацію про зв'язок, що відбувся в минулому (постфактум), у тому числі про місцезнаходження радіоелектронного засобу у певний день та час, така інформація отримується в порядку, передбаченому статтями 159, 162 КПК, тобто звернення до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю. Якщо ж слідчому (прокурору) потрібно локалізувати місцезнаходження радіоелектронного засобу в режимі реального часу (отримати інформацію про те, де перебуває відповідний засіб на момент спостереження за ним, визначити маршрут його перебування), то повинен застосовуватися механізм, передбачений ст. 268 КПК, тобто як негласна слідча (розшукова) дія [7, с. 205]. У поєднанні зі негласними слідчими (розшуковими) діями: аудіо-

та відеоконтролем за підозрюваними, обстеженням публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння таких осіб, зняттям інформації з електронних комунікаційних мереж, інформаційних систем, аудіо-, відеоконтролем за місцем вчинення злочину, парковими територіями, місцями скупчення людей тощо – ці дії створюють комплекс доказової взаємопов'язаної інформації.

Окрему групу становлять інші оперативні заходи, які використовуються при досудовому розслідуванні. Серед таких заходів слід виділити складання та використання фотороботів, оперативне узнавання, перевірку та обстеження територій, підвальних приміщень, лісових масивів, безлюдних локацій тощо, поквартирний (подвірний) обхід, засідки та спостережні пункти, патрулювання потенційних місць злочинів, формування та використання орієнтувань. Наведені інструменти становлять невід'ємну частину комплексного розслідування серійних вбивств і часто дають результати там, де традиційні слідчі дії виявляються недостатніми.

Узагальнюючи вищевикладене, доцільно стверджувати, що розслідування серійних убивств становить собою складну, багатоаспектну криміналістичну конструкцію, в основі якої лежить синтез правових, психологічних, інформаційно-аналітичних та інших поведінкових чинників. Комплексний характер розслідування серійних убивств визначається необхідністю синтезу криміналістичного профайлінгу з повним спектром передбачених законодавством слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, оперативних заходів, що дозволяє подолати інформаційну невизначеність, встановити взаємозв'язок між віддаленими епізодами та сформувати достатню доказову базу для притягнення злочинця до відповідальності.

Література:

1. Найменше нерозкритих вбивств за всю історію незалежності України зафіксовано в 2024 році – Андрій Небитов. Національна поліція України: офіційний вебпортал. URL: <https://npu.gov.ua/news/naimenshe-nerozkrytykh-vbyvstv-za-vsiu-istoriiu-nezalezhnosti-ukrainy-zafiksovano-v-2024-rotsi-andrii-niebytov>.
2. Мірошніченко О. С. Деякі аспекти розкриття серійних вбивств (на основі аналізу особи злочинця). Форум права. 2009. № 3. С. 451–454.
3. Борисенко І. В. Методика розслідування вбивств із розчленуванням трупа: монографія. Харків: Право, 2021. 720 с.
4. Болдирєва К. Ю. Метод профайлінгу у практиці боротьби зі злочинністю. Одеса, 2020. 36 с.

5. Данилів О. М. Серійні злочини у системі злочинів проти особи. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2015. № 38. С. 192–203.

6. Violent Criminal Apprehension Program. Federal Bureau of Investigation. URL: <https://www.fbi.gov/how-we-can-help-you/more-fbi-services-and-information/freedom-of-information-privacy-act/departments-of-justice-fbi-privacy-impact-assessments/vicap>.

7. Луцки В. В. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 4. С. 202–205.

Валерія Соколова

*здобувачка факультету прокуратури, 2 курс, 6 гр.,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ПРОФЕСОР М. М. БОКАРІУС І РОЗВИТОК СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ У XX СТОЛІТТІ

Судова медицина є однією з ключових дисциплін, що забезпечує об'єктивність правосуддя та ефективність кримінального процесу. В Україні її розвиток у XX столітті тісно пов'язаний із діяльністю видатних науковців, серед яких особливе місце займає професор Микола Миколайович Бокаріус (1899–1966). Його наукова та практична діяльність охоплює понад сорок років, під час яких він не лише сприяв удосконаленню методів судово-медичних експертиз, а й формував криміналістичну школу, що мала вплив на всю систему судово-медичних та криміналістичних досліджень в Україні.

Наукова спадщина професора М. М. Бокаріуса характеризується широким спектром тем, серед яких: судово-медична травматологія, експертиза речових доказів, дослідження трупних явищ, ідентифікація особи, вивчення вогнепальних ушкоджень та травм, спричинених тупими предметами. Ці напрями досліджень і сьогодні залишаються актуальними для розвитку експертної практики та науки судової медицини.

Микола Миколайович Бокаріус народився 28 червня 1899 року в Харкові в родині видатного судового медика Миколи Сергійовича Бокаріуса. З ранніх років він був пов'язаний із медичною наукою: ще під час навчання у III Харківській гімназії працював діловодом трупного покою

кафедри судової медицини Харківського університету. Вже ці перші кроки визначили майбутній напрям його наукової та практичної діяльності.

У 1924 році М. М. Бокаріус був призначений завідувачем секції криміналістичної ідентифікації особи Харківського інституту науково-судової експертизи. Саме тоді він почав активно поєднувати наукову діяльність із практичною роботою експерта. Його дослідження з криміналістичної дактилоскопії, пороскопії та антропометрії заклали основи сучасних методів ідентифікації особи в Україні.

У 1927 році вийшла його перша наукова публікація «Роль случайных вещественных доказательств в практике следствия и дознания», де він запропонував нові методи ідентифікації слідів взуття підозрюваних. Ця робота стала першим значним кроком у формуванні криміналістичного напрямку в судовій медицині, продовжуючи ідеї його батька.

У 1928 році він захистив кваліфікаційну роботу «К микродиагностике у входного каждого пулевого просвета при судебно-медицинском исследовании трупа», що пізніше було визнано фундаментальною дисертаційною розробкою. В роботі висвітлювалися методи дослідження вогнепальних ушкоджень та способи визначення механізму травм, що мали практичне значення для слідчих та судових експертів.

Протягом 1930-х років професор М. М. Бокаріус активно розвивав методіку судово-медичних і криміналістичних досліджень, зокрема впроваджував практичні вказівки щодо роботи міліції з речовими доказами, що згодом стали прообразом криміналістичного алгоритмування.

Під час Другої світової війни професор М. М. Бокаріус продовжував свою науково-практичну діяльність навіть в умовах евакуації. З 1941 по 1943 рік він перебував у місті Чкалов (нині – Оренбург), де викладав у філії Всесоюзного заочного юридичного інституту та керував кафедрою судової медицини Харківського медичного інституту. Одночасно він працював міським судово-медичним експертом, організовував роботу кафедри та навчав студентів практичним методам дослідження пошкоджень на окремих органах, що було особливо актуально в умовах воєнного часу.

У 1943 році М. М. Бокаріуса було включено до складу Державної комісії з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на території Харківської та Донецької областей. Його підготовлені документи були використані під час першого громадського суду в Харкові

та на Нюрнберзькому процесі, що свідчить про високу практичну цінність його судово-медичних висновків.

Після війни професор активно займався організацією та керівництвом Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз і Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи. Він очолював кафедру судової медицини Харківського медичного інституту до 1966 року, сприяв підготовці молодих фахівців та впровадженню новітніх методів судово-медичних і криміналістичних досліджень у навчальний процес.

Особливу увагу професор М. М. Бокаріус приділяв підготовці наукової школи. Під його керівництвом було успішно захищено 4 докторські та 26 кандидатських дисертацій. Його учні, серед яких В. П. Колмаков, В. О. Коновалов, М. В. Салтевський та інші, згодом стали відомими науковцями та завідувачами кафедр у медичних і юридичних навчальних закладах України та за її межами.

У 1950–1960-х роках професор продовжував наукову діяльність, опублікував низку робіт, присвячених проблемам вогнепальних ушкоджень, ідентифікації об'єктів експертизи та судової травматології. Значна частина його праць була спрямована на вивчення історії судової медицини в Україні, а також розвитку науково-методичних підходів у судово-медичній практиці.

Таким чином, поствоєнна діяльність М. М. Бокаріуса не лише забезпечила розвиток судової медицини та криміналістики в Україні, а й заклала основу для підготовки нового покоління науковців, здатних поєднувати теоретичні знання з практичними навичками судово-медичної експертизи.

Професор Микола Миколайович Бокаріус зробив вагомий внесок у розвиток судової медицини, криміналістики та судової експертології в Україні. Його наукова діяльність поєднувала теоретичні дослідження з практичними методами, що дозволило значно підвищити якість розслідування злочинів та експертної роботи.

Серед ключових досягнень професора слід виділити:

- розробку методик дослідження вогнепальних ушкоджень, механічної асфіксії, травм від тупих предметів та ототожнення особи за останками;
- впровадження інноваційних приладів та технік, зокрема приладу для вивчення судово-медичних об'єктів із точністю до 0,01 мм;

- підготовку великої кількості наукових кадрів: під його керівництвом захищено 4 докторські та 26 кандидатських дисертацій; багато його учнів стали провідними судовими експертами та криміналістами;
- впровадження криміналістичного алгоритмування розслідування злочинів через практичні настанови для працівників міліції;
- активну участь у розслідуванні злочинів німецько-фашистських загарбників та підготовці документів для Нюрнберзького процесу;
- значний внесок у історію судової медицини та розвиток методичних основ навчання студентів медичних і юридичних закладів.

Наукові ідеї професора М. М. Бокаріуса і сьогодні застосовуються у практиці, допомагаючи розкривати злочини та проводити об'єктивні судово-медичні дослідження. Його праці стали фундаментом для формування харківської наукової криміналістичної школи, яка продовжує розвивати судову медицину та криміналістику в Україні та за її межами.

Життя і діяльність професора М. М. Бокаріуса були повністю присвячені науці, освіті та практичній діяльності. Його спадщина стала незамінною основою для подальшого розвитку судово-медичної науки та підготовки нових поколінь експертів і науковців.

Література:

1. Бокаріус Микола Миколайович – видатний судовий медик і криміналіст : До 125-річчя від дня народження : життєопис і біобібліогр. покажч. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики [редкол. : А. П. Гетьман (голов. ред.) та ін.; уклад.: В. М. Шевчук, О. В. Дунаєв, О. Л. Мусієнко, В. В. Брагінська. Харків : Право, 2024. 160 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/20359/1/p_Bokarius-2024.pdf

2. Комаха В. О. Бокаріус Микола Сергійович – один із фундаторів і перший керівник Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз (до 90-річчя заснування Харківського НДІСЕ) URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bokarius-mikola-sergiyovich-odin-iz-fundatoriv-i-pershiy-kerivnik-harkivskogo-naukovo-doslidnogo-institutu-sudovih-ekspertiz-do-90/viewer>

3. Самойленко О. О., Усенко І. Б. Бокаріус, Микола Миколайович. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/%D0%91%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%83%D1%81,%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0_%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

Анастасія Сосницька
студентка 1-го курсу III медичного факультету
Харківського національного медичного університету,
м. Харків, Україна

СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА У ВИПАДКАХ ЙМОВІРНОГО ОТРУЄННЯ СИНТЕТИЧНИМИ НАРКОТИКАМИ

Вступ: Останнім часом зростання використання синтетичних наркоматів стало серйозною загрозою для кримінального правопорядку. Вони мають потужний токсичний вплив на організм людини, а в багатьох випадках призводять до летальних ефектів.

Актуальність теми: Враховуючи достатньо новітній характер сполук, синтетичні наркотики часто не виявляються стандартними методами токсикологічного аналізу, саме тому важливо розвивати нові підходи до діагностики біологічного матеріалу з метою виявлення клінічних ознак наявності отруєння такими сполуками.

Мета дослідження: Охарактеризувати особливості проведення судово-медичної експертизи у випадках ймовірного отруєння синтетичними наркотиками, визначити основні клінічні ознаки та дослідити новітні технології діагностики наявності сполук в організмі.

Об'єкт дослідження: процес судово-медичної експертизи у випадках смерті або гострих отруєнь, пов'язаних із вживанням синтетичних наркотиків.

Ключові моменти. Синтетичні наркотики – це штучні речовини, що імітують дію сучасних наркотиків, але містять змінений хімічний склад. Серед найбільш поширених можемо виділити синтетичні канабіоїди, синтетичні катіони та фентанілоподібні опіоїди.

Почнемо з найбільш розповсюджених синтетичних канабіноїдів, до них відносимо JWH-018, AB-FUBINACA, MDMB-CHMICA, вони зв'язуються з канабіноїдними рецепторами, активуючи їх сильніше за природний тетрагідроканнабінол. Призводить до психозу, серцевих аритмій, і навіть до раптової смерті.

Синтетичні катіони, наприклад, мефедрон, метилон, «флакка». Структурно подібні до амфетамінів, стимулюють викид дофаміну, серотоніну та норадреналіну. Викликають галюцинації, гіпертензію, поліорганну недостатність.

Наступною групою є синтетичні опіоїди, наприклад, фентаніл, карфентаніл, бутирфентаніл. Діють як агоністи на опіоїдні рецептори, які блокують передачу болю, викликають ейфорію, пригнічують дихальний центр. Можуть призвести до зупинки дихання навіть при мінімальній дозі.

Розглянемо особливості судово-медичної експертизи у випадках ймовірного отруєння подібними речовинами. Під час первинного огляду місця подій треба звернути увагу на опис положення тіла, адже можливі сліди судом, рвоти, піни з рота чи носа можуть вказувати на отруєння синтетичними наркотиками.

Під час судово-медичного розтину слід розглянути загальні макроскопічні ознаки та органоспецифічні зміни. До загальних ознак можемо віднести набряк головного мозку, повнокровність внутрішніх органів, набряк легень із пінистим вмістом у бронхах. До оргаспецифічних змін, які характерні при такому виді отруєнь, можемо виділити гостру дихальну недостатність, кровиливи та набряк легень, певні гіпоксичні зміни у мозку та дистрофічні зміни у печінці та нирках, що вказує на інтоксикацію. Під час гістологічного дослідження треба уточнити характер змін в органах, а саме, ознаки гіпоксії мозку, нейродегенеративні процеси, гостру тибулярну недостатність у нирках, та зміни у серцевому м'язі на фоні токсичної кардіохміопатії.

Останнім виконується токсикологічне дослідження, яке має включати зразки крові, сечі, вмісту шлунку. До методів такого дослідження відносимо імуноферментний аналіз, тонкошарову хроматографію та біологічні маркери.

Отже, синтетичні наркотики дійсно становлять загрозу громадськості, адже їхній механізм дії полягає у глибшому впливі на центральну нервову систему через активацію рецепторів.

Судово-медична експертиза у випадках підозри на отруєння синтетичними наркотиками вимагає комплексного підходу, який включає первинний огляд місця подій, судово-медичний розтин, гістологічне дослідження та токсикологічне дослідження на наявність характерних ознак при такому отруєнні.

Література:

1. Кривда, Г. Ф., Уманський Д. О., Панчев Я. О. Аналіз проблеми судово-медичної діагностики отруєння синтетичними наркотичними засобами. *Акту-*

альні проблеми сучасної медицини: Вісник української медичної стоматологічної академії 15.3–2 (51) (2015): 325–327.

2. Курдиль, Н. В. Синтетичні каннабіноїди спайс: актуальні питання клінічної діагностики та екстреної медичної допомоги. *Медицина невідкладних станів* (2016): 100–104.

3. Курдиль, Н. В., Іващенко О. В. Характеристика сучасної структури опіоїдів як причини гострих отруєнь (передозувань): у фокусі синтетичні опіоїди. *Український медичний часопис* (2021): 74–79.

Юліанна Тичинська

*студентка 2 курсу, 23.03 групи юридичного факультету,
Хмельницький університету управління та права імені Леоніда
Юзькова,
м. Хмельницький, Україна*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У ХХІ столітті цифровізація суспільства спричинила трансформацію традиційних методів кримінального розслідування. Зокрема, інструменти штучного інтелекту (далі – ШІ) активно інтегруються в практику правоохоронних органів у багатьох країнах світу. Україна, попри певну технологічну відсталість, також здійснює кроки в напрямку використання інноваційних технологій в організації розслідувань.

Використання ШІ у сфері кримінального правосуддя є одним з найбільш динамічних напрямів сучасної правової науки та практики. Його впровадження змінює традиційні підходи до розслідування кримінальних правопорушень, відкриваючи нові можливості для правоохоронних органів.

У сучасних умовах цифрової трансформації кримінальне правосуддя стикається з необхідністю інтеграції новітніх технологій для підвищення ефективності розслідувань. ШІ відкриває нові можливості у зборі, аналізі та обробці великого обсягу інформації, що супроводжує кримінальні провадження. Завдяки здатності швидко знаходити закономірності, автоматизувати рутинні процеси і прогнозувати розвиток подій, ШІ стає інструментом, який може суттєво змінити підходи до розслідування.

Перше, що варто відзначити, це значне підвищення ефективності аналізу великих даних, який традиційними методами потребує значних ресурсів і часу. Системи на основі ШІ здатні обробляти цифрові докази, виявляти приховані зв'язки між співучасниками кримінальних правопорушень, аналізувати відео- та аудіодані, а також фінансові транзакції. Такий підхід дозволяє не лише скоротити терміни розслідувань, а й зменшити ризик пропуску важливої інформації. Водночас, як зазначається у дослідженні Національної академії правових наук України, застосування ШІ потребує належного контролю за якістю і достовірністю алгоритмів, щоб уникнути помилок, які можуть поставити під сумнів об'єктивність розслідування [1].

Другою важливою функцією є автоматизація рутинних та тривалих процесів, таких як розпізнавання голосу, транскрибування аудіозаписів, сортування та класифікація доказів. Це дає змогу слідчим зосередитись на більш складних аналітичних завданнях, які вимагають досвіду і професійної інтуїції. Як зазначає юридична академія імені Ярослава Мудрого, вже сьогодні деякі правоохоронні органи впроваджують подібні системи, що позитивно впливає на якість і швидкість роботи [2].

Варто також підкреслити потенціал ШІ у прогнозуванні кримінальних правопорушень. Аналізуючи історичні дані та просторово-часові закономірності, системи можуть допомогти визначити так звані «гарячі» точки та оптимізувати розподіл ресурсів правоохоронних органів для превентивних заходів. Проте, цей напрямок викликає певні етичні й правові питання, пов'язані з ризиком дискримінації і порушенням приватності. Тому використання ШІ у кримінальних провадженнях має супроводжуватися розробкою чітких норм та стандартів, що гарантуватимуть дотримання прав людини та забезпечать прозорість прийнятих рішень.

На завершення, слід зазначити, що ефективна інтеграція ШІ у кримінальне провадження потребує не лише технічних інновацій, а й відповідного законодавчого забезпечення та підготовки кадрів. Правова база має чітко регламентувати застосування штучного інтелекту, а працівники правоохоронних органів повинні володіти навичками для інтерпретації результатів роботи систем ШІ. Без таких заходів ризик неправильного використання технологій може призвести до серйозних негативних наслідків для системи правосуддя.

Отже, штучний інтелект у розслідуванні кримінальних правопорушень відкриває широкі перспективи для підвищення ефективності

та якості роботи правоохоронних органів, однак його застосування повинно бути зваженим і врегульованим, щоб уникнути порушення прав людини та забезпечити справедливість кримінального процесу.

Література:

1. Національна академія правових наук України. (2023). Перспективи використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні. URL: <https://www.napnukraine.org.ua/uk/scientific-works/article/shchodo-vykorystannya-shtuchnoho-intelektu-u-kriminalnomu-provazhennya>

2. Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. (2022). Використання штучного інтелекту в правоохоронній діяльності. URL:

http://elibrary.lsa.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2421:shchuchnyj-intelekt-v-kriminalnomu-provazhennya&catid=42&Itemid=123

Володимир Чеве́рда

студент 3 курсу 9 групи факультету юстиції

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ДНК-ЛАБОРАТОРІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

В сучасних реаліях питання ідентифікації осіб за допомогою ДНК-технологій набуває особливої актуальності, оскільки внаслідок дії різних факторів впізнання особи за зовнішніми ознаками та/або певними особливими прикметами (татуювання, шрами тощо) в деяких випадках не вбачається за можливе. Найширше використання ДНК-технологій для ідентифікації таких осіб стає в нагоді судово-медичним експертам. У світі вже достатньо давно розвинена інфраструктура для проведення таких досліджень, зокрема світові компанії активно створюють ДНК-лабораторії, в яких наявне необхідне обладнання для швидкого та якісного ДНК-експертиз. Що стосується України, то до 24 лютого 2022 року в нашій державі не приділялось належної уваги розвитку ДНК-лабораторій, оскільки в наявності була лише одна така лабораторія, внаслідок чого доводилось відправляти зразки ДНК за кордон і тривалість таких експертиз становила декілька років[1].

Тим не менш впровадження масштабних ДНК-досліджень в Україні стрімко прискорилося внаслідок повномасштабної війни Росії проти України, яка супроводжується великою кількістю загиблих людей, яких важко ідентифікувати внаслідок пошкодження трупів і несприятливої обстановки їх знаходження, зокрема в місцях масових поховань. Загалом, за даними правоохоронців наразі неідентифікованими залишаються понад 3 тисячі тіл. Також актуалізована проблема великої кількості безвісти зниклих осіб за особливих обставин, адже наразі розслідується близько 70 тисяч кримінальних проваджень за фактами безвісти зниклих осіб, як цивільних, так і військовослужбовців, а також рідних та близьких, які втратили контакт з людьми на окупованих територіях. У всіх цих процесах задля встановлення правдивої інформації стає обов'язковим проведення саме ДНК-досліджень, яке часто є єдиною можливим методом ідентифікації особи у таких випадках[2] .

Україна працює над належним обліком генетичної інформації задля належного розслідування справ й ідентифікації останків трупів, зокрема у 2022 році було ухвалено Закон України « Про державну реєстрацію геномної інформації людини» (далі-Закон). У ст. 4 Закону визначається мета такої реєстрації, зокрема вона провадиться з метою розшуку осіб, зниклих безвісти; ідентифікації невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини. З метою належної реєстрації в Україні створено Електронний реєстр геномної інформації людини, в якому реєструється відповідна геномна інформація. Власне процедура державної реєстрації полягає у наступних етапах:

1) *Відбирання матеріалу у невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини, яке здійснюється уповноваженими особами судово-медичних установ Мін'юсту, МВС, Нацполіції або закладів охорони здоров'я, внаслідок чого заповнюється реєстраційна картка(ст.7 Закону)*

2) *Проведення молекулярно-генетичної експертизи відібраних матеріалів, після якої геномна інформація разом з реєстраційною картою передається Адміністратору Електронного реєстру для проведення державної реєстрації(ст.10 Закону).*

3) *Безпосередньо державна реєстрація геномної інформації шляхом внесення геномної інформації та іншої інформації, визначеної ст.11 Закону до Електронного реєстру Адміністратором [3].*

Слід звернути увагу на терміни зберігання геномної інформації, зокрема геномна інформація, зібрана з метою ідентифікації останків трупів та осіб, зниклих безвісти, зберігається в Електронному реєстрі до настання моменту ідентифікації, але не більше 50 років(ст.18 Закону).Це ставить перед правоохоронною системою певні виклики, оскільки в умовах воєнного стану на перший план повинно виходити нарощення темпів ДНК-досліджень з метою недопущення тривалого зберігання геномної інформації у реєстрі , що з огляду на останні кібератаки на електронні реєстри України також стає важливим питанням національної безпеки[3].

Саме тому на ДНК-лабораторії почали звертати увагу наші правоохоронні органи. Працюють такі лабораторії за допомогою технології Rapid DNA «ANDE», яка внаслідок автоматизації процесів дозволяє зменшити час експертизи до менше ніж двох годин.Науковці відзначають такі переваги цієї технології: мобільність та можливість використання в польових умовах; здатність обробити щонайменше 4 зразки ДНК за один інтервал циклу; здатність обробляти зразки з кісток та інших людських тканин; універсальність джерела живлення; низькі витрати на матеріально-технічне забезпечення тощо[4; с.153].

Результати діяльності таких лабораторій широко використовуються в судово-медичній практиці і створюють правові наслідки.Зокрема інформація про профілі ДНК і результати зіставлення ДНК, надані ДНК лабораторіями , з інформацією, що відома про особу, яка зникла безвісти за особливих обставин, є підставою для надання висновку про обставини, що свідчать про смерть особи[5]. Також ДНК-лабораторії активно використовуються в кримінальних провадженнях, адже за їх допомогою судово-біологічні експерти мають змогу надати висновки експерта в кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів, вчинених військовими РФ, а також щодо кримінальних правопорушень проти життя, здоров'я особи , а також її честі та гідності[4; с.151].

Як вже зазначалось, війна прискорила розвиток системи ДНК-лабораторій, оскільки нам почали активно передавати лабораторії наші партнери. Станом на сьогодні у системі МВС завдяки підтримці американських партнерів , за даними Експертної служби МВС, перебуває 18 повнопрофільних лабораторій, 2 лабораторії, які здійснюють експрес-ідентифікацію, а також 5 лабораторій прямої ампліфікації. Крім того, в системі Нацполіції наразі знаходиться 32 пересувні лабораторії, які розподілені по ГУНП в областях. [4; с.151].Також лабораторії переда-

ються і Мін'юсту, зокрема в 2022–2024 роках за підтримки Уряду Франції та американської компанії ANDE Corporation цьому відомству було передано 4 ДНК-лабораторії[6; 7].

Цікаво простежити динаміку появи ДНК-лабораторій на території України, зокрема одні з перших лабораторій з'явилися на деокупованих територіях Харківщини і за їх допомогою було пришвидшено процес упізнання тіл в Ізюмі, де було знайдено одне з найбільших масових захоронань з початку повномасштабної війни[1]. З того часу ДНК-лабораторії уже успішно спрацювали в Бучі, Гостомелі, Вінниці, селі Гроза, в Умані, після обстрілу торгового центру в Кременчузі, при встановленні невідомих захисників з «Азовсталі» тощо[4 ; с.153]. Сприяло цьому поширення лабораторій у всіх областях України, зокрема зовсім нещодавно було відкрито нові лабораторії на Рівненщині та Хмельниччині, що дозволило зменшити тривалість експертизи з 4–5 місяців, які витрачались внаслідок пересилання зразків в інші області та перевантаження лабораторій, до 1–1,5 місяця[1; 6; 7; 8; 9]. Однак навіть в таких умовах діяльність ДНК-лабораторій в сфері ідентифікації осіб є доволі ефективною та успішною, оскільки станом на квітень 2025 року за даними правоохоронців, було ідентифіковано понад 4000 тіл та фрагментів загиблих захисників з моменту повномасштабної війни[2].

Як підсумок, ДНК-лабораторії мають важливе значення в сучасній судово-медичній практиці, адже за їх допомогою функціонує система ідентифікації осіб за ДНК-зразками, встановлюються факти, що мають юридичне значення, а також успішно розслідуються кримінальні правопорушення, які стосуються різних аспектів життєдіяльності людини як біологічного виду. Особливу вагу ДНК-лабораторії мають під час повномасштабної війни РФ проти України, коли зростає потреба для проведення експертиз щодо ідентифікації осіб в масових похованнях, а також трупів, які зазнали серйозних пошкоджень внаслідок дії різних воєнних та екологічних факторів в місцях ведення бойових дій. Проте у цій царині залишається велика кількість невирішених проблем, зокрема навіть наявного обладнання та кількості ДНК-лабораторій бракує для повноцінного розгортання системи ідентифікації загиблих осіб за геномною інформацією. Крім того, бракує відповідної кількості фахівців у галузі ДНК-експертиз, які можуть здійснювати відповідні експертизи відповідно до власних спеціальних знань у цій галузі. Також як і у будь-якій сфері, для проведення ДНК-досліджень бракує відповідного фі-

нансування, що виливається у те, що навіть наявна система ДНК-лабораторій змогла бути сформованою тільки за підтримки наших міжнародних партнерів. Висвітлені проблеми потребують комплексного і уважного підходу державної влади до проблематики ДНК-лабораторій і впровадження системних правових, організаційних, фінансових заходів, а також заходів з удосконалення фахової підготовки майбутніх спеціалістів на відповідних спеціальностях.

Література:

1. В Ізюмі розпочала роботу сучасна ДНК-лабораторія, яка допоможе ідентифікувати ексгумовані тіла – фото. Гвара Медіа. URL: <https://gwaramedia.com/v-izyumi-rozpochala-robotu-suchasna-dnk-laboratoriya-yaka-dopomozhe-identifikuvati-eksgumovani-tila-foto/> (дата звернення: 22.05.2025).

2. Михайлов Д., Галка Н. Репатріація тіл: у МВС розповіли, як відбувається ідентифікація загиблих українців, яких повертає Росія. *Суспільне*. URL: <https://suspilne.media/963499-repatriacia-til-u-mvs-rozpovili-ak-vidbuvaetsa-identifikacia-zagiblih-ukrainciv-akih-povertae-rosia/> (дата звернення: 23.05.2025).

3. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 09.07.2022 №2391-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>

4. Технологія швидкісного встановлення ДНК-профілю – Rapid DNA / Є. Ю. Свобода, Т. В. Михальчук, О. О. Шульга // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2024. -№. 81(3). – С. 150–156. – DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.22>.

5. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 №2505 VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

6. Передача Францією Україні другої мобільної лабораторії для аналізу ДНК (9 травня 2023 р.). La France en Ukraine. URL: <https://ua.ambafrance.org/Peredacha-Franciiyeu-Ukrayinii-drugoyi-mobil-noyi-laboratorii-dlya-analizu> (дата звернення: 23.05.2025).

7. «Якість і швидкість експертиз Міністерства юстиції суттєво покращаться завдяки новим мобільними ДНК – лабораторіям» – заступник міністра юстиції Андрій Гайченко. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/302391-kachestvo-i-skorost-ekspertiz-ministerstva-yustitsii-suschestvenno-uluchshatsya-blagodarya-novym-mobilnym-dnk-laboratoriyam-zamministra-yustitsii-andrey-gaychenko> (дата звернення: 23.05.2025).

8. У Хмельницькому запрацювала сучасна ДНК-лабораторія. Міністерство внутрішніх справ. URL: <https://mvs.gov.ua/news/u-xmelnickomu-zapraciuvala-sucasna-dnk-laboratoriia> (дата звернення: 23.05.2025).

9. На Рівненщині відкрили сучасну повнопрофільну ДНК-лабораторію. Голівні Новини Рівного – Останні новини за сьогодні. URL: <https://rivne.rayon.in.ua/>

Лілія Шнейдерович

студентка стомат 243 групи

Харківського національного медичного університету

м.Харків, Україна

РЕСТАВРАЦІЯ ПРЕПАРАТУ ВЕГЕТАТИВНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСОРА М. С. КОНДРАТЬЄВА ЯК ЗРАЗКА МОРФОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ В. П. ВОРОБІЙОВА

Навіть у найскладніші періоди нашої історії, коли країна живе під загрозою війни, наука в Україні не зупиняється. Прикладом цьому є робота колективу кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії Харківського національного медичного університету, спрямована на збереження та реставрацію унікальних анатомічних препаратів. Серед них – анатомічний препарат вегетативної нервової системи, створений видатним морфологом ХХ століття, професором, членом-кореспондентом Академії медичних наук УРСР Миколою Сергійовичем Кондратьєвим.

Препарат був виготовлений у першій половині ХХ століття за авторською методикою макро-мікроскопічного препарування та технікою «падаючої краплі», що дозволяло зберігати точність і глибину анатомічної структури. Його цінність настільки висока, що саме цей препарат було включено до 5-го тому «Атласу анатомії людини» В. П. Воробйова та Р. Д. Синельникова, виданого в 1948 року. З часом експонат утратив свій первинний вигляд і потребував ретельного відновлення. Унікальність реставраційних робіт полягала не лише в технічній складності, а й у намаганні зберегти історичну автентичність артефакту.

Реставрація розпочалася з надзвичайно делікатного процесу – витягування препарату з банки, де він зберігався понад 80 років. Робота проводилась вручну, повільно, з постійним зволоженням, щоби уникнути висихання чи розриву тканин. Далі слідувало очищення від залишків старого фіксатора, попередніх клейових шарів, дрібних частинок іржі.

Кожен елемент оброблявся тонкими інструментами – пензликами, ватними аплікаторами, скальпелями – без жодного різкого руху.

Однією з найскладніших частин реставрації стало відновлення просторового розміщення нервових елементів. За роки вони втратили жорсткість і «просіли». Щоб надати їм опори, було використано шовк, спеціально підготовлений у кілька етапів: спочатку він витримувався у розчині оцтової кислоти для очищення, потім просочувався 10% розчином желатини, після чого набував тонкої, пружної та майже непомітної структури. Ці шовкові фрагменти нарізалися вручну та підкладалися під нервові стовбури, гілки, вузли – усе те, що потребувало стабілізації.

Після цього препарат було просочено 5% розчином желатини, що не лише зафіксувало анатомічні елементи, але й надало препарату прозорості та живого вигляду. На завершальному етапі проводились косметичні корекції: введено желатин у ділянку обличчя, змодельовано повіки, видалено зайве волосся. Робота над зовнішнім виглядом не затьмарювала наукову суть – кожен дотик мав на меті відновити оригінальний образ, який задумав сам Кондратьєв.

У результаті реставрації препарат повернувся в експозицію кафедрального музею – не просто як музейний артефакт, а як справжній навчальний посібник, яким він і був задуманий. На ньому знову можна чітко розглянути ключові елементи анатомії: верхній шийний, зірчастий і веретеноподібний вузли, шийна частина симпатичного стовбура, блукаючий нерв, сонячне сплетення, черевні нерви, гілки до серця, легень і шлунка, а також фрагменти аорти, серця, печінки й шлунка.

Цей приклад демонструє, що навіть в умовах війни можна й потрібно зберігати наукові артефакти – не лише як музейні експонати, а як безцінні носії історії, науки, знань і ідентичності української медичної школи. Реставрація препарату М. С. Кондратьєва – це символ стійкості, спадковості та вірності академічним традиціям.

Література:

1. Алаев А. Н., Сперанский В. С. Зарубежные и отечественные анатомы: Издательство Саратовского университета, 1977. 129 с.
2. Архив анатомии, гистологии и эмбриологии: у 160 т. / гол. ред. А. Г. Кнорре: Издательство «Медицина» Ленинградское отделение, 1969. Т. 56.
3. Архив анатомии, гистологии и эмбриологии: у 160 т. / гол. ред. В. В. Куприянов. Ленинград: «Медицина» Ленинградское отделение, 1983. Т. 85.

Віктор Шевчук,
*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків, Україна*

Віроніка Шарпацька,
*студентка 4 курсу 8 група факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

РОЛЬ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЙ У ЗБИРАННІ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Сьогодні цифрова реальність тісно пов'язана із появою нових форм злочинності, зокрема, значного поширення набуває вчинення кіберзлочинів, інформаційного шахрайства, кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу віртуальних активів та використання блокчейн-технологій [1' с. 38]. Трансформормація сучасної злочинності під впливом активних процесів цифровізації та діджиталізації нашого суспільства зумовлює необхідність ґрунтовних наукових досліджень цих проблем, їх спеціального вивчення та дослідження [2' с. 100–108].

Поява технологій BlockChain та заснованих на таких технологіях криптовалютних платіжних систем істотно змінює процес та методи протидії злочинності. Трансформуються форми злочинності, наприклад, вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом віртуальних активів та використання блокчейн-технологій, скоєння злочинів у безпековій та оборонній сфері, в сфері корупції, з'являються нові види неправомірної вигоди, оновлюються методи легалізації злочинних доходів. Більше того, з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, віртуальні активи стали інструментом, який активно використовується в розвідувально-підривній і диверсійно-терористичній діяльності ворога.

Разом з тим, як будь-який соціальний процес, використання новітніх технологій, у тому числі і поширення криптовалюти та технології BlockChain має свої діалектичні наслідки. З одного боку, криптовалюти

стали новим інструментом злочинців і значного поширення набули вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів та блокчейн-технологій [3]. З іншого – наявність у відкритому доступі всієї бази даних транзакцій у системі криптовалюти дає можливості правоохоронцям застосовувати інноваційні методи та інструменти боротьби зі злочинністю [4' с. 13], у тому числі й засобами криміналістики та судової експертизи.

За таких умов вкрай важливим є наукове-методичне забезпечення, формування системи вмінь та навичок слідчих, детективів, оперативних співробітників органів правопорядку, надання можливості їм чітко розуміти особливості функціонування таких активів, знати можливості їх виявлення, встановлення походження, відстеження руху віртуальних активів, їх місцезнаходження. Запровадження ефективних розробок дозволить вчасно виявляти численні такі кримінальні правопорушення, ефективно їх розслідувати та розкривати, встановлювати осіб, причетних до незаконного використання віртуальних активів, ідентифіковувати, фіксувати, арештовувати та конфіскувати віртуальні активи у межах кримінального провадження.

Упродовж останнього десятиліття цифровізація фінансових операцій та поява нових інструментів, зокрема віртуальних активів (криптовалют, NFT, токенів тощо), розвиток децентралізованих фінансових систем (DeFi) докорінно трансформували правове поле економічної взаємодії як на національному, так і на міжнародному рівні. За останні роки технологія блокчейну в Україні стрімко набула популярності, особливо у сфері криптовалют. Зростання популярності віртуальних активів, криптовалют призвело до збільшення випадків їх використання для вчинення злочинної діяльності – шахрайства, відмивання грошей та фінансування тероризму. Анонімність та децентралізація, притаманні блокчейнам, створюють значні виклики для правоохоронних органів та регуляторів [5].

Варто зауважити, що стримування злочинності в криптовалютній системі є можливим завдяки роботі правоохоронних органів з виявлення та протидії злочинності у сфері обороту віртуальних активів. Зростання ефективності стримування нелегальної активності у криптосфері досягається завдяки декільком чинникам, й серед іншого, завдяки удосконаленню підходів до законодавчого урегулювання обороту віртуальних активів, яке дає змогу ефективніше виконувати свої зобов'язання відпо-

відним спеціалізованим органам регулювання і нагляду за діяльністю постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів. До того ж, в цій сфері дуже важливим чинником є взаємодія органів влади різних країн, оскільки віртуальні активи характерні своєю транс-національною природою [6' с. 4].

На сьогодні, на жаль, чинне законодавство не має єдності у формуванні теоретико-правових засад функціонування ринку віртуальних активів, що обумовлює колізійність нормативно-правового регулювання їх правового статусу та правовідносин, пов'язаних із віртуальними активами. У сучасних умовах війни та глобальних загроз головним завданням криміналістики є розроблення та застосування інноваційних засобів, прийомів та методів, що дозволяють ефективно збирати, досліджувати, використовувати у досудовому розслідуванні та судовому розгляді різноманітну доказову інформацію, у тому числі й цифрову.

Інновації у криміналістиці та судовій експертизі тісно пов'язані із активізацією використання новітніх засобів, методів та технологій. Серед них особливе місце займають цифрові технології, штучний інтелект, у тому числі й технології блокчейну. Водночас, у реаліях сьогодення існує низка проблем і викликів із якими стикаються органи кримінальної юстиції у протидії кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів.

Вбачається, що передусім, це зумовлено прогалинами у законодавчому регулюванні обігу віртуальних активів; відсутністю науково-методичних розробок ефективного розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів; складнощами у збиранні цифрових доказів та проведенні судових експертиз щодо незаконного обігу віртуальних активів; відсутністю апробованих криміналістичних методик розслідування цих кримінальних проявів із врахуванням міжнародних і європейських стандартів тощо.

Безумовно, що такі загрози і виклики потребують розроблення та пропонування інноваційних підходів протидії сучасній злочинності, модернізації і оновлення системи органів кримінальної юстиції до сучасних умов та глобальних загроз XXI століття, спрямованих на забезпечення безпеки та обороноздатності України, вирішення проблем. Воєнні та цифрові реалії сьогодення визначають сучасні тенденції розвитку юридичної науки, у тому числі й криміналістики щодо формування перспективних інноваційних напрямків застосування криміналістичних

знань [7' с. 147], у тому числі й у сфері незаконного обігу криптовалюти та віртуальних активів.

За таких умов особливої актуальності набувають проблеми активізації розроблення та впровадження інноваційних підходів у криміналістиці, пропонування новітніх криміналістичних технологій, засобів та методів, їх активне використання у слідчій (детективній), судовій та експертній діяльності у протидії злочинності й забезпеченні безпеки, обороноздатності нашої держави та криміналістичного забезпечення кримінальних правопорушень, пов'язаних із віртуальними активами та блокчейн-технологіями.

Кримінальні правопорушення, пов'язані із використанням віртуальних активів, мають високий ступінь латентності, складну доказову базу та потребують спеціальних знань у сфері інформаційних технологій, економіки та фінансового моніторингу. У практиці досудового розслідування через відсутність усталених процесуальних механізмів і нормативно визначених процедур щодо виявлення, ідентифікації, фіксації, арешту та конфіскації віртуальних активів у межах кримінального провадження виникають труднощі з виявленням таких кримінальних правопорушень, встановленням походження віртуальних активів, отриманих або пов'язаних з протиправною діяльністю, відстеженням руху віртуальних активів та їх місцезнаходження для подальшого блокування та конфіскації, встановленням осіб причетних до незаконного використання криптовалют через анонімність транзакцій та децентралізовану природу функціонування блокчейн-систем тощо.

Алгоритм роботи з віртуальними активами має свою специфіку. Важливим у цій діяльності є виявлення блокчейн-адреси, за якою зберігаються віртуальні активи пов'язані з протиправною діяльністю. Вирішення цього завдання здійснюється шляхом кластеризації адрес (групування блокчейн-адрес в один «кластер», що вказує на їхню приналежність одному власнику. Далі проводиться трасування потоків коштів (відстеження руху криптовалюти від початкової адреси (адреси викрадених коштів або адреси-вимагача) через різні «шари» транзакцій до кінцевих адрес призначення) або за допомогою баз даних професійних блокчейн-аналітичних платформ (Chainalysis Reactor, CipherTrace, Crystal Blockchain, TRM Labs), що містять інформацію про блокчейн-адреси, пов'язані з викраденням, шахрайством, фінансуванням тероризму тощо.

Встановлення приналежності блокчейн-адреси до певного блокчейну також є вагомим подальшим завданням і ланцюгу роботи із збором доказової інформації під час розслідування таких лочиних проявів. Це може бути мережа Bitcoin (BTC), блокчейн-адреса якого починається з символів bc1q..., 1A1Z..., Ethereum (ETH) – з символів 0x..., Tron (TRX) – з T...) тощо. Далі здійснюється аналіз переказів віртуальних активів з використанням безкоштовних вебресурсів для певного блокчейну (блокчейн-експлорерів) або комерційних блокчейн аналітичних платформ. Це дозволяє встановити баланс, кількість переказів, з яких та на які гаманці здійснювалися перекази криптоактивів, а також побудувати графік здійснення переказів віртуальних активів та балансу за певний період часу.

Наступний значимий крок у цій діяльності – це встановлення місця знаходження правопорушника за результатами аналізу IP-адреси, із якої здійснювався вхід в обліковий запис, та направлення відповідного запиту Інтернет-провайдеру для отримання інформації про особу, якій була надана у користування IP-адреса, що використовувалася вказаним обліковим записом. Для встановлення приналежності гаманця до криптовалютної біржі правоохоронними органами використовується спеціальне програмне забезпечення (TRM, Crystal intelligence, Chainalysis, Global Leder).

Одним із дієвих напрямів роботи із цифровими слідами та інструментів збору доказів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із віртуальними активами, є використання спеціальних знань і проведення судових експертиз. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування таких кримінальних правопорушень передбачає різні форми застосування спеціальних знань, серед яких ключове значення відіграють судові експертизи .

При розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із віртуальними активами, найбільш поширені такі види судових експертиз: 1) експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів (комп'ютерно-технічна експертиза; 2) експертиза телекомунікаційних систем і засобів (дослідження цифрових та аналогічних приладів); 3) психологічна експертиза для аналізу листування підозрюваного з потерпілим, форм і методів впливу, переконання або тиску, можливого введення в оману, психологічного примусу або маніпуляції; 4) судова економічна експертиза для встановлення ринкової вартості віртуальних активів

на певний момент часу, розмір заподіяної шкоди, економічний механізм обігу віртуальних активів у межах злочинної схеми.

Звернення до судового експерта стосовно проведення судової експертизи операцій із цифровими активами під час розслідування таких кримінальних правопорушень може бути викликано різними обставинами (зокрема, в разі злому «гаманця» або онлайн-кабінету на криптовалютній біржі і викрадення певної кількості криптовалюти за допомогою їх перенесення на реквізити викрадача тощо). Наприклад, судовою експертизою можна вирішувати питання щодо обґрунтованості відображення криптовалюти у відповідних деклараціях, які заповнюються чиновниками і претендентами на відповідні публічні посади (як відомо, така практика вже має місце); обліку та відображення криптовалюти й операцій із ними у фінансовій та бухгалтерській звітності [8' с. 156–160].

Отже, криміналістика та судова експертиза, інтегруючи сучасні досягнення науки й техніки, у реаліях сьогодення спрямовує свій науковий потенціал на створення ефективної системи криміналістичних засобів, прийомів і технологій у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів [9].

Таким чином, вирішення цих завдань та створення відповідного механізму передбачає запровадження ефективної системи протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів, реформування і удосконалення кримінального і кримінального процесуального законодавства, вжиття невідкладних заходів, спрямованих на удосконалення слідчої, експертної та судової практики в умовах воєнного стану, євроінтеграційних процесів та активізації і поширення цифрових технологій. У зв'язку із цим, особливу увагу слід звернути на криміналістичну підготовку слідчих, прокурорів, суддів, детективів, слідчих-криміналістів, судових експертів у галузі цифрових технологій, блокчейн-технологій та обігу віртуальних активів.

Література :

1. Калайда Ю. П. Можливості блокчейн-технологій у розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених в кіберпросторі. *Інформація і право*. № 4 (39) 2021. С. 170–178. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.4\(39\).249299](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.4(39).249299)
2. Думчиков М. О. Процеси диджиталізації і криміналістика: ретроспективний аналіз. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 100–108. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.11>.

3. Sedgwick K. Bitcoin is Great for Criminals. It's Even Better for Law Enforcement. *Bitcoin.com*: website. 16.07.2018. URL : <https://news.bitcoin.com/bitcoin-is-great-for-criminals-its-even-better-for-law-enforcement/>

4. Міжнародні стандарти та національна кримінально-правова політика у сфері охорони інформаційної безпеки : монографія : електрон. наук. вид. / за заг. ред. В. І. Борисова, М. В. Карчевського, М. В. Шепітька ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. – Харків : Право, 2023. 152 с.

5. Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. К., 2022. 587 с.

6. What Are Blockchain Forensics? [Електронний ресурс]. 2024. Режим доступу: <https://miethereum.com/learn/what-are-blockchain-forensics/>

7. Шевчук В. М. Інновації у криміналістичній техніці: сучасні можливості й проблеми застосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2020. № 43. С. 146–151. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.32>

8. Дмитрієва К. С., Іванова О. В. Криптовалюта як об'єкт дослідження судової економічної експертизи. *Нове українське право*. Вип. 6. 2021. С. 156–160. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.6.23>

9. Наукова публікація підготовлена на виконання фундаментальної теми «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час», що досліджується в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

Для нотаток

Криміналістика та судова експертиза в дослідженнях молодих науковців : зб. матеріалів наук.-практ. конф., м. Харків, 29 трав. 2025 р. / [редкол.: Д. Лученко, В. Шевчук, І. Колеснікова, В. Батиргарєєва] ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України ; Харків. нац. мед. ун-т, Каф. суд. медицини, мед. правознавства імені засл. проф. М. С. Бокаріуса. – Харків : Право, 2025. – 214 с.

ISBN 978-617-8617-63-9

У збірнику викладено матеріали обговорень таких наукових і практичних проблем: актуальні проблеми криміналістичної науки: історія, сучасність, перспективи; теоретико-методологічні засади криміналістики: традиції та сучасні підходи; теорія криміналістичної ідентифікації та її сучасні виклики; судова експертиза: теоретичні основи, класифікація, нові підходи; техніко-криміналістичні аспекти дослідження цифрових слідів; цифрова криміналістика: штучний інтелект, великі дані та алгоритми в розслідуванні кримінальних правопорушень; методика розслідування воєнних злочинів та злочинів агресії: криміналістичні аспекти; використання цифрових доказів під час розслідування воєнних злочинів; використання цифрових доказів у кримінальному провадженні; теоретичні основи побудови криміналістичних методик для розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

УДК [343.98+340.6](082)

Наукове видання

**КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА
В ДОСЛІДЖЕННЯХ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

Збірник матеріалів науково-практичної конференції

м. Харків, 29 травня 2025 року

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 11.11.2025. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 12,4. Обл.-вид. арк. 12. Тираж 100 пр. Зам. № 484

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
Е-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
Е-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017